N. IORGA

NEAMUL ROMÂNESC DIN BUCOVINA

BUCUREŞTI · 1905 ·

· MINERVA ·

BIBLIOTECA
AȘEZĂMÂNTULUI CULTURAL

„NICOLAE BĂLCESCU"

NEAMUL ROMÂNESC ÎN BUCOVINA

N. IORGA

Neamul românesc în Bucovina

BUCUREŞTI

Editura Institutului de Arte Grafice „MINERVA" * * *
Strada Regală, 6 (Hotel Union)

1905

EDITURA INSTITUTULUI DE ARTE GRAFICE «MINERVA»

TOATE DREPTURILE RESERVATE

REPRODUCEREA OPRITĂ

PUȚINILOR BUCOVINENÎ CARI VOR CETI ACEASTĂ CARTE, SE VOR ÎNCĂLZI DE DÎNSA ȘI VOR CULEGE ÎNVĂȚĂTURÎ.

I.

ÎN JURUL SUCEVEÏ

1. Spre Suceava.

Primăvară tînără. Un verde blînd, dulce, umed, *copilăresc.* În lunca Siretiuluĭ pe care se deapănă de la Focşanĭ pănă la Burdujenĭ, în tot lungul Moldoveĭ noastre, calea cea mare a trenuluĭ, copacii se înnalță încă negri, goĭ, dar cîte unul bătut ca de o uşoară ninsoare verde; alțiĭ, maĭ timpuriĭ, îşĭ poartă frunzişoarele ca niște florĭ: par cea d'intăiŭ gătează a uneĭ copile. O ploaie mare de o noapte şi o zi, pornită dintr'un apus de sînge, a sămănat băltace curate încă: pare că ar fi niște frînturĭ de lacurĭ albe. Pe o muche de deal, iarna a uitat o măramă de zăpadă. Sus soarele usucă un vălmăşag de norĭ surĭ, rămaşĭ în urmă în zarea răsăritului.

Aleluia, sfîntă dimineață de April, dimineață de florĭ a Floriilor!

Ceĭ d'intăiŭ oamenĭ ce se văd sînt treĭ păstorĭ într'o văiugă, unde pasc vite lacome şi se

adapă în ştioalme. În sumane cenuşii ca arătura, nalţi, frumoşi, supţi la faţă de iarna cea grea fără mămăligă. Cine ştie ce-o fi făcînd acum, în ce nopţi de desfrîu şi de jocuri de noroc o fi întărziat boierul care a închiriat cuiva din Jidovime acest pămînt cu bieţii oameni de pe dînsul!

În gări, «Dimineaţa de mîine», strigată de ovreiaşi neobosiţi şi, într'un veşnic mers cu socoteală, Evrei mari, graşi, rumeni. Aŭ trecut pe rînd Bacăul cu biserica luĭ Ştefan-cel-Mare, Romanul întins drept lîngă apa spîrcuită a Moldoveĭ, cu dungile de copereminte roşiĭ şi cele opt turnuri creştine de-asupra vălmăşaguluĭ străinătăţiĭ, Paşcaniĭ, cu veşnicul săŭ vuiet de mulţime grăbită şi flămîndă.

Aicĭ, un nor plumburiŭ lasă să cadă, într'un zimbet de soare, picături de ploaie înghetată.

2. Suceava.

Văd iarăşi dealul de lut cu creasta dreaptă, tîmpla scorburoasă, ridicîndu-se de-asupra apeĭ de hotar. Sus turnurile de bisericĭ staŭ ca sulițile. La o latură, zidurile galbene, zimţuite şi rupte, tînjăsc pe înnălţime.

De la Burdujenĭ, un birjar mă va duce la Suceava. E, neapărat, Evreŭ: cere două preţurĭ, nu vrea să lase nimic, pleacă pănă foarte aproa-

pe, se iţieşte în uşa gării mărețe, tuşeşte, îşi şterge nasul, intră în vorbă, scade preţul la jumătate şi la urmă aflu că i-am dat totuşi de două ori cît tariful obişnuit.

Trec printre casele cochete ale funcţionarilor romîni din Burdujeni. Acum sînt pe un drum lat, între dealuri la dreapta şi, la stînga, o rîpă urîtă, în care lunecă ape de mocirlă. Peste înălţimi, văi, rîpi, peste drumul umed trece un vifor de vînt sălbatec, rece ca în toiul iernii aspre, descheind haina, lipind de tîmplă margenile pălăriei. Pe capră, birjarul, cufundat într'un surtuc prea larg, cu gulerul ridicat peste o cămaşă ce n'are guler, se strîmbă de frig în această zimbitoare zi de April, pe albastrul ceruluĭ căreia se îmbulzesc norĭ, călătorind foarte iute.

Vama e o casă de moda veche, cu un biet funcţionar încetinel. Un Evreŭ cu lunga barbă de patriarh din Biblie stă de vorbă cu privire la un sac cu cartofi, cu «barabule», zice el moldoveneşte, pe care le tot alintă cu mîna. Afară aşteaptă sfioşi mîndri Romînĭ, în sumane întunecate, cu părul lung căzînd drept saŭ în cîrlionţi unşi pe umeriĭ largĭ; aŭ în mînă găinĭ şi cîte alte mărfurĭ de o nimica toată.

Stîlpul tricolor al ieşirii din ţară; între doi alţi stîlpi negri şi galbenĭ, vama Austriecilor, cu un tînăr foarte bălan, care scotoceşte cu multă luare aminte prin geamantanul aproape gol.

Acum e slobod drumul din țara regeluĭ nostru în țara împăratuluĭ străin asupra Romînilor.

Caiĭ zoresc pe «drumul Burdujenilor». Nu se vede cine știe ce schimbare. Sînt căsuțe frumușele după datina moldovenească și, pe alocurea, cîte o casă maĭ mare, împodobită după cel maĭ răŭ gust al orașelor. Multe pajurĭ: la vînzătoriĭ de tabac, la păzitoriĭ șoseleĭ, la cîrciumarĭ. Cutare meșter e Neamț, Polon; toțĭ negustoriĭ se țin de neamul care e cu adevărat stăpîn al acestor locurĭ. Copiĭ de-aĭ noștri nu se văd pe stradă, ci tot de ceĭ cu șăpcĭ, cu pălăriuțe verzĭ, cu nasurile coroiate saŭ borchinoase, odrasle ale tuturor neamurilor Austrieĭ, și maĭ ales ale Evreilor.

Acum cetatea, frontul de bisericĭ nu se maĭ văd. Sîntem pe coarda arculuĭ ce alcătuiește acest drum, și înnaintăm la deal spre Suceava nevăzută, care trimete înnainte numaĭ tot astfel de căsuțe și case pentru toțĭ oploșițiĭ de dăunăzĭ saŭ de multe zecĭ de anĭ.

Apa Suceveĭ se trece pe un pod de lemn, mic, șubred și fără podoabe; «țineți trăsurile», zice una din multele înștiințărĭ tipărite, și în adevăr murgiĭ Evreuluĭ merg cu toată conștiința că sînt într'un loc unde zburdăciunea, pripa nu se îngăduie. Alăturea, un alt pod, maĭ mare, maĭ tare și maĭ frumos, e dungat de linia de fier a trenuluĭ ce vine din Ițcanĭ și duce la Suceava. Și eŭ îmĭ

aduc aminte de un pod, mare, acoperit, negru pe dinnuntru și pe din afară, prin care de demult, cînd eram un copil cu ochiĭ abia deschișĭ asupra minuniĭ acesteĭ lumĭ, am trecut cu mama, recunoscătoare pentru minunile Sfîntuluĭ din Suceava, ca să sărut moaștele negre, uleioase ale luĭ Ioan cel Noŭ, culcat în mirodeniĭ. Aud încă, după treĭzecĭ de anĭ, huruitul roatelor prin marele întunerec umed, văd piața mare cu făcliile și iconițele, biserica înnaltă, racla de argint cu chipurĭ săpate, falca întunecată și dinții albĭ aĭ ajutătoruluĭ la toată nevoia.

Jos, Suceava curge iute, mînioasă, bogată din prisosul ploilor primăvăratece; e mare cît o ramură a Moldoveĭ. În luncă iarăși pasc vite albe. Cîmpiĭ se gunoiază, și pluguri cu caĭ, duse de țerani cu căciula mare, rup țarina slăbită de ploaie. Boiĭ se îngrașă și se vînd cu prețurĭ bune.

Pe mal sînt multe case, ceva maĭ departe. Și tocmaĭ de-asupra luĭ se cinchește supt coperemîntu-ĭ de șindilă neagră bisericuța de la Iței-Vechĭ, galbenă-deschis, cu un pridvor liber. Frumoasă mică locuință a călugărițelor de odinioară pentru care ea fusese clădită în veacul al XV-lea l. Abia dacă se slujește astăzĭ la hramul eĭ. Iței-neniĭ din căsuțele dese de pe lîngă rîŭ vin la alte serbărĭ sus, în orașul lăcașurilor marĭ și bogate.

Încă o bucată de vreme ne urcăm printre case de modă moldovenească, în care staŭ de

mai multe ori străini. Dar, ici și colo, fete se dau în *scrînciob*, în leagăn. E adevărat că astăzi, a doua zi de Florii, catolicii — deci aici Nemții, Polonii — își au a doua zi a Paștilor.

Am ajuns tocmai sus. Sîntem în cuprinsul vechiului oraș, precum arată grămădirea bisericilor, așa de aproape una de alta, încît în cîteva clipe ai făcut drumul dintre ele. Lasă deci la o parte strada care se zice «evreiască» și strada mare, care e și ea aproape numai a Evreilor, lasă urmarea ei înnainte, pe lîngă o grădină goală și rău ținută, pe lîngă o biserică a catolicilor, mare, albă, urîtă, în care scînteie acum luminile Învierii, chemînd puținii credincioși. Lasă prăvăliile Evreimii, care nu sînt altfel decît cele de la Folticenii noștri, lasă scîrboasele cafenele, în care se tolănesc în caftane murdare stăpînii de astăzi ai tîrgului, lasă îngrămădeala, harhătul germano-semitic, duhoarea și necurățenia, lasă uriciunea răpareță. Nu te uita la lumea ce trece în hardughiile nemțești care sînt trăsurile de aici: une ori ai vedea un *honoratior* cu cilindru, iar de cele mai multe ori unul, doi, trei, mulți Evrei, de modă nouă și de modă veche: eu am zărit chiar într'o cupea, avînd în locul geamului de la spate o scîndurică, un *Herrchen*, un domnișor, oacheș, cu fața prelungă, cu ochii mari visători, cu perciunii fiului

luĭ David şi cu pălăriuţa de catifea, cu lungul caftan al Galiţianuluĭ neprihănit de civilisaţie. Pe icĭ, pe colo veĭ vedea strecurîndu-se cîte un creştin saŭ o creştină, funcţionarĭ, meşterĭ cari-şĭ petrec Paştile, soldaţĭ în congediu pentru serbătorĭ, domnişoare elegante cu moşiĭ în zestre, ferindu-se cu dibăcie de atingerĭ care pătează de murdărie rochiile. Dar toate acestea nu te privesc, călător romîn pe pămînturĭ ce sînt înstrăinate şi în ceia ce priveşte oameniĭ chiar, printre cari zăreştĭ aşa de rar ţeranul după datină, cu sumanul şi căciula sa ca în Moldova, cu variante de căciulă, micĭ şi ieftene, pe care le-a născocit jidovimea, saŭ în haina modestă a Neamţuluĭ din burghesia cea mică. Ţie-ţĭ pasă în acest pămînt al tuturor neamurilor, în care al luĭ Israel a căpătat biruinţa deplină, — ţie îţĭ pasă de bisericĭ cu chipurĭ de bour şi frumoase litere bătrîne de-asupra uşilor, de pietre şterse de-asupra mormintelor cu cenuşa spulberată, de frînturĭ de cetate pe culmea frămîntată cu sînge, spre care ni se înnalţă recunoştinţa şi ni fumegă tămîia visurilor evlavioase şi sfinte. Fereşte-te de prihană, lasă hanurile, prăvăliile, stradele, grădinile şi furişează-te spre locurile pe care privighează crucea ta veche răsăriteană, unde vorbesc în glas de aramă clopotele tale turnate prin vremĭ ce nu se vor maĭ întoarce, şi în care în bronz ni s'a turnat şi mărirea, numele cel

bun, păstrat până astăzi, datina curată, pe care o uită prea mulți, în toate. Fii aici ca un hagiu cucernic în Ierusalimul din vremea prigonirilor: el nu mergea la cadiu, la nazir, la căpeteniile ienicerilor, el nu se grămădia printre cumpărătorii bazarurilor, el nu aștepta la poarta moscheilor, ci, ținând umila lui făclie în mînă, el se ducea de-a dreptul, cu o grabă înfrînată de simțul sfințeniei, către mormîntul în care odihnise, o clipă omenească de moarte, Domnul și Dumnezeul său.

Întâiu ți se va înfățișa Sf. Dimitrie, mare și puternică zidire pe care Petru Rareș o închină, precum a făcut și în Hîrlău cu o clădire ceva mai mică, sfîntului «purtător de mir», biruitor în luptele care plăceau sufletului focos al fiului lui Ștefan-cel-Mare. Clădirea n'a suferit reparațiile acelea la care Austria ține mult, ca să arate că știe păstra moștenirea moldovenească, ca să încurajeze știința și arta și ca să dea de lucru la atîția domni din Viena cari găsesc că Moldovenii aceĭ de demult eraŭ oameni stimabili, ale căror lucrări în cărămidă, piatră și penel sînt vrednice de o luare aminte curioasă și de o îngrijire răsplătitoare. Ba Sf. Dimitrie a fost reparat și el acum cîțiva ani, dar întru atîta numai că l-aŭ tencuit și văpsit cu o tencuială și o văpseală care cad. Și iarăși clopotnița pe care e

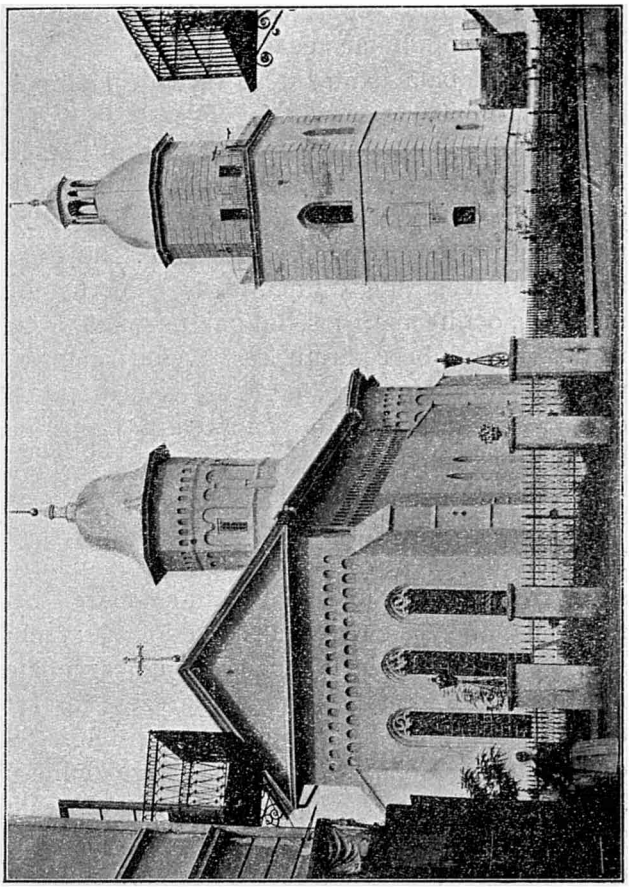

Biserica Sf. Dimitrie din Suceava.

întipărită de partea de către Răsărit cunoscutul bour cu gîtul gros, cuprins într'o floare purtînd inscripția, clopotnița aceasta a fost de atîția anĭ preschimbată pentru a se face de la înnălțimea eĭ trainică, paza de foc.

Încolo, Sf. Dimitrie-ĭ cum l-a lăsat ctitorul. Fațada largă e străbătută de treĭ fereștĭ gotice și se sprijină pe două contraforturĭ. Fereștile gotice se urmează și pe laturĭ, ca și contraforturile. Zidirea se rotunzește la strane și în fund, la altar. Ocnițe micĭ sus, ocnițe marĭ jos, lungărețe, până la temelie, îĭ împodobesc părețiĭ. Zugrăvelile frumoase, pe fond albastru dulce, care se vedeaŭ odinioară, s'aŭ sfărîmat, s'aŭ ascuns supt pospăiala tencuielilor maĭ tărziĭ.

Înnuntru, chipurile de sfinți sînt în parte cele vechĭ, precum dovedește inscripția numelor, în lungĭ și supțirĭ slove din vremea, bună pentru scrisoare, a urmașilor luĭ Ștefan-cel-Mare. Un foc a mistuit însă catapeteazma, odoarele vechĭ s'aŭ stricat, afară de jalnice rămășițe, aruncate într'o cămară a turnuluĭ, unde putrezesc în praf cununile morților din zilele noastre și fel de fel de lucruri fără chip și fără nume, care duhlesc a muced. Pietrele de mormînt, între care un învățat străin a crezut că găsește pe a luĭ Bogdan fiul luĭ Rareș, nu se maĭ pot ceti cu siguranță; nicăirĭ nu le-am văzut maĭ ticăloșite. Vremea de peste un veac în care Suceava a

fost un maldăr de ruine, unde cîniĭ fără stăpîn băciuiaŭ prin pivnițele de piatră ale caselor ce se dărîmaseră, pe cînd sătenĭ paşnicĭ araŭ pămîntul în margine, vremea de astăzĭ a primăriilor evreieştĭ, a preuțimiĭ de Stat, cu învățătură mireană, vreme de egoism şi fără nicĭ-un avînt, fără nicĭ-o amintire şi fără nicĭ-o nădejde, aŭ adus această păcătoşire a bisericilor. Rar să-țĭ vie preotul pentru a-țĭ arăta cu mîndrie biserica, pentru că e în sama luĭ şi pentru că e moaşte din trecutul neamuluĭ luĭ; un biet paracliser bătrîn, nespus de murdar şi de îndobitocit, chior, bubos, va orbecăi cu tine prin praful şi neorînduiala, prin sărăcia despreţuită a lăcaşurilor în care Mitropoliți aŭ slujit înnaintea Domnilor, Doamnelor, Domniților, boierilor în veşminte de aur, de catifea şi mătăsurĭ.

De departe, mănăstirea Sf. Gheorghe se vădeşte prin turnul greoiŭ al porțiĭ şi prin scînteierea ciudată, prin lucirea sticloasă a țiglelor nouă roşiĭ-închis, cu dungĭ nesăbuite de albastru şi de galben, ceia ce pentru o biserică e o împopoțonare, iar pentru colorile noastre naționale e, cînd te gîndeştĭ cine a reparat şi cu ce simțire față de noĭ, o *profanare*. Biserica Mitropolieĭ de odinioară a fost clădită în foarte vechĭ timpurĭ, îndată după Ştefan-cel-Mare, şi supt Ştefan-cel-Tînăr a luat locul vechiĭ Mitropoliĭ, care e

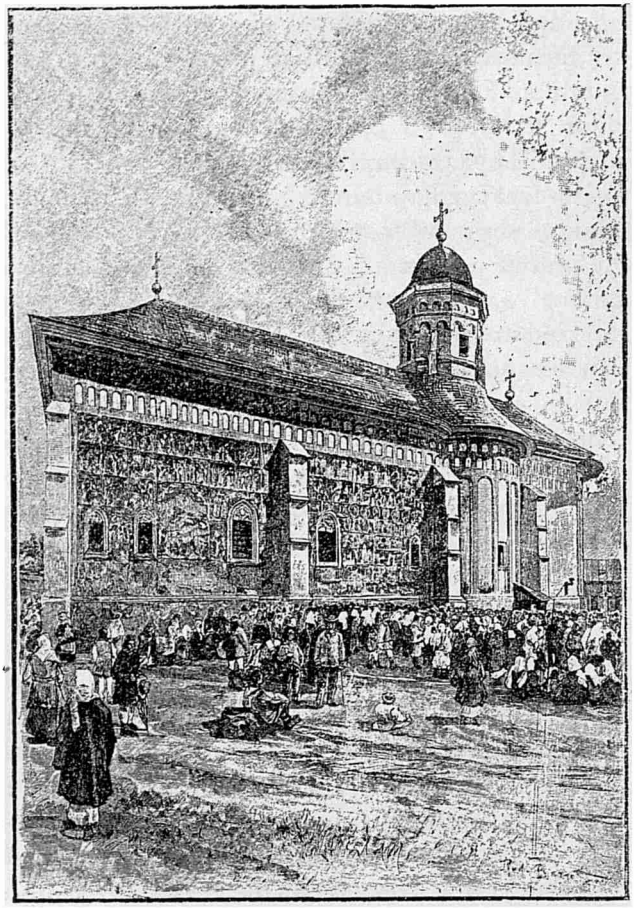

Biserica Sf. Gheorghe din Suceava (după «Monarhia austro-ungară»).

astăzĭ biserica Mirăuților. De sigur iarăși, marele ziditor Petru Rareș i-a dat proporțiile cele măreț pe care le are astăzĭ, plătind ast-fel datoria sa de biruitor și față de cellalt mucenic ostaș al legiĭ creștine. Petru Șchiopul, blînd Domn cuvios, a dres clădirea, ce suferise pe urma luptelor din vremea luĭ Despot; de la dînsul vine zugrăveala de astăzĭ, foarte frumoasă, cu sfinți marĭ și icoane bogate, întinse pe un fond albastru, stropit cu largĭ stele de aur. Petru-Vodă, încă tînăr, cu barba lungă, roșcată, Ștefan-cel-Mare, Petru Rareș, Ștefan copilul luĭ Petru cel Noŭ și poate Vlad, fratele săŭ, — căcĭ capetele acestora s'aŭ șters, iar nu s'aŭ tăiat la o închipuită deschidere a fereștiĭ, care e veche, — aceștia se văd foarte bine, ca și pisania cu litere de aur arătînd data lucrărilor, precum și aceia cînd s'a născut, a primit semnele Domnieĭ de la «Împăratul turcesc» și a fost uns în această biserică, de Mitropolitul Gheorghe Movilă, copilul Ștefan cel frumos, cu dulciĭ ochĭ albaștri, care s'a stîns ca tînăr în munțiĭ, așa de depărtați, aĭ Tiroluluĭ.

Biserica e întocmaĭ ca a Sf. Dimitrie, dar aicĭ reparația și-a făcut isprăvile. Coperemîntul e cum am spus, pietrele de mormînt sînt prinse în zidul de împrejmuire; în clădirea fără slujbă sînt așezate la pămînt fel de fel de stîlpĭ și podoabe de piatră săpată, nouă-nouțe, care ră-

mîn să fie puse la locurile lor, după ce artiștii din Viena vor spoi din nou toți pereții. De alminterea, ești asigurat, totul se va face cu rînduială științifică. Săpăturile sînt numai în stil vechiu. Zugrăveala va fi întocmai ca aceia a meșterilor lui Petru Șchiopul. Se va înlătura numai praful, fumul, urmele de focuri și nenorociri, urmele urîte și duioase, urmele negre și mișcătoare, urmele sfinte... Atît. Și biserica triumfătoare va pomeni prin scînteieri și colori nouă bunătatea unei cîrmuiri cu care cea veche n'are nici-o legătură, a unei civilisații care nu înțelege pe cea de altă dată, a unei epoce de înnălțare a acestui colț moldovenesc prin Evreu și prin funcționarul de carieră.

Într'o bisericuță făcută de Mitropolitul Anastasie Crimca, ctitorul Dragomirnei, e așezat, pănă la sfîrșitul lucrărilor de restaurație, trupul Sfîntului Ioan cel Nou, pe care, acum cinci sute de ani în capăt, Alexandru-cel-Bun, întemeind aici Mitropolia lui Iosif I-iu, l-a adus din locul mucenicieĭ sale, Cetatea-Albă a Genovesilor, în care el suferise pe la 1330 de cruzimea Tatarilor, stăpînii de pe atuncea. Poate tot Petru Șchiopul să-i fi dăruit greoiul sicriu de argint aurit pe care se desfac, în minunat lucru răbdător cu ciocanul, priveliști din suferințele muceniculuĭ.

Apoi regele polon Sobieski, venind să scape

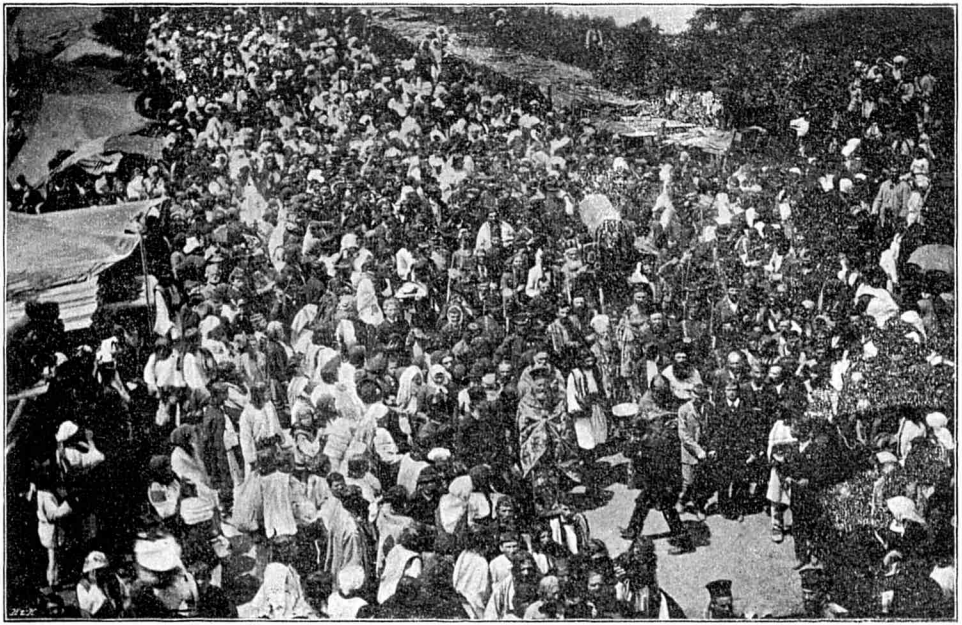

Procesia cu moaştele Sf. Ioan cel Nou din Suceava.

pe Moldoveni din lunga robie a Turcilor, a furat pe sfînt pentru evlavia Ruşilor din ţara sa, şi numaĭ Austria, după împărţirea Polonieĭ, a dat înnapoĭ Suceveĭ răpite de la Moldova vechiul eĭ sfînt ocrotitor, spre care şi astăzĭ vin închinătorĭ din multe locurĭ româneştĭ şi ortodoxe, cerîndu-ĭ minunĭ şi hărăzindu-ĭ lumina făcliilor de ceară.

Şi maĭ tărcată decît Sf. Gheorghe e acea biserică a Mirăuţilor. Ţigle scînteietoare, piatră rasă, sfinţĭ de Viena. Ţi se strînge inima cînd intri în lăcaşul de minunată, răbdătoare şi costisitoare parodie, din care aŭ fost gonite toate amintirile. Altfel, forma e cea veche, din vremea străluciriĭ moldoveneştĭ şi a decăderiĭ de pănă maĭ dăunăzĭ, cînd dobitoacele şi oameniĭ răĭ se strecuraŭ vara prin bălăriĭ şi se oploşiaŭ în cuprinsul zidurilor. Alexandru-cel-Bun e, fără îndoială, ctitorul d'intăiŭ al acesteĭ micĭ zidirĭ, iar al doilea a fost Ştefan, care a ridicat pe ruinele vechiĭ bisericuţe o clădire maĭ nouă, avînd ca semn deosebitor, în loc de pridvor, turnul clopotniţeĭ împărţit în două rînduri, turn care strică însă armonia liniilor.

Sf. Ioan al luĭ Vasile Lupu, mică, năltuţă, cu ferestuicĭ mărunte şi multe şiruri de brîie, cu un fin bour săpat pe o lespede de piatră ; Sf. Nicolae al Prăjeştilor, clădită încă în stilul luĭ

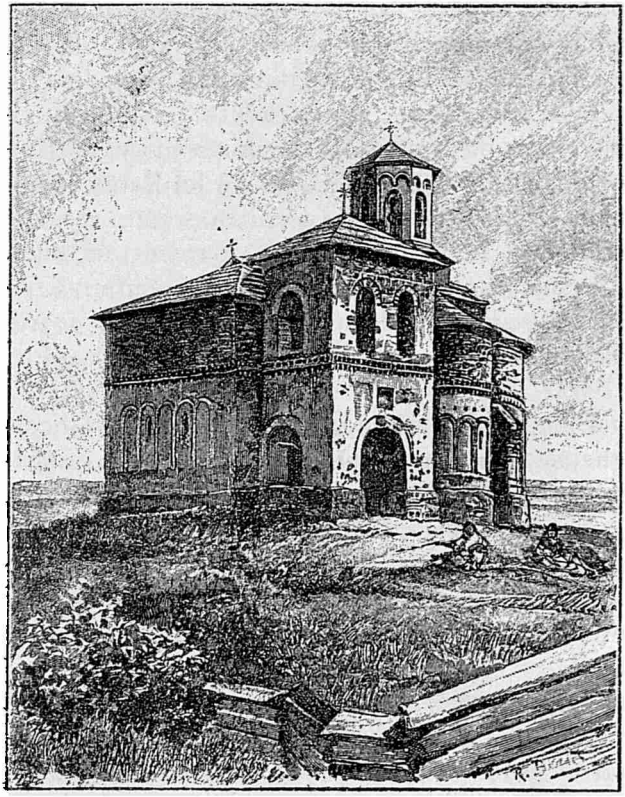

Biserica Mirăuţilor (înnainte de restaurare) (după Monarhia austro-ungară»)

Rareș, foarte bine alcătuită, cu turnul ei supțiratec, — întregesc șirul bisericilor moldovenești pe care le păstrează încă Romînii pentru preoții teologi și paracliserii bătrîni cu ochii roșii și mînile rîioase. Lîngă cea din urmă, se vede o biserică armenească din veacul al XVI-lea, cu inscripția păstrată și cu turnurile hîd văpsite în verde. Bisericuța Elenei, văduva lui Rareș, închinată la 1551, pentru pomenirea soțului mort și mîntuirea sufletului ctitoarei, a trecut în mîna Rutenilor uniți, cari aŭ spălat-o, aŭ curățit-o, aŭ văpsit-o și i-aŭ spînzurat clopotele de o foarte ciudată zidărie.

*

Dincolo de zidul de împrejmuire al Sf. Gheorghe, se întinde un vechiŭ cimitir sălbatec, din pămîntul gropos al căruia, printre pietre crăpate și monumente risipite și mîncate de mușchiŭ; printre bolți sparte lăsînd să se vadă sicrie putrede fărîmate de bulgări, cresc viorelele cele d'intăiŭ ale primăverii în iarba mică, și se strecoară, luători aminte, copii de limbă nemțească, poate și copii ai Evreilor, cari le culeg. Cu uimire găsești aice pietre latinești de la 1580, de la 1600, puse pe locurile de odihnă ale unor femei dintre catolicii Suceveĭ celeĭ vechĭ: soțul uneia a fost sutașul polon al luĭ Ieremia Movilă. Alte lespezi, cu pisanie frumoasă slavonă, sînt din același timp. Lumea această nouă străină, așa de străină,

le-a lăsat de mult în părăsire, printre monumentele de la 1800 încoace; dar, în fiecare primăvară, firea duioasă îngroapă 'n mușchiŭ piatra supt care cu durere de inimă și multe lacrimĭ s'aŭ îngropat morțiĭ aceia de demult.

În față, aĭ o rîpă de lut, ruptă maĭ dăunăzĭ. Gîrla noroioasă de jos e Căcaina Suceveĭ. Dincolo de dînsa zdrențele gălbuĭ ale zidurilor Suceveĭ se ridică înnaintea ta, vorbindu-ți de Petru-Vodă al Mușateĭ din 1380, de Alexandru-cel-Bun orînduitorul, de Ștefan-cel-Mare, care a părăsit-o deznădăjduit înnaintea Turcilor luĭ Mohammed al II-lea, ce aŭ ars cetatea în 1485, care apărat-o de Polonii trufașĭ aĭ luĭ Ioan Albert, a ce și-a cucerit aice rușinea și moartea înnainte de vreme, de Petru Rareș, gonit de boieriĭ săĭ, cari aŭ lăsat luĭ Soliman al II-lea drumul deschis spre Scaunul domnesc al Suceveĭ, unde el și-a scris cîntarea de biruință pe o placă de marmură ce se păstrează astăzĭ la Museul orașuluĭ; apoĭ de Vodă Despot străinul, care a stat lunĭ de zile închis aice, în cea maĭ chinuitoare din așteptările morțiĭ, pănă ce boieriĭ răsculațĭ aĭ luĭ Tomșa, Ștefan-Vodă cel noŭ, l-aŭ răzbit prin foame și l-aŭ silit să iasă, în haine domnești, împărătești, încoronat și înveșmîntat în aur, în jos spre Arenĭ, la podul din vale, spre Zamca și Sînt' Ilie, unde l-a lovit topuzul odată cu mustrările, și Tatarul, care s'a învoit la o astfel de faptă,

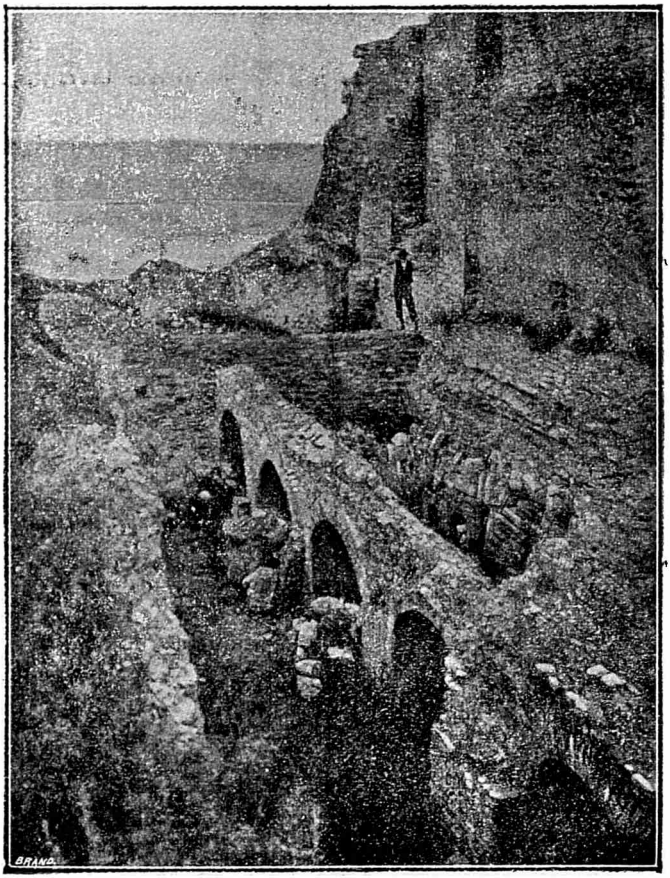

Ruinele cetăţii Suceava.

i-a desfăcut capul strivit înnaintea boierimiĭ fără de milă. Ele îți spun de frumoasa Doamnă cerchesă a luĭ Vasile Lupu, de zglobiul eĭ fiŭ, Ștefăniță, de întunecatul și grosolanul ginere căzăcesc Timuș și de minunata luĭ soție tînără, Ruxanda, cari aŭ fost încunjurați aice de Ungurĭ, de Muntenĭ și de Moldovenii luĭ Gheorghe-Vodă Ștefan, pănă ce genunchiul luĭ Timuș a sărit de lovitura uneĭ ghiulele și viața grozavuluĭ flăcăŭ peri în chinurĭ, pănă ce Cazaciĭ plecară cu trupul, lăsînd în robie și rușine pe Doamna și fiul de Domn. Ele îți amintesc de pata stăpînirii polone de pănă la 1699, cînd de sus, din cetatea odinioară apărătoare, se coboriaŭ ostași bețivĭ, desfrînați și batjocoritorĭ, cari-și scrijălaŭ numele pe părețiĭ bisericilor și împungeaŭ cu sabia ochiĭ sfinților credinții noastre.

Vremea acoperise de mult cetatea supt un giulgiŭ de țernă din care ieșiaŭ numaĭ colțurĭ de piatră destăinuitoare. Un architect german, Romstorfer, a vrut să știe ce este acolo și a lucrat anĭ de zile cu multă rîvnă, mare folos și puțină cheltuială pentru desfacerea din pămîntul lutos a Suceveĭ noastre de demult. Pe rînd aŭ răsărit șanțurile adîncĭ, pline de apă în zilele grele ale apărariĭ, zidul puternic din afară, întărit pe o temelie veche de către Ștefan, vulturul acestuĭ cuib al ulilor și șoimilor d'innaintea sa, apoĭ zidul d'innăuntru, cămările de locuință, în-

căperile Domnului, beciurile de arme și de ostași, gropile pentru robi, curțile cele mari din mijloc, unde puteau încăpea mii de apărători, turnurile de strajă și bisericuța în care zilnic se cerea fără sunet de clopot îndurarea și sprijinul lui Dumnezeu, nădejdea cea mai tare și apărătorul cel mai statornic. S'au găsit oase înfrățite în același praf fără nume, hîrburi de smalt cu frumoase împiestriri, care n'au fost încă cercetate, unelte și săpături, bani, lemnării, inscripții de piatră. Unele se află astăzi jos, la Museul dintr'o mare casă pustie, pe celelalte ți le arată paznicul, un gropar de cimitire, harnic și călduros ajutător al lui Romstorfer, în chiar cuprinsul zidurilor. El știe să-ți spuie despre fiecare colț, să te poarte prin toate rîpile și coclaurile, pe toate crestele și prin toate înfundăturile, și, cînd îți vorbește de mormanul de pietre asupra cărora plînge sufletul tău, el *vede* cetatea, din care tu nu vezi decît apărătorii pe cari el nu-i știe și de cari lui, Neamțului, n'are de ce să-i pese. Și abia mai asculți cuvintele lui îmbielșugate de lămurire cînd de pe culme, lîngă ferestuica deschisă în gol, străbătută de vîntul care cîntă și de vîntul care urlă, privirea ți se întinde asupra șesului verde al Sucevei, asupra dunglii de argint a rîului, asupra turnului de la mănăstirea Todirenilor, asupra Burdujenilor noi ai Românieĭ. Áripile vulturului sînt sfărmate și

jos croncănesc corbiĭ, jos în Suceava, jos în Burdujenĭ, până departe, foarte departe, în tîrgurĭ ce aŭ fost lăcașurĭ slăvite ale străbunilor: corbĭ, tot corbĭ, mulțĭ corbĭ, croncănindu-mĭ în limbĭ străine a pustiŭ, a iarnă, a moarte....

3. Sînt' Ilie.

În sara luminoasă, cu fiorĭ de frig, trăsura merge spre Sînt' Ilie. Trecem podul de la Arenĭ, lîngă care păzește stafia luĭ Despot cu capul zdrobit, lăsăm Zamca, mănăstirea Armenilor, suită pe înnălțime, și înnaintăm în Ținutul de dealurĭ rostogolite 'n neorînduială, dealurĭ blînde, rotunde, învelite cu vesela iarbă tînără. E moșia mănăstiriĭ de odinioară a Sfîntuluĭ Ilie, decĭ face parte din fondul religionar [1], și firește acesta l-a arendat Evreilor, —cari aicĭ sînt totul. Țeranĭ zdravenĭ, încețĭ, tăcuțĭ ară pentru domnul lor de astăzĭ, care a înlocuit cu burta, ochelariĭ și ifosul săŭ pe Domnul cel vechiŭ de colo, din cetate, pentru care se ara cu sabia și se secera gloria.

Suceava se desfășură acum în urmă, cu multele-ĭ turnurĭ. Maĭ departe e sămănată Șcheia, lăcașul Șcheilor, Slavilor de demult, cu cele o sută cincĭzecĭ orĭ două sute de case răspîndite și cu

[1] Așa se numește fondul, administrat de Austria, al mănăstirilor cu daniĭ de la Domniĭ și boieriĭ romînĭ.

livada ce ascunde locuința *boierului* nou, un Armean, Haritonovici. Îndată ești la Sînt' Ilie.

Mănăstirea e acum o biserică; un zid nou o încunjură de aproape, casele călugărilor s'au risipit în praf. Șipotul cu apă bună curge în deșert. De pe dealurile ce strîng de jur împrejur clădirea, a perit toată podoaba pădurilor, care făceau din Sînt' Ilie o mănăstire în codru.

Dar biserica e așa cum a lăsat-o Ștefan, al cărui nume e pomenit în inscripția de trei rînduri, minunat săpată de-asupra ușii. Fațadă simplă, fără sprijin, trei abside, firide scurte sus, lungi firide ce se prelungesc în jos. Ele sînt făcute din cărămidă netencuită, și cîte un rînd în lat e smălțuit verde, albastru, galben. Pe părete se văd încă vechile zugrăveli: îngeri cari se suie la cer pe scara visului lui Iacov și chipul, foarte șters, al Mitropolitului Varlaam, supt care s'a făcut de sigur zugrăveala cea nouă de pe din afară.

Cea d'innăuntru însă a fost văzută și de cel d'intăiu ctitor. Între sfinți se desfac chipurile lui Ștefan, cu cunună și grele haine arhierești de aur, cu mînecî largi și guler, — frumos tînăr cu părul lung și ochii mari; Doamna Maria, cu trei văluri supt coroană și lungi cercei de lanțuri, cu haină de brocard roșu, purtînd flori de aur, cu mînecî roșii și mînecare vinete, strînse la încheietura mîinii; apoi tinerelul Bogdan, care,

ca Domn, a dăruit procovețul cusut cu fir, ce se păstrează încă. Alte odoare nu se văd însă nicĭ aicĭ, în urma atîtor prădăciunĭ și restriștĭ.

Și în umezeala înghețată a uneĭ senine serĭ liniștite ne urcăm prin vălcele, pe poduri rupte, la Hagĭgadar, mitocul armenesc, ce stă pe o culme rotundă, parcă ar fi făcută de mînă de om, pe un gorgan înverzit, la mijloc de dealurĭ. În bisericuță se slujește de două orĭ, numaĭ de două orĭ pe an; case pustiĭ, dar bine ținute, curate, staŭ încuiate în curtea închisă cu zid. Paznicul ce locuiește în casa cu streșină de șindilă moldovenească, nu se vede. E o mare liniște din toate părțile, pe cînd soarele, focos, scapătă după înnălțimĭ. O turmă coboară încetinel la vale...

4. Dragomirna.

Pe vreme de soare strălucitor, dar puțin trainic, părăsesc casa primitoare a profesoruluĭ Eusebiu Popovicĭ, care m'a găzduit în tîrgul celor maĭ spurcate hanurĭ evreiești saŭ ca și evreiești, și plec spre Dragomirna. Bucuria mea e deplină cînd înnaintea mea pe capră văd un stat drept bine călit și o căciulă mare, moldovenească pe un cap aspru de țeran bucovinean, în loc să privesc toate *de pe lîngă* vre-un jidănaș saŭ jidănoiŭ

cu laibăr, fără guler şi cu pălăriuţa soioasă pleoştită pe ochĭ.

Trecem pe lîngă Palatul Comunal, ce se clădeşte, mare şi urîtă zidire de trufie, care samănă, maĭ mult decît a orĭce alta, a sinagogă, a havră, ceia ce se şi potriveşte cu felul celor maĭ mulţĭ dintre locuitorĭ. În faţă, clopotele sună la biserica albă a catolicilor, din grădină, şi de spre Sf. Gheorghe o procesie catolică înnaintează cu prapurile roşiĭ în frunte, duse de copiĭ de cor cu capetele goale. E a treia zi de Paştĭ a «Nemţilor».

Prin aceiaşĭ stradă mare, în care roiesc Evreiĭ după mierea unuĭ cîştig sărăcăcios, trăsura se coboară spre Iţcanĭ, de vale, pe ţermul Suceveĭ. Podul de lemn al apeĭ răsună supt roate: dedesupt, prin rămurişul încă gol de frunze al copacilor de apă, se văd liniĭ drepte de prundiş; parĭ arată drumurĭ în apă: peste cîtva timp, Suceava trebuie să fie îndreptată, cruţînd locurile vecine de năvala apelor sale crescute.

Iţcaniĭ-Noĭ, de la gara cea mare galbenă înnainte, nu sînt maĭ noĭ decît vremea anexăriĭ, cînd neamurile lumiĭ aŭ căzut asupra Bucovineĭ. plină pe atuncĭ de păduri străvechĭ maĭ mult decît de falniciĭ «Moldoveni». Aicĭ sînt Şvabĭ, ca aceĭ din Banat saŭ din Severinul nostru: eĭ aŭ case marĭ cu multe încăperĭ, fereştĭ luminoase, curţĭ pline de hambare şi adăposturĭ pentru vite; cură-

ţenia şi gospodăria domnesc de la un capăt al satuluĭ până la cellalt. Se vede, firește, şi acea *Leih- und Sparkasse*, casă de împrumut şi economie, care cruță pe oamenĭ de înşelăciunea şi camăta Evreuluĭ.

Întinderea îndelurată scînteie în strălucirea

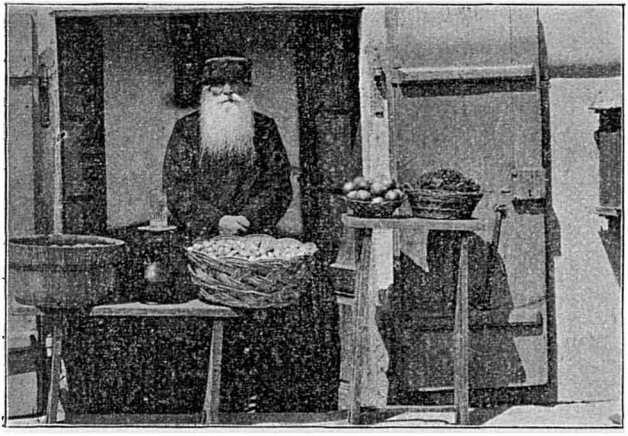

Lipovan cu zarzavat.

primăverii nouă. Pe lanurĭ lucrează Şvabiĭ, arînd adînc, grăpînd bine, sfărîmînd cu îngrijire bulgăriĭ, până ce faţa ogoruluĭ de pămînt negru e ca o catifea.

Maĭ departe, îngrijirea Austrieĭ de a strînge la un loc neamurile cele maĭ deosebite, de a preface acest sfînt colţişor românesc într'o expoziţie de toate chipurile omeneştĭ, — politică

asemenea cu a Romeï vechĭ, de altminterea, cînd colonisa pentru Împărăție și pentru limba latină —, ni hărăzește priveliștea unuĭ sat lipovenesc. Acesta nu e tăiat de drumul mare și n'are nicĭ-un fel de asămănare cu sălașul orînduit al Șvabilor. O biserică urîtă, umflată, copleșită de turnurĭ groase, care par'că staŭ să plesnească, biserică albă însă, în loc să fie tărcată, ca o Lipoveancă grăsulie ce este, se ridică în mijlocul căsuțelor risipite. De vale, o altă biserică, din vremile cînd aŭ venit, după 1775, aceștĭ oaspeți, are cuviință de vechime, cu părețiĭ eĭ răŭ întruchipațĭ și coperișurile moldovenești de șindilă neagră.

Casele sînt după datina românească; destul de marĭ, zidite binișor, dar curțile murdare și maĭ mult goale de acareturĭ. Meșteșugul gospodineĭ, pe care o vedem la fereștĭ, în cerdace, cu fața rotundă, întipărită de o mare răbdare și supunere blîndă, se vădește maĭ mult văpsind cu roș, cu verde, cu albastru, maĭ puțin cu alte colorĭ ce nu bat la ochĭ atîta, părețiĭ, margenile fereștilor, stîlpiĭ cerdacelor. Nu e nicĭ-un desemn, nicĭ-o născocire a mințiĭ, nicĭ-un gust, ci numaĭ coloare pusă cu nemiluita, ca să strălucească. Perne roșiĭ, groase, sînt scoase la aierisire și la priveală. Bărbațiĭ cu ochiĭ albaștri, părul buhos și barba lungă, care, după vechea lor datină «rusească veche», a crucĭĭ cu treĭ ramurĭ pe cotor, nu se taie nicĭ-o dată, cu cămă-

Biserica lipovenească din Fîntîna-Albă (după o acvarelă de Knapp).

şile lor roşii înfoiate, pantaloniĭ spălăciţi, înfundaţi în cisme negre lungi, femeile legate la cap cu testemele pestriţe, rumene în obraji şi albe pe faţa plină, paşnică, adormită, cu polcuţă şi fuste numaĭ roşiĭ, albastre, verzi, cu cizme mari supt rochia înfoiată, toţi se împacă de minune cu asemenea case şi asemenea biserică. Aicĭ e lăcaşul liniştei pestriţe şi rotofeie, unde nu se bea rachiŭ nicĭ vin decît la gîlcevile cele mari, cu bătaie, ale clipeĭ draculuĭ, aicĭ e sălaşul harnic unde se vorbeşte puţin, unde se lucrează răbdător la livada pomilor şi la ogorul ţarinelor. Mulţi dintre bărbaţi lipsesc de acasă, nu la tîrg, de unde căruţe mari, încăpătoare, trase de caĭ graşi, aduc grămezi de gospodine, trîntite ca plăcintele la copt, ci de-a lungul şoselelor, unde eĭ fac un meşteşug pentru care sînt vestiţi, şi pe care l-aŭ făcut şi în Moldova cînd s'aŭ tăiat căile drepte ale trenuluĭ, — lucrul şoselelor.

Eĭ se simt bine pe acest pămînt de îngăduială şi siguranţă, şi nu li pare rău de mama Rusie, sfîntă odată, astăzi, după dînşiĭ, ticăloşită prin eresurĭ, de care eĭ, «rascolniciĭ», oameniĭ răscoaleĭ pentru lege, «staroviertiĭ», oameniĭ credinţiĭ vechĭ, aŭ ştiut să se ferească. Veciniĭ de altă limbă se ajută cu dînşiĭ, şi nimenĭ n'are a se plînge împotriva lor. La Fîntîna-albă, «Biela-Chernița», o vale din părţile rădăuţene, eĭ îşĭ

aŭ şi Mitropolitul, pe care şi alţĭ Lipovenĭ, de departe, vin să-l cerceteze.

Un sat de Romînĭ e presărat înnaintea mănăstirii Dragomirna, care ni arată, în margenea uneĭ rariştĭ de brazĭ întunecaţĭ, turnul cel mare de la poartă, căruia i s'a tuflit pe cap în vremile noastre o mare căciulă de tablă, şi biserica, din care se deosebeşte turnuleţul supţiratec şi un coperiş roşu, ca o cămaşă de Lipovan. Satul n'are nicĭ-o însemnătate ; în el locuiesc şi mulţĭ urmaşĭ aĭ Ţiganilor de altă dată aĭ mănăstirii, Ţiganĭ de casă şi de vatră, aşezaţĭ pe loc, pe cînd alţiĭ, sălbateciĭ Ţiganĭ aĭ drumurilor, trec şi azĭ prin Suceava, cu maimuţa, care înlocueşte ursul oprit de poliţie, cu mica maimuţă neruşinată, pe care o tîrîie de lanţ măreţul Ţigan pletos, pe cînd Ţiganca, în droaia copiilor veniţĭ la privelişte, hăuleşte ariĭ păgîne, pentru jocul fiarelor.

Ziduri şi turnurĭ ca ale Dragomirneĭ nu se maĭ văd la vre-o mănăstire a neamuluĭ nostru. Turnul clopotelor, împărţit în maĭ multe registre, are, la dreapta şi la stînga luĭ, aripĭ de ziduri, străbătute de ferestĭ mărunte saŭ de crăpăturĭ pentru pînda şi lovirea duşmanilor, cari eraŭ mulţĭ şi straşnicĭ pe vremurĭ, ca aceĭ Tatarĭ a căror pomenire e săpată stîngaciŭ pe stîlpul de piatră al porţiĭ. La un capăt şi la altul, staŭ

turnate din piatră tare și grea două alte turnuri mai mici, dintre care cel din stînga, zis al lui Barnovschi, după Domnul din veacul al XVII-lea căruia i s'a vărsat sîngele de viteaz bun în Constantinopol, e vestit și pentru încăperile sale ciudat orînduite. O strașnică cetate aceasta, și bătrînul egumen trebuia să facă la o întîmplare ispravă de pîrcălab încercat și fără de frică!

Turnul din mijloc, care cuprinde și un paraclis, la care te sui printr'o îngustă scăriță învîrtitoare, cu miros de mucegaiu, e acoperit de podoabe: rosete de piatră tivesc de-asupra poarta; ele sînt lipite, ca la Cașin, dar mult mai bogat decît acolo, de nervurile puternice ale bolții gotice de de-asupra aceleiași porți; ferestuicile au cadre de piatră ca acelea din bisericile lui Ștefan-cel-Mare, și portița care duce la scara spre paraclis poartă și rosete pe ciubucele fine. Bourul cu gîtlej, în ramă scrisă cu slove, și avînd supt el crucea cu trei ramuri, e săpat aici mai bine decît ori-unde aiurea.

În trapezăria cea mare, unde se hrăniau la un loc, frățește, vechii călugări, două strălucite bolți gotice, ce se unesc pentru a se sprijini pe același stîlp de mijloc, arată pricepere și avînt.

Un ctitor cu rîvnă și un ctitor bogat a fost Anastasie Crimca, Mitropolit al Moldovei de la începutul veaculuĭ al XVII-lea, care și-a dat toată averea pentru a închina lui Dumnezeu un prinos

Mănăstirea Dragomirna (după o acvarelă de Knapp).

ca acesta, şi meşter a trebuit să fie acel arhitect, de sigur răsăritean, care n'a cruţat nicĭ-una din îndrăznelile şi mijloacele de frumuseţă ale meşteşuguluĭ său.

Vederea bisericiĭ e o uimire de bucurie. E înnaltă şi îngustă, ca o frumoasă cutie de moaşte. Ferestile, micĭ, colţurate, aŭ cadre de piatră; de fiecare latură se numără şese. Contrafortu-rile, treĭ la număr, aŭ izbutit să fie ele însăşĭ o podoabă. Două rînduri de ocniţe aleargă sus.

Dar juvaierul lucrat cu o iubire fără de margenĭ e aice turnuleţul, în muchĭ, care e poate prea mic, dar în sine alcătuieşte o lucrare desăvîrşită, pe care n'o întrec nicĭ turnurile, stricate astăzĭ de reparaţia d-luĭ Lecomte de Noüy, de la Treĭ-Ierarchiĭ din Iaşĭ. El se ridică pe o îndoită temelie, sculptată ca o horbotă; cadrul împodobit al celor două ferestuicĭ e de o mare bogăţie de podoabe. Trandafiraşiĭ de piatră sînt răspîndiţĭ darnic, înflorind orĭce colţişor, şi astfel întregul turn pare un surguciŭ de floare învoaltă. Înnuntru, te minunează înnainte de toate înjghebarea bolţilor şi îmbielşugarea lor în săpăturĭ. În pridvor şi în pronaos, înnalte ca într'o catedrală gotică, zugrăveala cea veche s'a stricat şi a fost răŭ, caraghios, înlocuită icĭ şi colo. În biserica însăşĭ, tot veşmîntul de zugrăveală s'a păstrat însă, şi stăpîneşte sufletul cu un farmec de frumuseţă şi de evlavie. Pe nervurile ciubucelor

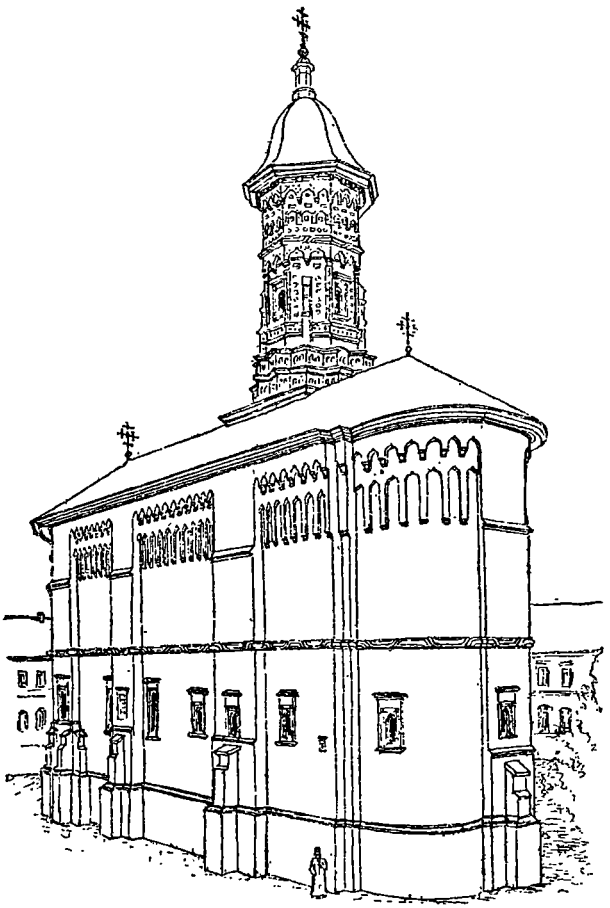

Mănăstirea Dragomirna (după Romstorfer).

împletite, ca acela ce dă ocol bisericii pe din afară, sînt puse colorĭ de roşu, albastru şi aur, îmbinate în desemnurĭ ca acelea din vechile manuscripte, şi acelaşĭ fond de potrivire aleasă se vede pe alocurea şi aiurea, alcătuind cea maĭ frumoasă din decoraţiile ce ni s'aŭ păstrat.

Odăjdiĭ nu prea sînt nicĭ aicĭ; vremile rele aŭ împrăştiat şi nimicit tot. Pe păreţĭ, supt sticlă, se văd un aier de la Ţarul Fedor din Moscova, aier căpătat prin cuviosul ctitor, orĭ altele de la acest ctitor însuşĭ: de sigur că în alte împrejurărĭ ele s'ar păstra maĭ bine. Abia cîteva morminte, şterse, în pridvor: unul, cu stema amînduror ţerilor, cuprinde pe o fată a luĭ Constantin-Vodă Mavrocordat, moartă în pribegie. Piatra de mormînt a Mitropolituluĭ Crimca, aşezată în pronaos şi coperită astăzĭ cu un biet covor, e goală de inscripţie.

Călugăriĭ ceĭ vechĭ de la Dragomirna nu ştiaŭ, se vede, să mulţămească. Te întrebĭ ce vor fi ştiind, ce vor fi făcînd ceĭ de astăzĭ. Mulţămită, se zice, unuia din ultimiĭ stareţĭ, Ruteanul Kozub, toate ale mănăstiriĭ sînt în cea maĭ rea stare. De sigur, nimenĭ nu putea să împiedece chiliile de a se nărui, dar curţile sînt murdare, goale, fără un ogor, fără o floare; numaĭ unul dintre monahĭ a avut gîndul de hărnicie miloasă de a sădi un colţ de brădet umbros pentru vremile de arşiţă. Paraclisul clădit de Crimca e pustiŭ şi

pătat. Cleiŭ de praf îmbracă policandrul bisericiĭ celeĭ marĭ. E, se chiamă, slujbă într'însa. Un preot mormăie somnoros în altar, stîlcind foarte moldovenește rugăciunile ; un călugăr, un singur călugăr răspunde din strană, și treĭ argațiĭ voinicĭ, cari scapă astfel de lucru, staŭ în locul credincioșilor. Călugăriĭ noștri pot fi une orĭ o pildă bună pentru uniĭ ca aceștia.

5. Petrăuții.

Apucăm spre Petrăuțĭ printr'o mare pădure de copacĭ goĭ de frunze, înnălțîndu-și trunchiurile ca niște uriașe făcliĭ din iarba tînără, bătută cu florĭ albe, cu brăndușe, cu mierea-ursuluĭ vînătă, cu cîte un bănuț de aur, cu potire vioriĭ. Ca într'o groapă între casele unuĭ sat românesc ce se desfășură maĭ departe, cu bune sălașurĭ gospodărești, se vede biserica luĭ Ștefan-cel-Mare. Parohul, părintele C. Morariŭ, un scriitor bisericesc, nu e acasă, și ne ducem singurĭ spre biserică, spre bisericuță, care se înfățișează cinchită ca o buhnă amorțită de lumină, cu streșina-ĭ mare, ca un coperiș de pene negre, cu părețiĭ galbenĭ, cu turnulețul țuguiat, în care ferestile fac ca niște ochĭ de pîndă și muchea dintre ele ca un clonț răpareț.

Două rînduri în cea maĭ măiastră scrisoare slavonă spun numele luĭ Ștefan-cel-Mare și leatul de

1487. Intrăm. Un pronaos şi un naos întunecate, umede. Cu făclie în vîrful băţuluĭ vedem în dreapta, lîngă strane, desfăşurarea ctitorilor: Doamna frumoasă, Maria fiica frumosuluĭ Radu, în veşminte de aur, ţine mînile asupra a două Domniţe, cu cosiţele strînse de cercurĭ aurite, bătute

Biserica din Petrăuţĭ (după Romstorfer).

cu boabe de mărgăritar. Lîngă fiul său Alexandru, înnalt, frumos, încununat şi înveşmîntat ca şi dînsul,—Ştefan, cu faţa rotundă, mustaţa supţire, ochiĭ marĭ, ţine în mînĭ prinosul bisericiĭ.

Afară ploaia rece bate asupra unor pietre de morminte, scoase de la locul lor, care vorbesc de Aron-Vodă, tovarăşul de lupte al luĭ Mihaĭ Viteazul, şi de aniĭ aceia de silinţe şi de mărire.

În ploaie printre dealurĭ trec țeranĭ pletoșĭ, cu fața îmbujorată de lovirea aspră a picăturilor înghețate. Pe margenea drumuluĭ s'a aprins un maldăr de crengĭ, care zvîrle limbĭ roșiĭ. În față, supt norĭ negri, înnălbește Suceava.

6. Iţcaniĭ. Zamca.

După amiazi mă cobor în Iței la bisericuța Maiciĭ Domnuluĭ. Afară de pridvorașul pe stîlpĭ, e întocmaĭ ca Petrăuțiĭ saŭ Sînt' Ilie. Are și vrîsta acestora, căcĭ maicile se rugaŭ aicĭ, cîteva femeĭ nenorocite, încă din al XV-lea veac, decĭ din vremea luĭ Ștefan, ba chiar a bătrînuluĭ săŭ bunic, Alexandru. Inscripțiĭ amintesc Grecĭ, Ruși de supt oblăduirea fiuluĭ luĭ Ștefan, Bogdan-Vodă.

*

Apoĭ la deal iarăși. Tăiem orașul spre Zamca Armenilor. În cale avem biserica Turnuluĭ Roșu, — care nu maĭ e acum roșu —, alt lăcaș de închinare armenesc, care se pare vechiŭ. Cimitirul noŭ al Armenilor e stăpînit de trufașa capelă de îngropare a uneĭ familiĭ foarte bogate, care și-a plătit și un coperemînt de țigle pestrițe ca acela de la Mirăuțĭ.

Zamca e în față, și un strașnic turn, ca al Dragomirneĭ, ține drumul de către Suceava în pătratul zidurilor sure, ciuruite, rupte, mușcate de războiul de la 1691-99 al luĭ Sobieski, Craiul

polon, cu Turcii, cu Moldovenii lui Vodă Cantemir bătrînul.

Turnul a slujit decî drept strajă în acel timp, și Leșii, stăpînî pe Suceava, ca și pe Hotin, pe Soroca, pe Neamț, pe Cîmpulung și Hîrlău, pe toate mănăstirile Bucovinei, Leșii cari aŭ scrijelat chipurile sfinților și li-aŭ scos ochii în batjocură, aŭ răscolit aicî pămîntul, făcînd șanțurî și strașnice întăriturî de pămînt până dincolo, spre movila ce se zice «la Șeptelicî».

Eî aŭ găsit în acest loc o biserică armenească din veacul al XVII-lea, răŭ clădită, după nevoile slujbei, urît împodobită cu gătelî de liniî și florî răsăritene. Intrăm în mica clădire văruită, și în cele două încăperî vedem icoane polone, icoane slavonești și românești, o ciudată icoană armenească cu Maica Domnului care, în loc să ție pe Hristos la sîn..., îi dă țîță, privindu-l cu ochî marî supt sprincene încondeiate ca la frumoasele Armence din Suceava. Asupra altarului atîrnă o cortină roșie cu slove armenești de aur.

Curtea mare e pustie; și aicî se face slujbă numaî de două orî pe an. De cealaltă parte a eî decît turnul cel strașnic, se ridică un zid pătrat, alcătuite din pietre grosolan aruncate, din ferestuicî goticî fin lucrate, dintr'un colț, la dreapta, în care se văd un ciubuc împletit frumos, cîteva ocnițe, cărămizî smălțuite, așezate în liniî și firide, și un turnuleț drăgălaș în ve-

chimea luĭ. Supt bolta porțiĭ, un Armănaș, fiul paznicelĭ, țipă armenește și vorbește moldovenește. Cu făclia în mînă, urcăm o scăricică învîrtită, și, sus, lîngă alte încăperĭ, ne găsim înnaintea unuĭ paraclis, care dovedește prin chipurile de sfinți păstrate, prin podoaba orientală a ușiĭ, prin iscăliturile scrijelate, că a fost închinat slujbeĭ armenești.

Dar de sigur că Armeniĭ aŭ primit de la Moldovenĭ, prin danie saŭ cumpărare, acest capăt de cetate dărîmată, unde ființa pentru apărătorĭ, din vechĭ timpurĭ, bisericuța smăltată, în turnulețul frumos al căreia strigă acum, sălbatec, ciorile.

Supt dînsa, pămîntul se prăbușește aprig spre un rîuleț, și jos în vale e desfășurată ca pentru cercetare Șcheia întreagă, cu cele vre-o două sute de case ale eĭ.

7. Zahareștiĭ.

Sara spre Zahareștĭ, pe cărărușĭ pline de lepădăturĭ, pe drumurĭ largĭ, pe cărărĭ rupte, cleioase, prin hîrtopurĭ în care pocnesc roatele. Dealurĭ se suie și se coboară timp de peste un ceas în fiorul de frig al nopțiĭ ce se apropie. De pe o culme se văd treĭ sate: Stupca, Stroieștiĭ și Zahareștiĭ. La acesta din urmă se ajunge prin coclaurile unuĭ drum săpat.

În mijlocul unuĭ sat românesc, o biserică, făcută de urmașiĭ luĭ Hîra, credinciosul boier din

restriștea luĭ Petru Rareș. Unul dintre dînșiĭ e chiar îngropat în bisericuța pătrată, care poartă pe ușa săpată nedibaciŭ două scuturĭ cu stemă boierească, un X și ceva ca niște foarfecĭ. O femeie cu picioarele goale, înfășurată într'un mare cojoc, cîțiva copiĭ foarte sfioșĭ staŭ cu noĭ în biserica luminată slab de o făclie.

Oameniĭ mi se par maĭ îngroziți decît la noĭ, muți, înfricoșați de această cîrmuire care nu-ĭ iubește și nu-ĭ înțelege, de cîrmuirea cea brutală, desprețuitoare, a «neamurilor», a «Nemților». Satul nu e maĭ bun decît cele de mijloc de la noĭ, curțile nu sînt pietruite, nicĭ îngrijite, casele nu staŭ în rînd, ci între ele șerpuiesc drumurĭ noroioase. Școala e o baratcă joasă, scundă, umedă, unde va fi dascăl cine știe ce străin: polon, german, evreŭ, cine știe ce Romîn smuls din neamul săŭ.

Și în noaptea cu stelele rarĭ mă întorc spre Suceava întrebîndu-mă cine a spus osînda asupra acestuĭ biet neam fără de noroc? Cine și pentru ce păcat așa de mare, pentru ce vinovăție așa de neiertată?

8. Reuseniĭ.

Către Reuseni. Ieșim din Suceava pe «ulița Cutuluĭ», numită așa pentru că ea a fost deschisă pe un *cut*, pe un colț adecă, din moșia

cea mare a Bosancii, cumpărată de Mihaĭ Sturdza și arendată astăzĭ de fiul cel maĭ mic al fostuluĭ Domn al Moldoveĭ unuĭ Evreŭ. Proprietarul a dăruit locul orașuluĭ, care ca mulțămită a numit «ulița Sturdza» o străditță apropiată.

Mergînd maĭ departe, se văd pe rînd în stînga turnurile tărcate ale Sf. Gheorghe și ale Mirăuților, steclind nouă-nouțe ca într'un oraș de lux, de ierĭ de alaltăierĭ, la lumina nesigură a soareluĭ de April. Casele Suceveĭ se mîntuie îndată, și peste rîpă cetatea dărîmată își încălzește vechile oase măcinate.

Peste puțin se desfășură în stînga, pe coasta dealuluĭ, satul rutean al Ipoteștilor, unde școala din Suceava cucerește pe încetul pe băiațiĭ bălanĭ cu fața molĭie, grasă și cu numele greoaie, urîte.

Prin întinderea învălurată se atinge răpede satul Bosancea saŭ al Bosancii. Odată eraŭ aicĭ Romînĭ și Rutenĭ, aceștia din urmă avînd sălașe anume, la Vîrîți. Astăzĭ a maĭ rămas numaĭ amintirea acesteĭ deosebirĭ și cîte o datină păstrată în îmbrăcăminte, saŭ orînduirea păruluĭ femeilor, cu codițile aduse înnainte și legate de-asupra frunții. Tot satul vorbește limba noastră, și bălaniĭ ca și oacheșiĭ, oameniĭ celor două rase dușmane, se duc la aceiașĭ mare și frumoasă biserică nouă, pe care un arhitect neamț a făcut-o după asămănarea celor restaurate din Suceava. Maĭ încolo te prinde jalea văzînd casa

boierească a Sturdzeştilor stăpînită de un Evreŭ oarecare, lipsit de iubire şi de cruţare.

În aceste părţi, Bucovina străină e numaĭ un unghiŭ înfipt în carnea Romănieĭ neatîrnate. Pe dealurile din stînga e Ţinutul Botoşanilor, cu gara albă a Vereştilor, cu fumul trenurilor ridicîndu-se limpede, cu acoperemintele roşiĭ din Hancea; maĭ încolo sînt Plopeniĭ, e gospodăria cea mare de la Salcea; Dumbrăveniĭ se ascund în aceiaşi lature a drumuluĭ. Apa Suceveĭ scînteie jos în şerpuirĭ de argint, şi lîngă dînsa vezĭ în vale pata de copacĭ şi case albe a Prilipcăĭ, vechiŭ cuib de desertorĭ din rîndurile catanelor împărăteştĭ. Iar pe muchea dealuluĭ din dreapta, e Ţinutul românesc al Suceveĭ, cu Ştirbeţul Moldoveĭ rupt din Chilişeniĭ bucovineni.

Trecem prin Rus-Mănăstioara, lîngă bisericuţa de lemn a căreia se maĭ vede piatra, culeasă din altă biserică dărîmată, care pomeneşte pe vechiĭ stăpînĭ aĭ moşieĭ, îngropaţĭ acolo, Vornicul-cel-Mare Ion Balş şi fiul luĭ, Vasile Stolnicul, mort acesta în 1753. Foarte răpede se ajunge acum la Reuseni.

Ca o catapeteazmă stă un deal acoperit cu viĭ îngrijite. Supt el se văd case răsfirate, în mijlocul gospodăriilor de ţară îmbielşugate. Un mănunchiŭ de copacĭ bătrînĭ arată locul curţiĭ boiereştĭ. Iar în altă parte, la stînga, se tupilează bi-

serica, ridicată de Ştefan-cel-Mare întru amintirea tatăluĭ săŭ Bogdan, care a fost ucis într'o revărsare de zorĭ de către fratele săŭ vitreg, Petru Aron, de dragul Domnieĭ. Vor fi fost şi atuncĭ viile, şi la ospăţ Domnul petrecea vesel între puţinĭ prietenĭ, cînd duşmaniĭ se năpustiră în cămara luĭ. Viteazul Voevod, de maĭ multe orĭ biruitor, fu scos afară, şi i se rostogoli capul supt secure

Biserica din Reusenĭ (după Romstorfer).

înnaintea trădătoruluĭ şi ucigaşuluĭ de frate. Trupul va fi fost ascuns răpede în ţerna scormonită cu graba mustrărilor de cuget şi poate nicĭ nu l-a maĭ găsit strălucitul săŭ fiŭ, ajuns Domn al Moldoveĭ, aşa că nu-l va fi dus în gropniţa cea mare a Rădăuţilor. Dar pentru ca să se ştie că aicĭ s'a făcut o faptă de sînge aşa de ticăloasă, pentru ca să se înnalţe rugăciunĭ întru odihna sufletească a celuĭ jertfit, Ştefan făcu biserica.

Samănă întru cîtva cu cea de la Petrăuţi saŭ,

în Moldova noastră, cu biserica de la Borzești. Turn nu este, dar în fațadă e scobit adînc, pe toată lungimea și lățimea păreteluĭ, un loc pentru clopote, unde era și o streșină care le acoperia de bătaia ploilor. Umflătura stranelor pe laturĭ lipsește. În față e o ferestuică, pe laturĭ alte două, cu cadre de piatră săpate, cum era datina atuncĭ. Ușa de intrare, acoperită astăzĭ în parte cu un coperiș urît, are încunjurărĭ de piatră săpată. Ea duce într'un pridvor întunecos, unde zace o piatră murdară, ruptă în două saŭ două frînturĭ asămănătoare de piatră, puse alăturĭ spre a se pomeni morțĭ din timpurile maĭ nouă. O a doua ușă, cu cadru pătrat, se deschide în zidul despărțitor, spre naos, unde ferestile sînt prinse pe d'innuntru în nervurĭ marĭ de piatră care înnalță puternic dungile lor până sus.

Și aicĭ, în acest loc de evlavioasă amintire, a trecut acelașĭ vifor de nimicire ca și în alte bisericĭ și mănăstirĭ ale Bucovineĭ. Odăjdiile sărace, podoabele sînt toate de ierĭ de alaltăierĭ; vremea veche a ctitoruluĭ o pomenește numa inscripția de de-asupra ușiĭ prin care intri deĭ afară. Toate celelalte s'aŭ sfărîmat și spulberat în vînt. Praf des acopere lespezĭ, icoane, policandre; raze de soare pătrund prin coperișul găurit de vechime și neîngrijire. Cioarele se învîrt croncănind, ca în amintirea omoruluĭ celuĭ vechiŭ, de-asupra clădiriĭ dărăpănate și

jalnice, unde pripita văpseală galbenă a tămînjit fără milă chipurile sfinților din veacul al XV-lea.

Omorul, dacă nu și numele celuĭ jertfit, dă de lucru încă localnicilor. Parohul, pe care-l găsim gospodărind acasă, lîngă biserica fără nicĭ-o gospodărie, — e un fost «prefect» saŭ șef-pedagog de seminariŭ cernăuțean, ce s'a întors cu totul la viața de țară, trăind patriarchal între dobitoacele luĭ Dumnezeŭ, care ni-aŭ ieșit înnainte, zburdînd și lătrînd, — parohul pomenește de o cruce ce s'ar fi găsit în curtea boierească, unde socoate că s'a întîmplat fapta sîngeroasă. Dar e maĭ de crezut că locul bisericiĭ a fost ales tocmaĭ pentru că acolo a lovit securea ostașilor călărĭ și pare că-ĭ văd, o clipă, în dimineața încă acoperită de neguri, dînd fuga înnapoĭ, în ceată sălbatecă de bucurie, pentru a duce la Suceava apropiată vestea Domnuluĭ noŭ miruit cu sîngele de frate!

Vechea iubire de oaspeți a Romînilor ne așteaptă la Rus-Mănăstioara, în casa bătrîneĭ preotese, mama oaspeteluĭ mieŭ din Suceava. Casa, minunat îngrijită, e încunjurată de un cerdac pe stîlpĭ, și de acolo ochiĭ cuprind, peste apa hotaruluĭ, plaiurile și satele Moldoveĭ. Norĭ s'aŭ grămădit întunecațĭ, dar pe supt dînșiĭ scapătă o pînză de lumină, ce cade asupra depărtatelor case albe în care nu e stăpînire străină

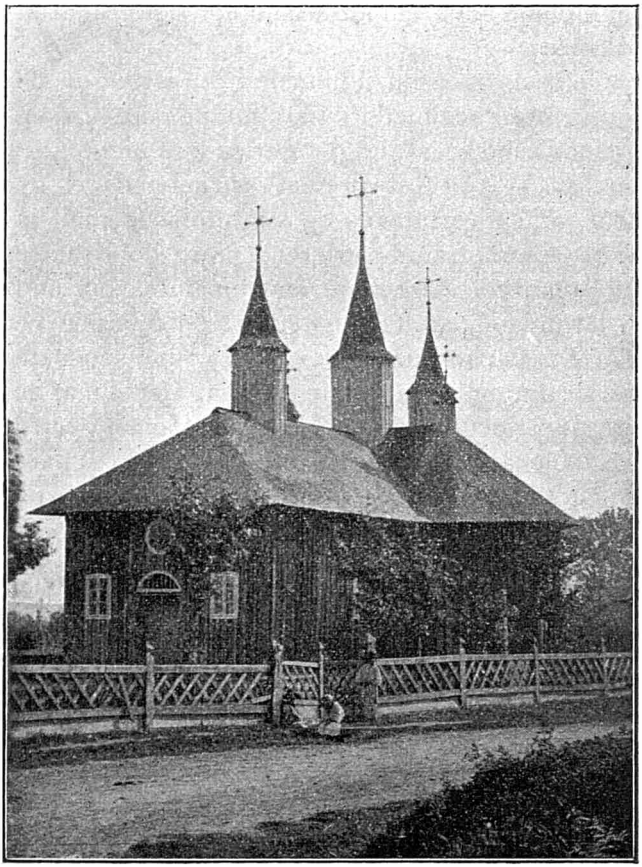

Biserica din Rus-Mănăstioara.

şi în care Romînul nu se trufeşte cînd poate să pară că nu mai este Romîn. Suceava curge paşnică, bună, fără să arăte prin nimic ce rană a inimilor noastre spală în toate zilele; finanţi, jandarmi, ostaşi o păzesc zi şi noapte. Pe culmi de dealuri se văd, de-asupra căsuţelor şi bordeielor noastre, de-asupra coperişurilor de şindilă şi de stuh buhos, căsărmile lor mari, albe, ale căror coperişuri de tablă scînteie ca o platoşă. Odată a fost vorba să se întărească prin zidiri de apărare acest hotar, scump păzit fiindcă e rău cîştigat, şi oameni învăţaţi de la Viena ar fi fost de părere că de nicăiri mai bine decît din cetatea lui Ştefan-cel-Mare nu se pot nimici cu foc oştile năvălitoare ale Romănieï.

Graniţa aceasta de nimica aŭ trecut-o dese ori fugarii de la oaste, iobagii însetaţi de altă viaţă, făcătorii de rele, cari voiaŭ să scape de ştreang. Sate întregi, ca Prilipca, s'aŭ făcut dintr'înşii. Alţii însă merg rare ori numai. Creşterea austriacă a furişat în inima tuturor celor de aici că Romănia e o ţară rămasă în urmă, unde n'ai nimic de văzut şi nimic de învăţat, o ţară cu legi şi obiceiuri ciudate, cu viaţă neorînduită şi desfrînată. Ceia ce a zis acel fruntaş bucovinean, Aurel Onciul, care ţine astăzi în mîna sa politica românească a ţerii, saŭ mai bine pe Romînii din această ţară pentru a face politica sa personală, acele cuvinte de neauzită batjo-

cură nemernică, aruncate de un Romîn tuturor Romînilor liberĭ, uneĭ întregĭ țerĭ unde Academia i-a făcut cinstea de a-l răsplăti cu un premiu, aceia se găsește în măsură maĭ mică — din fericire mult maĭ mică — în inimile atîtor și atîtor alțiĭ dintre cărturarĭ, pe cînd țeranul, care-șĭ amintește cu drag vremea moldovenească, cînd eraŭ numaĭ de-a luĭ și aveaŭ slujbașĭ de puteaŭ vorbi românește cu dînșiĭ, el nu maĭ așteaptă nimic. Nicĭ-odată n'am văzut luminîndu-se fața cuiva la cuvîntul «din România», cum se vede atît de adese orĭ în Ardeal, unde pare că în fiecare dată lumea, înduioșată, descopere atuncĭ întâiŭ că este și o țară, o sfîntă și mîndră țară ca aceia. Aicĭ, din potrivă, și cel maĭ bun dintre noĭ, ceștĭ de aicĭ, poartă ca o pată originea sa din România.

De la noĭ, pe de altă parte, nu vine totdeauna lumea care, venind, ne-ar înfățișa așa cum sîntem, așa cum se cade să fim. Se trece din Burdujenĭ, din Dorohoiŭ, din Folticenĭ la Suceava pentru a bea bere nemțească, pentru a cumpăra de la Evreĭ meșterĭ, cari te tratează cu coniac și-ți deșartă punga, fel de fel de mărunțișurĭ fabricate în Austria, care se strecoară fără vamă; se trece apoĭ pentru cîte un bal evreiesc, la care s'aŭ făcut poftirile cu dibăcie. Cunoștința lucrurilor bucovinene lipsește cu totul, și am fost de față cu o mirare dureroasă cînd ofițerĭ romînĭ vorbiaŭ

alandala de căpitan de oraș (polițaiŭ), de «prefect» (care nu este aicĭ) și de «guvernator», pe cînd, din partea sa, fruntașul bucovinean, în casa căruia eĭ căzuseră fără nicĭ-o socoteală, pentru a răspîndi niște bilete de concert, nu se putea lămuri ce înseamnă colorile și tresele de aur de pe uniforma românească. Ceĭ din Bucovina cîntăresc fiecare vorbă, fiecare mișcare, bănuitorĭ cum s'aŭ deprins și siguri că eĭ aŭ cea maĭ mare învățătură și creșterea cea maĭ bună. Ceĭ din țară, trufașĭ, «ciocoĭ», cum li se zice în Bucovina — cutare proprietar mare romîn, care vine în Bucovina ca un lord și n'are legăturĭ aicĭ decît cu Evreiĭ, n'ar putea dormi în pace dacă ar ști cîte blesteme deșteaptă numele săŭ în moșiile ce a moștenit aice —, aĭ noștri, va să zică, din Romănia iese răpede din tonul corectitudiniĭ, vorbesc ca la dînșiĭ acasă, glumesc prea mult, se laudă grozav, destăinuiesc cu graba inconștienții partea cea maĭ rea, — și este totuși și atîta parte bună! — din sufletele lor și închid astfel și acea portiță îngustă ce se găsia pentru dînșiĭ în inima fraților lor. Maĭ ales ofițeriĭ nu îngrijesc destul de prestigiul lor, care e și prestigiul *țeriĭ*. Unul, în uniformă de locotenent, m'a întrebat dacă în Suceava saŭ în Putna, cum s'a îndreptat pe urmă, e... nu mormîntul, ci *statuia* luĭ Ștefan-cel-Mare! Și el mă întîmpinase vorbindu-mĭ de scrisul mieŭ, pe care nu-l cetise,

cum nu va ceti nicĭ această pagină, care-l priveşte totuşĭ maĭ de aproape decît... *statuia* bucovineană a luĭ Ştefan-cel-Mare!

Şi alt ceva decît finanţiĭ şi jandarmiĭ din căsărmile albe, decît ostaşiĭ Împăratuluĭ păzeşte această graniţă: lipsa de conştiinţă a noastră şi despreţul Romînilor bucovinenĭ, care se poate cuceri maĭ greŭ decît s'ar putea cuceri cetatea Suceveĭ cînd în dărîmăturile eĭ vor sta tunurile chesaro-crăieştĭ pentru înfruntarea şi ruşinarea noastră.

II.

VALEA MOLDOVEI

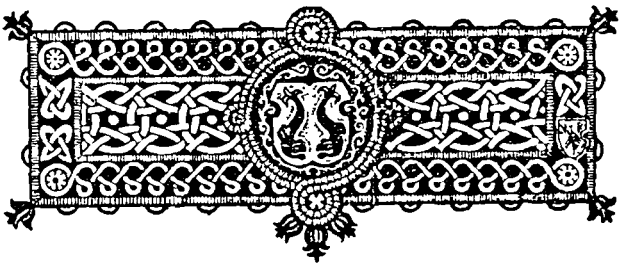

1. Părhăuţii.

A picurat, a plouat, aŭ căzut ţurţurĭ şi grindină din nourĭ straşnicĭ, dar cu puţină întindere. La întors, un soare cald, bun încălzia feţele şi dezmorţia de frig picioarele. Acum cînd pornesc spre Solca, la stînga mea se adună semnele uneĭ furtunĭ, pe cînd în dreapta ghemurĭ albe de norĭ, cu margenile aprinse de un soare ce nu se vede, călătoresc pe senin ca nişte corăbiĭ paşnice. Iar vîntul bate de la uniĭ la alţiĭ, de la norul negru care se încruntă la norul alb care zîmbeşte de soare.

Drumul Părhăuţilor, pe unde vreaŭ să trec, pentru biserică, trece pe lîngă Zamca cu treĭ bisericĭ, se înfundă în vale şi străbate întăiŭ Şcheia. Casele sînt bune, curate acum asupra Paştilor, rare orĭ împodobite; şi podoaba nu e alta decît o stropire din bidinea cu stropĭ al-

baştri şi roşii, de tot urîtă. Aicĭ mi se spune că sînt acum maĭ mult Ardeleni, aduşĭ de Cîrmuirea austriacă, după anexare. Biserica e nouă. Satul vechiŭ poate să se fi pustiit.

Pe cîmpul de supt dealul cu bisericile armeneştĭ, o întinsă turmă de oĭ paşte într'o drăgălaşă zbeguire a mieilor tinerĭ cu ochiĭ de cărbune. Unul s'a aplecat spre supt, cu genunchile d'innainte înduplecate şi, de bucuria hraneĭ, căldurii, scutură coada mărunţică şi groasă.

Maĭ departe două sate unite la olaltă în aceiaşĭ comună, al căreĭ nume e scris şi nemţeşte şi ruteneşte: *gromada*. Încă maĭ bune locuinţe, cu tipul obişnuit pe aicĭ: uşă între o fereastă, de o parte, două ferestĭ de alta, pe lature o a patra fereastă; coperemînt de şindilă, înnalt, ţuguiat, căzînd une orĭ, ca gîtlejul unuĭ coif, pe o încăpere mică, joasă; la spate, o cămară. Şcoală mare, bună, cu cine ştie ce fel de dascăl. Dar văd cu bucurie — să nu fie însă la mijloc o iubire de popor ca a d-luĭ Aurel Onciul în alde «Voinţa Poporuluĭ» ? — o «societate pentru luminarea poporuluĭ».

Costîna — poate vre-o moşie a luĭ Miron Costin, care se scria «Costîn» — încunjură cu casele eĭ o veche curte boierească, cu multe acareturĭ, a proprietaruluĭ romîn Popovicĭ.

După dînsa vin Părhăuţiĭ, coborîndu-se de vale între garduri de răchită şi bune zaplazuri de

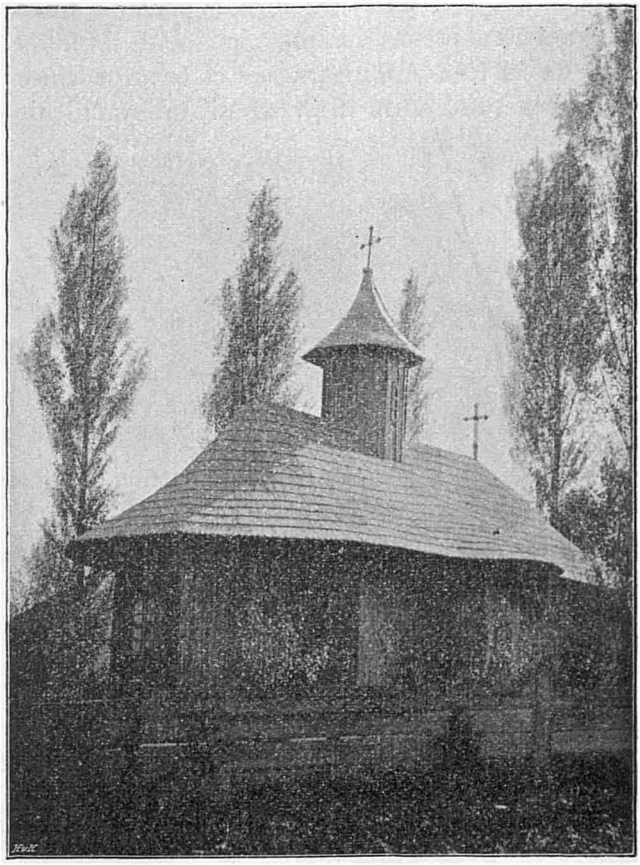

Biserică de lemn în Bucovina.

scînduri. Biserica, la care mă opresc, samănă cu a Mirăuților. Ea n'are turn, și pentru a ținea clopotele s'a făcut înnainte, în locul înfundăturii de la Reusenĭ, un pridvor cu bolți deschise în care se văd sfinți frumoși și în rîndul de

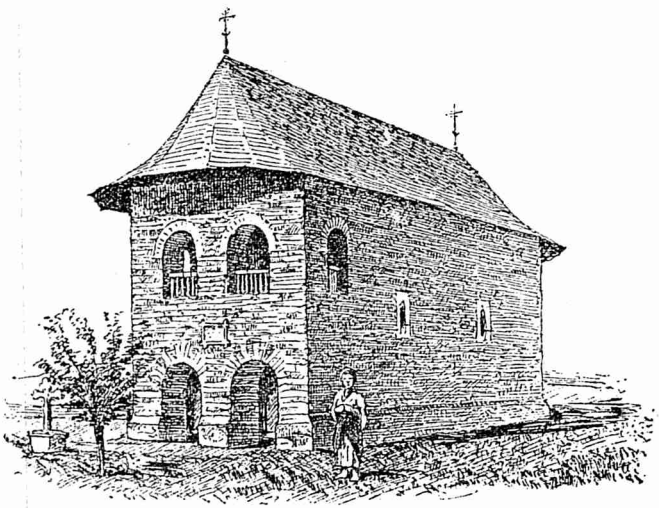

Biserica din Părhăuți (după Romstorfer).

sus al căruia sună chemarea la slujbe. Biserica e pătrată, afară de rotunjirea altaruluĭ, în fund, și pătrunsă de ferestuicĭ ca acelea de la bisericile de sat din vremea luĭ Ștefan. Încă de pe atuncĭ era aicĭ o biserică de lemn, pe care a făcut-o de piatră, abia supt alt Ștefan, cel Tînăr, la 1522, marele boier și bogatul stăpînitor de

moșii Totrușanul, din Totruș saŭ Trotuș, care-și îngropase aicĭ mama, Maria, soția, Ana, și o rudă, ce a fost vameș al Moldoveĭ, Anjinco. În tot veacul al XVI-lea și al XVII-lea, ea stătu deschisă credincioșilor de aicĭ și din satele vecine, dar după 1700 ea se pustii — locuitoriĭ daŭ vina pe Turcĭ — și era să se dărîme cu totul. Astăzĭ ea are înfățișarea tristă și goală a bisericilor Bucovineĭ.

Lîngă poartă, pe tăpșanul de iarbă al șanțuluĭ, țeranĭ pletoșĭ, în cojoace, așteaptă să-ĭ spovedească preotul, și de o parte stă o ceată de femeĭ, care staŭ să li vie rîndul, după al bărbaților. Oamenii sînt așa de speriațĭ aicĭ de cine poartă pălărie, blană și vine în trăsură, încît la apropiarea mea sar cu toțiĭ în picioare, ciocnindu-se unul de altul ca niște oĭ speriate. Încet vine către dînșiĭ preotul, Romîn, om rece, care abia răspunde străinuluĭ, — poate și pentru că acesta e din România, matca tuturor relelor.

*

Plouă, stă, dar nu se răzbună. Cerul rămîne închis, amenințător. Vîntul bate aprig pe înnălțimĭ, aducînd frig, tristeță și noapte înnainte de vreme. Apusul e numaĭ o geană gălbuie în margine.

Drumul se urcă tot maĭ sus, după ce am tăiat de două orĭ linia ferată care străbate pustiul

mocnit, ducînd la munte. Inima ți se strînge în atîta tăcere umedă și geroasă, în atîta singurătate de lanurĭ goale, de pădurĭ de iarnă, de drumurĭ pustiĭ. Adecă se strînge inima mea, căcĭ badea Gheorghe cu cușma dîrză și sumanul pe umerĭ, cu gîtul slobod, pufăie din țigară, fără să iea în samă mendrele iernĭĭ din April, și mînă, iute, dar dibaciŭ, prin băltace caiĭ Evreuluĭ, care-ĭ dă pentru acest meșteșug 15 «leĭ», adecă 15 florinĭ pe lună.

Cînd ajungem pe culmea Solonețuluĭ, gardurile, casele, tufele de iarbă sînt presărate cu zăpadă. În noapte, rar se vede cîte o casă care luminează dintr'un ochiŭ roșu de fereastră. Peste sat ca și în ceruri, întunerec posomorît, și o tăcere, ca și cum satul ar fi părăsit de mult de frumoșiĭ oamenĭ palizĭ, supțĭ la față, de femeile cu fețe de patriciene nemîngîiate în nenorocirea sărăcieĭ lor, cari treceaŭ încă, părînd niște fantasme din alte vremĭ, în aierul seriĭ.

Căjvana. Aicĭ luminile sînt maĭ multe. E sat mare, cu cîteva case înnalte, pentru funcționariĭ și fruntașiĭ loculuĭ.

«Maĭ este pănă la Solca?» Căcĭ e frig și așa o groază de întunerec desăvîrșit...

«Maĭ avem măcar un ceas, maĭ mult decît un ceas.»

Felinarele se aprind la trăsură, și de-acum înnainte o roată de lumină ne încunjură cînd

străbatem întinderea pustie. Ea cuprinde pe rînd, chemîndu-le ca din pămînt, case adormite, garduri de nuiele, fîntîni cu ciutură, dar fără roată, numai cu o opreliște, fîntîni cu cumpănă, cruci singuratece în margenea drumului.

Arburea. Păcat că nu e ziuă, că nu e măcar un zîmbet de lună care să-mi arăte biserica bătrînului Arbure, ostașul credincios al lui Ștefan-cel-Mare, care a fost un frate bun al fiului stăpînului său, un părinte pentru Ștefăniță, nepotul de fiu al lui Ștefan, și a fost apoi omorît din porunca Voevodului copil, el și fiii săi amîndoi, în Hîrlău departe, fără să li se aducă oasele în lăcașul unde dormiau mai de mult alții din neamul său.

Aici sînt lumini în multe case, dar nu lumini de lampă atîrnată, ci lumini de policandre cu cinci ramuri. Spre acele case luminate se urcă cete de oameni negri în caftane, cu brîie lungi și cizme, cu fețe prelungi albe supt căciuli de blană de vulpe. Ei staŭ în loc și se uită foarte caraghios la trăsura care trece. Iar jos, de vale, e o căsuță care strălucește toată și din care unul cîte unul, se strecoară ceĭ cu caftane și căciuli blănite cu vulpe. E havra: Evreii aŭ intrat în serbători în satul lui Arbure Hatmanul, care atîrnă de ei.

În vale, tot înnainte, supt o sfioasă licărire de stele, într'o ruptură a norilor, cari, din partea

lor, picură ploaia rece. În dreapta, multe scînteĭ palide, ca niște ochĭ de lup. Îndată, roatele lunecă pe pavagiul de șosea bună, între felinarele rare ale tîrguluĭ Solca.

2. Solca.

Mă opresc la un han, ce ar fi nemțesc, după badea Gheorghe, și unde staŭ la ușă țeranĭ cu pălăriĭ ungurești ca ale Rutenilor ce vînd sîrmă la noĭ: vorba lor e însă a noastră, românească. O înghețată odaie de oaspeți, cu paturĭ frumoase de tablă, cu oglinzĭ și fotografiĭ din «Kolozsvár». Stăpînul pare a fi Șvab, nevasta arată Polonă, slujnica poate fi orĭce, pe cînd cea de a doua zi e o Romîncă, purtînd pe față pecetea de tristeță palidă a neamuluĭ: de lampa atîrnată e legat carnetul de danț de la o petrecere evreiască. Romînіĭ de la ușă se despart acum supt fereștĭ.

Dorm răŭ în acest loc singuratec și friguros. A doua zi, înnainte de a merge la mănăstire, mă învoiesc pentru drumul la Humor cu un birjar creștin, Neamț. Pentru că am cerut un creștin și pentru barba mea preoțească, el îmĭ vorbește de voința luĭ Dumnezeŭ, de cinstea luĭ creștinească, și-mĭ iea firește preț ca pentru amîndouă.

*

Țerani romînĭ din Bucovina.

Solca e o stradă, dar o stradă dreaptă, bine orînduită, destul de noroioasă. În calea mea spre mănăstire nu văd alta decît țerani de-aĭ noștri, ca aceĭ de asară, ba chiar și cîte o Munteancă purtînd catrință neagră cu margenea roșie. În curțĭ staŭ căruțele lor deshămate. Oamenĭĭ aŭ venit ca să plătească la perceptor și ca să se spoveduiască la preot.

Biserica românească de astăzĭ, mănăstirea din alte timpurĭ, domneasca ctitorie a bătrînuluĭ Ștefan Tomșa al II-lea, care căuta să-și ispășească păcatele cele multe făcute prin uciderea celor maĭ marĭ boierĭ aĭ țerĭĭ, e acum tocmaĭ la capătul tîrguluĭ, într'un loc unde înnălțimile sămănate cu brazĭ încunjură din toate părțile.

O reparație de maĭ dăunăzĭ a dat turnuluĭ de la poartă și turnuluĭ bisericiĭ coperișurile lor de țigle strălucitoare, de modă bucovineană. Varul a înlocuit de mult toate zugrăvelile. Încolo însă, Solca e și astăzĭ cum a ridicat-o acest Ștefan-Vodă al măcelurilor de boierĭ.

De și bătute de multe restriștĭ, întăriturile din bolovanĭ surĭ, îngrămădițĭ destul de grosolan, staŭ în picioare și astăzĭ. Dar tîrgușorul a prins în case nouă o parte din ele, un Armean și-a făcut sălaș în cuprinsul mănăstiriĭ vechĭ, chiliile sînt numaĭ zidurĭ rupte.

Biserica însă, foarte frumoasă, e bine păstrată. Ferestĭ, cînd maĭ sus, cînd maĭ jos, patru la număr,

străbat pereții înalți. Două uși sînt deschise: una, care duce din pridvor în pronaos, are un cadru de piatră puternic și bogat, alcătuit din arcade cu arcul sfărmat, cealaltă, care vine după un contrafort, are linii ca pe vremea lui Ștefan, tăindu-se în unghiu drept și, ca podoabe, rosete. Modelul a fost vădit Dragomirna, pe care n'o poate ajunge, nici în îndrăzneala și înfrumusețarea bolților, nici în marea îngrijire a turnului, care aici, în aceleași proporții supțiratece și elegante, e însă simplu, avînd numai obișnuitele ocnițe, în locul rosetelor și ramelor săpate.

Frumusețea, și aceia luată de la Dragomirna, este însă în ciubucele care tivesc, împodobind, toate liniile cu încolăcirile lor, și tot așa poarta largă ce duce din pronaos în naos, și margenile absideĭ stranelor, și bolta din altar. Zugrăvite cum eraŭ la început, între zugrăvelile sfinților, ele trebuie să fi avut mai de mult alt rost decît acel de astăzi, cînd le acopere albeața de toate zilele a varului.

E slujba din Joia Paștelor: biserica e plină de țerani puternici, de femeĭ gătite, — și eĭ și ele în cojoacele de sărbătoare. Pe două mesuțe se îngrămădesc colacii și sticlele de vin, din care răsar lumînările de ceară. La uși stă adunată lumea pentru spovedanie. Preotul spune evanghelia lui Hristos dus înnaintea judecătorilor celor răĭ și fără Dumnezeŭ: glasul lui se înalță

foarte puternic și umple tot largul cuprins al bisericiĭ.

Afară, un bătrîn strîmb se apropie de mine, văzîndu-mă că ieaŭ însemnărĭ.

— Ce e, domnule, cu contractul bisericiĭ?

— Care contract?

— Contractul acela de care a spus arfimandritul că este și la Cernăuțĭ și la Viena. Și zice acolo că biserica trebuie încunjurată cu lemn?

Astfel trăiește în mintea moșneaguluĭ gîndul la averile cele marĭ pe care le-aŭ avut odată aceste mănăstirĭ și bisericĭ moldovenești și pe care, la anexare, le-a luat Statul ca să clădească din ele casarme și cîte altele pănă să se ajungă la împrejmuirile bisericilor.

Moșul cu «contractul» a fost și prin Românĭa înnainte de-a ajunge clisiarh aice. A lucrat la cîmp, ca atîția alțĭ «Corduneni» (Cordun = Bucovina, pentru că ea a fost luată trăgîndu-se, ca pentru oprirea ciumiĭ, un «cordon» sanitar). A călătorit așa pe la Dorohoiŭ, prin Suceava, prin Iași și pănă jos, la Huși.

— Ba am fost și la Ruși.

— Și ce zicĭ de dînșiĭ?

— Eĭ, acolo-ĭ maĭ bine, nu ca în Românĭa... Acolo-ĭ pămîntul larg...

Orĭ ce-ĭ spun, trebuie să fie zădarnic. Și la acesta e înfiptă părerea că peste Prut domnește

Ţarul cel binecredincios care face pomană cu «pămînturĭ largĭ».

Tinerii cari-l încunjură tăcuţĭ, învaţă de la dînsul aceasta.

3. Humorul.

Plec spre Humor. Neamţul a venit la timp şi începe a-mĭ spune pe româneşte, întitulîndu-mă «cocone», că stăpînul — căcĭ nu e a luĭ trăsura — are de dus pe mamă-sa la staţie la Cacica, de unde trebue să meargă la Suceava şi, dacă vreaŭ s'o ieaŭ în trăsură şi pe bătrîna...

— E Romîn stăpînul d-tale?

— Romîn.

Fac socoteala, ce se urcă la vre-o treĭ florinĭ, cu odaia, un ceaiŭ, pe care l-am turnat în lighean, un păhar cu lapte, două ouă bune şi unul clocit. Mi-o aduce fata birtaşuluĭ.

— Unde e birtaşul?... — La şcoală... — La care şcoală?... — La cea jidovească.

Aşa fel e hangiul *neamţ*, cu nevastă leaşcă, al badeĭ Gheorghe.

Romînca din trăsură începe să vorbească acum. E văduva luĭ Cristea Burdea; şi Cristea şi Burdea, nume româneştĭ bune. Dacă vorbeşte cam greŭ, poate o fi bătrîneţa. Dar cînd e să spuie *el*, zice tot *ea*, şi, în loc de *dînsul, dînsa*.

Tocmaĭ birjarul deapănă o poveste arătînd o casă pe uliţa ce se urcă, la deal, printre clădirĭ frumuşele: acolo stă un Evreŭ, care avea o datorie de o sută de leĭ la un creştin şi, neputînd-o scoate de la dînsul, a mers cu revolverul şi a tras patru focurĭ asupra datorniculuĭ săŭ; a fost apoĭ o bătaie, din care Evreul a ieşit cît se poate de turtit. A fost şi arestat, dar i s'a dat drumul pe garanţie.

— A lăsat-o pe *dînsa,* Herr Goldner, întreabă cu mult interes cucoana de lîngă mine, întinzînd gîtul către răspunsul birjaruluĭ.

— Adecă l-a lăsat pe dînsul, pentru că a dat *cauţion* nevasta luĭ, pe numele căreia e negoţul.

— Da, da, pe dînsa, şi el a dat *cauţion.*

Cucoana e decĭ, cu adevărat, Armeancă. Dar, pentru a se păstra credinţa în spusele eĭ de la început, ea arată că merge la Suceava pentru a se închina «Sfîntuluĭ» şi că la Bucureştĭ are multe rude. Ştie că sînt din Bucureştĭ şi, pentru barba mea, îmĭ zice «domnule parinche», ceia ce auzind «Herr Goldner», schimbă pe «cocone» în «Herr Obere» saŭ chiar «Hochwürden», — protopop, ba arhiereŭ curat. Din partea mea, am până la sfîrşit datoria, pe care o îndeplinesc cu sfinţenie, de a scoate pălăria înnaintea tuturor icoanelor, crucilor, şi lăcĭţilor cu sfinţĭ, şi altarelor catolice din lungul drumuluĭ.

Drumul merge drept înnainte, avînd un deal

în dreapta și în stînga un vălmășag de înnălțimi întunecate de brădet des, păduri ale *fondului* saŭ ale deosebitelor comune din aceste părți. Pe acel deal din stînga se răsfiră satul Poieniĭ, curat românesc, în aceste Ținuturi care sînt așa de deplin ale noastre. Totuși la Racova, sat mic, fără biserică, sînt Ruși, și pe un ogor sîrguincios deschis împrăștie semințe de cartofi femeĭ frumoase, roșcovane, cu băsmălĭ de tîrg pe cap, și chiar copiĭ bălanĭ, cari lucrează cu multă înțelepciune. Maĭ la vale, străbatem satul-model al Părteștilor-de-sus, care-și arată în toate inscripțiile și în firma școliĭ «poporale» firea sa neaoșă românească. În dreapta, suită pe deal, e Cacica, de Romînĭ, Nemți și Ruși, — cu un început de zidire școlară a călugărilor francesĭ, oploșiți de curînd aice —, iar de vale stația, unde «Herr Goldner» are chemarea de a coborî pe «cocoană».

Pănă acolo e încă un «stîlp» de plătit, ca de atîtea orĭ în Bucovina, unde nu poți călători fără crăițarĭ schimbați. Cucoana nu-ĭ găsește, rămîind plata la întors. O clipă, voisem să plătesc eŭ pentru drumul ce-l fac de hatîrul eĭ, și, la gară, între bogatele mulțămirĭ, ea uită plata, ba, la urmă, uită, la schimbat, coroana ce-mĭ datorià pentru crăițariĭ mieĭ. Cînd o dă, alte binecuvîntărĭ.

— Domnule Goldner, cucoana d-tale are nu-

mai două lipsuri: nu e Romîncă și nu e mama stăpînului d-tale.

— Nu zău, nu; e Armeancă și *soacra* stăpînului meu, care e Neamț.

Și în altele «domnul Goldner», cu care călătoresc de acum într'o necontenită vorbă, are haz. Solcan de baștină, «băiat sărac», de vre-o cincizeci de ani, roș, bărbos, cu ochii mici, bucuros de băutură și de glumă, foarte credincios, lăsînd toate în seama lui Dumnezeu, prieten mare al beriî, dușman al rachiului, nepăsător față de apă, guraliv și cugetător, căci e bucuros că știe a ceti, filosof poporan, cu părerile lui despre orice lucru, mîndru că duce une ori și oameni mari, «directori, comisari», mare antisemit, care a bătut mulți Jidani, mai ales în România, cînd slujia în Bacău, la d. Radu Porumbaru; prieten al Romînului, fiindcă e creștin și «tot creștinul tot una, tot, tot», el e un izvor nesecat de povestiri, vorbește românește și nemțește pe rînd, — pe amîndouă foarte rău —, și de cele mai multe ori românește-nemțește. Întîmplarea cu Evreul de la Solca l-a umplut de durere. În Solca va să zică stăpîn e Evreul, ceî vre-o sută de Evrei au în mîna lor cele cîteva mii de creștini. De cînd cu războiul de la *Iapan* mai ales, Evreii au prins curaj. «El vrut face la creștin ca Rusul la Iapan, *mein*

Ehrenwort, cocone». De cîrmuire, Evreiĭ n'aŭ frică: primarĭ, notarĭ, comisarĭ, sînt în mare parte Evreĭ și răĭ cu lumea... Ceĭ cari sînt creștinĭ ieaŭ banĭ — aicĭ «Herr Goldner» mă apucă de mînă și închide din ochĭ — și fac pe voia Evreuluĭ. De meningita molipsitoare de la Gura-Humoruluĭ îĭ pare foarte bine: creștiniĭ n'or să piară, fiindcă-ĭ ajută Dumnezeŭ (tocmaĭ trecem pe lîngă un crucifix și Herr Goldner îșĭ scoate căciula jupuită și spartă, spuind în gînd o rugăciune). Să fiĭ creștin, să nu beĭ rachiŭ, să te închinĭ la sfinții, asta e datoria. «Lutrenii», Luteranii, ca aceĭ de la Păltinoasa, nu fac așa, și de aceia el, Goldner, nicĭ nu pricepe limba lor, «Es sind Zipser», oamenĭ din Zips, zice el cu dispreț.

Am apucat prin pădurile marĭ din stînga. Drum cu totul pustiŭ, printr'o măreață liniște, pe care n'o tulbură acuma nicĭ foșnet de frunze, nicĭ cîntec de paserĭ. Aicĭ stătea în timpurĭ vestitul haiduc Ion Darie și pîndia la potecĭ pe drumeții bogați ca să li dea averea la săracĭ. «Herr Goldner» o știe și o spune. «Mein Ehrenwort, domnule parinche! Dar eŭ nu eram pe atuncĭ.»

De vale la Păltinoasa sînt frumoase căsuțe cu florĭ de mașcat la ferestile Nemților. Sasul Loy ține han, iar lîngă dînsul doĭ Evreĭ. Slugile sînt

toate Romînce, de multe ori de o strălucitoare frumuseță, de care nu-și dau samă. E zi de sărbătoare în Israel, și dintr'un chioșc de lemn se răspîndesc cîntece de lume, cîntate în cor, rîsete, glume. Un flăcău tembel, care spune că a fost bolnav de piept, cere tabac luĭ *Herr Goldner*, care face întăiu observația că la sărac să daĭ pîne și apă și apoĭ cinstește cu o țigară, blăstămînd rachiul și lenea.

Păltinoasa are fierăstraie și gară. O despart de Gura-Humoruluĭ numaĭ cîteva lanurĭ în care lucrează asupra țerniĭ negre unul lîngă altul Neamțul cu haine de catifea jupoită și Romînul în cămașă albă.

E aicĭ în adevăr o «gură», o căldare ferită între înnaltele dealurĭ împădurite, un golf de vale, între înnălțimile de brad și fag. Puține așezărĭ vor fi avînd un loc așa de prielnic, de sănătos și de plăcut. Dar Israel rătăcitorul n'a știut să folosească bine aceste darurĭ. Căcĭ ale luĭ sînt maĭ ales acele cîteva strade și ulicioare, drepte, împănate cu clădirĭ maĭ marĭ, ce poartă scutul cu pajura stăpînă, care fac la un loc «Gura-Humora» al străinilor. Serbătoarea a curățit stradele: prăvăliile sînt închise în față, dar, negustoriĭ, cari înșală astfel și pe Iehovah, își fac daraverele pe furiș, și «Herr Goldner» știe aceasta și cumpără ca într'o zi de lucru. Trec femeĭ foarte gătite,

domnĭ în cilindru şi pălărie tare şi iarăşĭ naţionalişti intransigenţĭ cu perciunĭ lungĭ, caftane de mătasă neagră şi *ştreamăle* de coadă de vulpe.

Domnul Goldner e foarte vesel: întreabă pe cutare negustor gros şi mulţămit dacă e adevărat că toţi Evreiĭ din «Gura-Humora» s'aŭ umflat, cercetează dacă în acest orăşel, unde el vine aşa de des, «sînt mulţi Evreĭ». Şi eĭ nu se supără de ce zice bădăranul cu căciula spartă şi cu treĭ rînduri de petecĭ la genunchĭ — pentru ca să nu vorbim decît de genunchĭ. «Da, mulţi Evreĭ!». «Aicĭ, mă rog, nu este nicĭ-o boală.»

Spre capătul cellalt, sînt tot case creştineştĭ: Romînĭ staŭ destuĭ în Gura-Humoruluĭ, şi eĭ aŭ frumoasa biserică nouă, în care slujeşte părintele Brăileanu, un bun bătrîn care cunoaşte şi iubeşte Romănia şi nu-şĭ ascunde părerile. Dar pe aicĭ sînt tot Nemţi meşterĭ, cu case curăţele, înflorite de florĭ şi de copiĭ şi de iconiţe şi altaraşe catolice. Coşarul are un adăpost ca un cuib de poet amorezat. Multe case evreieştĭ însă, şi stradele sînt de o nespusă murdărie noroioasă.

La stînga, pe o muche de deal, e satul şvăbesc. Iar înnainte, drumul de ţară, cu hopurĭ sălbatece şi podeţe şubrede, duce peste apa Maghernițeĭ şi peste alte pîraie limpezĭ, printre culmĭ şi rostogolirĭ de pietricele, spre muntele Pleşul, trecînd prin Humor. Sînt sus, în mij-

locul muncelelor înnalte, în pacea brazilor sămănaţi rar pe coaste.

Satul mănăstirii Humoruluĭ are înfăţişarea bună, fără veselie. Case trainice, une-orĭ, porţi marĭ de lemn, copereminte cu streşina bogată. Cîrdurĭ de vite frumoase, de rasă străină, mugesc înnaintea porţilor.

Mă duce spre casa părinteluĭ un băieţaş, trecut printr'un mare cojoc miţos care ajunge pînă la pămînt. E Gavrilă Onoiŭ, băiat cuminte, şcolar în clasa a patra (maĭ are de făcut două şi apoĭ în doĭ anĭ de două orĭ pe săptămînă).

— Cum îl chiamă pe învăţător?

— Nu ştiŭ.

— Dar cum îĭ zicĭ?

— Eŭ îĭ zic «domnul».

Ca şi mine, în timpurĭ...

— Şi al cîtelea eştĭ în clasă?

— Sînt în clasa a patra.

— Nu mă, care e maĭ bun la voĭ?

— Nicĭ-unul nu e bun, domnule, ci toţĭ aşa de mijloc.

O casă cu frumoase florĭ pe pereţĭ.

— Cine a făcut florile, băieţele?

— Florile? Nevasta luĭ Gheorghe.

— Gheorghe şi maĭ cum?

— Şi maĭ nimic: Gheorghe...

Acum văd mănăstirea, pe care o cutreier îndată, dus de părintele Boca. Clopotele atîrnă într'un mare turn puternic, ca acela de la Piatra. Lîngă dînsul stă bisericuța, care nu mai e încunjurată de vechile ziduri, din care n'a rămas decît o ruină de turn făcut în vremea luĭ Vasile Lupu. Clădirea samănă cu acea de la Reuseni și Părhăuți, căci n'are turlă.

Și aicĭ nu se mai vede nimic din vechia zestre pe care a dat-o în argint și aur ctitorul de la 1530, Teodor Logofătul luĭ Petru Rareș și unul din vechiĭ boieri aĭ țeriĭ. Mormintele staŭ însă la locul lor, și pentru a cuprinde rămășițele luĭ Teodor și ale soției sale Anastasia s'aŭ lăsat două adăposturi boltite într'o încăpere anume, care se află între pronaos și naos; el se odihnește supt o piatră de marmoră frumos săpată și coșcovită la mijloc ca un sicriŭ; ea, supt o lespede obișnuită, în stînga. Chipurile amîndurora se văd pe părete, și ele arată cum se îmbrăca pe atuncĭ boierimea.

Logofătul are un fel de căciuliță, ca o beretă de marinar, cu fundul albastru și margenile galbene. Poartă un guler roșu și altul albastru, o lungă haină galbenă cu brandenburguri albastre; pe lature, e o deschizătură cu aceleași brandenburguri.

Ea, în genunchĭ înnaintea Fecioarei, poartă o pălăriuță viorie cu dungĭ, asemenea cu pălăriile de paie din timpurile noastre; pe fundul ridi-

Grup de ţerani bucovineni.

cat e o dungă albastră, și roate albastre se înșiră pe margine. De supt pălărie cade un văl în colțurĭ, dintr'o stofă cu liniuțe și puchițeĭ viorii. Rochia în falduri lungĭ e de brocard de aur, cu mînecĭ roșiĭ avînd triunghiurĭ de aur.

La locul de cinste al ctitorilor, aceștia aŭ zugrăvit însă familia domnească. Iată Petru Rareș, purtînd pe cap coroana de aur cu cincĭ ramurĭ: are fața rotundă, barba tînără, părul lung; veșminte arhierești bogate îl acopăr. Elena Doamna apare de o frumuseță rară, supt aceiași coroană măreață, în haine de brocard de aur, pe fond verde cu mînecile roșiĭ. Un colț de lemn al coruluĭ acopere de sigur chipul fiuluĭ celuĭ maĭ mare al soților domnești, acel Ilie care s'a turcit, lepădînd de la dînsul Domnia. Ștefan, cel mic, care a perit ucis, după multe isprăvĭ ticăloase, apare aicĭ ca un foarte cuminte copilaș încoronat.

Humorul se mîndrește însă cu zugrăveala sa, care a rămas neatinsă și pe dinăuntru și pe din afară, unde numaĭ un părete a fost dezgolit de ploaie. Albastrul seninuluĭ stăpînește, smăltat cu aurul cununilor, și cel ce străbate cu ochiĭ multele chipurĭ, înșirate răbdător după vechĭ datine, capătă o înnaltă părere despre meșteșugul zugrăveliĭ în timpurile măririĭ noastre.

Din vechime a maĭ rămas catapeteazma, strălucită sculptură în lemn, bogată și amănunțită, care, împunsă de carĭ, ar fi menită însă peiriĭ.

De alminterea, o reparație după regula vienesă amenință întreaga zidire minunată.

Biserica e astăzi toată plină de prinosuri de aluat, făcut în toate formele: paseri, copăcei, și altele care nu se pot înțelege. Nuci aurite, mere, alune, strafide, roșcove saŭ «coarne de mare» sînt înfipte în bețișoare.

În locul mirosului tămîiei și smirnei morților e, astfel, numai aroma bună a pîinii hrănitoare prin care se ține viața oamenilor.

4. Voroneţul.

Pănă în sară se mai poate vedea Voronețul, care se ascunde în păretele de dealuri din a stînga orașului, unde ai zice că pădurile de brad copleșesc totul. Mă duce într'acolo, nu un Onoiŭ dintr'o clasă unde «toți sînt de mijloc», ci fetița parohului Zavadovschi, care mă întovărășește de la Gura-Humorului, vorbindu-mi pe drum de minunea săgeților, care aŭ arătat locul de clădire al Voronețului și de cîntările de bucurie ale îngerilor din paltin.

Trăsura trece Gîrla Morilor, care se strecură limpede pe prund, ea rătăcește pe locuri bolovănoase, unde fiecare drumeț are alt drum, înnaintează în umbra codrului de brad și trece pe un podeț Moldova.

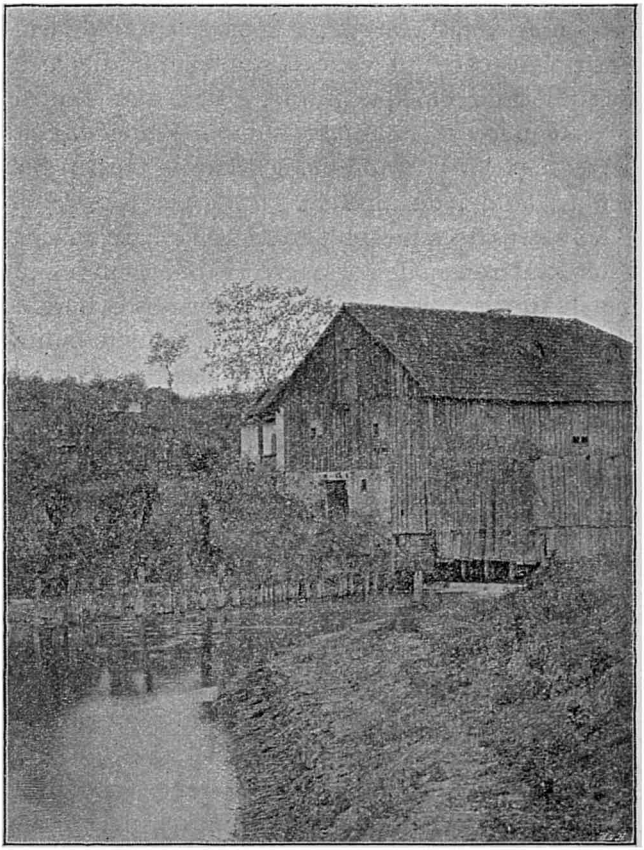

Colț de țară în Bucovina.

E aceiaşi apă vioaie, dar largă, senină, pe care o ştiam din părţile sucevene ale Moldoveï. Într'un freamăt măreţ, ea merge spre hotarul nostru, de care nu vrea să ştie, căutînd departe Siretiul rîpos cu apa gălbie, bătrîn soţ pentru această mireasă tînără cu sufletul limpede. Humoreniï şi Voroneţeniï culeg păstrăvï pestriţï în ochiurï adîncï de apă.

Maï departe e pîrăul Voroneţuluï, care măcar acum, în vremea de revărsare a ploilor, nu e de loc un pîrîiaş de despreţuit, ci hrăneşte harnic Moldova, stăpîna sa. De aicï în drumuleţe cotite se înşiră casele satuluï Voroneţ. Peste cîteva podeţe de crengï, căptuşite cu ace de brad, se ajunge la mănăstire, în adîncul adîncurilor codruluï, în valea cea maï tăinuită a văilor munteluï. Mănăstirea, astăzï biserică de mir ca şi cea de la Humor, se vede numaï cînd aï ajuns lîngă dînsa şi-ţï iese înnainte părintele Zavadovschi, aşa de Romîn cu tot numele său, aşa de gospodar cu toată boala sa, care nu e maï bucuros de nimic decît să-ţï arăte, în cele maï micï amănunte, biserica sa, pe care-a păzit-o, a curăţit-o şi apărat-o cincîsprezece anï.

Zidurï nouă, care se prind de cele vechï însă — cîteva frînturï numaï—, cercuiesc un tăpşan înnalt de ruine, de modîlcï şi beciurï adîncï, pe care le acopere acum de o potrivă iarba tînără. În margine păzeşte marele turn, care era închis

o dată cu două porți de stejar și în naltul căruia atîrnă cele două clopote.

— Auzi cum sună: pare că zic: «Ștefan-Vodă, Ște-fan-Vo-dă!

Biserica aceluĭ pe care-l cîntă în pomenire veșnică clopotele sale, înnalță un turnuleț cu firide dintr'un coperemînt de șindrilă, care era altă dată împărțit în patru culmi și-l scotea, la mijloc, maĭ bine la iveală. Două contraforturĭ sînt în față, două la altar. Ele nu eraŭ la început, ci aŭ fost adause pe vremea luĭ Ilie Rareș poate, de acel Mitropolit Grigorie, care e îngropat ca un ctitor, supt piatra ce-și pregătise, în pridvorul pe care el l-a înnădit la clădirea luĭ Ștefan-cel-Mare, împodobindu-l și cu două marĭ ferestĭ gotice, ce întrec cu mult îngustele ferestuicĭ ale bisericiĭ vechĭ, încadrate acestea în ramurĭ de piatră săpată. Și, la rîndul săŭ, Ștefan ridicase zidirea sa de piatră cu treĭ abside în locul bisericuțiĭ de lemn unde trăise în schimnicie acel Daniil Sihastrul din care poporul a făcut sfetnicul zilelor de nenorocire ale mareluĭ Domn, îndemnătorul luĭ spre luptă și evlavie. Între frumoasele pietre de mormînt se vede aceia care acopere rămășițile umiluluĭ călugăr, sfînt țerănesc tîrziŭ, pe care l-a dat Moldova noastră.

În treĭ rînduri s'a zugrăvit Voroneț. Odată Grigorie a chemat meșteriĭ pentru pridvorul săŭ; altă dată s'a zugrăvit un șir de sfinți pe păre-

tele de lîngă intrare; dar zugrăveala cea mare e şi cea bună, şi ea acopere cea mai mare parte din afară şi tot lăuntrul bisericii.

Nicî-odată nu s'a făcut la noi o mai desăvîrşită artă bizantină, sfinţi mai luminoşi şi mai blînzi decît aicî. Luni întregi ar trebui cercetat

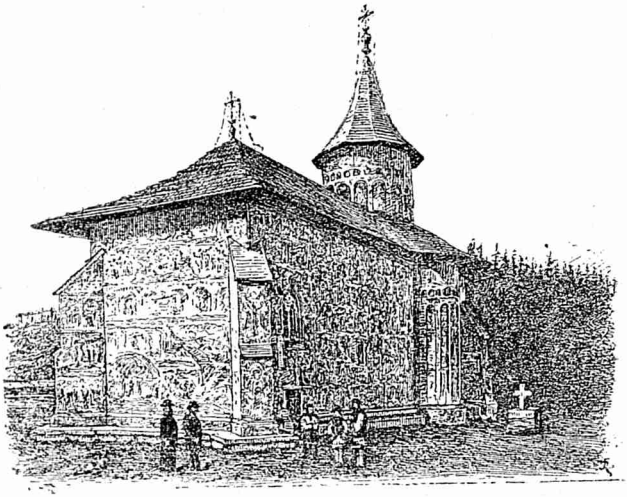

Biserica din Voroneţ (după Romstorfer).

cu rîvnă fiecare colţ de zugrăveală, fiecare unghiu de împodobire măiastră: nicî-un pictor străin n'a avut această răbdare până acum şi nicî-unul din pictorii noştri, înstrăinaţi ca suflet şi vînduţi iubiriî de argint, nicî-unul din ei n'a călcat aicî pentru a se însufleţi din cea mai de preţ moştenire artistică a strămunilor. Ei aşteaptă să li

se plătească scump muncă de boieresc, făcută fără tragere de inimă.

Dar nu e aicĭ numaĭ zugrăveala ca să mărturisească despre simțul de frumuseță al înaintașilor noștri. Strane lucrate în lemn de tisă de un călugăr din veacul al XVI-lea (1577) te întîmpină în pronaos. De-asupra ușiĭ ce duce de acolo în naos e prinsă cu fiare o grindă aurită, săpată cum nu se poate maĭ frumos, și o bucată din alta, cu zugrăvelĭ pe fond de aur. aplicat pe lemn, e acum răzimată de strane.

Alt rînd de strane, în biserică, sînt darul unuĭ Mitropolit din veacul al XVI-lea, și ele se impun și prin felul săpăturiĭ și prin acela al zugrăveliĭ. Mesuțele octogonale aveaŭ chipurĭ de sfințĭ, a căror frumuseță se maĭ cunoaște încă. Catapiteazma scînteie în aur, și toate amănuntele eĭ sînt minunate. Icoanele marĭ și micĭ sînt destul de vechĭ și, spălate dăunăzĭ, ele s'aŭ destăinuit de o nespusă frumuseță, — cele maĭ frumoase icoane din cîte s'aŭ păstrat pînă astăzĭ.

În locul îndătinat al ctitorilor văd pe Ștefan, cu păr bogat bălan, cu ochĭ căpriĭ, Doamna Maria, frumoasă, oacheșă, Bogdan, icoană a tatăluĭ săŭ, și o mică domniță fără nume, cu cerc de mărgăritare pe cosițe, — toțĭ în brocard greŭ de aur.

Încetul pe încetul, la lumina făcliilor, toate podoabele bisericiĭ luĭ Ștefan s'aŭ desprins înnaintea ochilor mieĭ uimițĭ. Biserica se gătește

de denia Joii Marĭ, şi, cînd mă uit în urmă la dînsa, ferestuicile scînteie ca dungĭ înfocate. De-asupra, vîntul a dezvălit măreţia cerurilor de negru şi aur, biserica boltită de-asupra bisericiĭ.

*

Mă întorc tărziŭ prin coclaurĭ, în tînguirile vizitiuluĭ, care spune despre suferinţa de toate zilele a poporuluĭ săŭ, «cel maĭ stricat din lume», vîndut Evreuluĭ şi călcat în picioare de Cîrmuirea care-l despreţuieşte.

El nu crede în doftorĭ, ci în babe, de la care spune că şi-a căpătat mîntuirea.

— Mă făcusem aşa de slab, că nu eraŭ decît oasele de mine. Eram alb, curat, ca pentru moarte. Şi baba numaĭ ce mi-a dat o unsoare de m'am uns la şele. Şi a doua zi m'am sculat.

— Şi n'aŭ aflat doftoriĭ?

— Parcă dacă omul s'a lecuit cu cineva, o să meargă să spuie doftoruluĭ?...

Dorm într'o odaie mobilată, la o gazdă de funcţionarĭ, romînĭ, nemţĭ şi evreĭ, fraţĭ întru putere şi întru limba nemţească, *domnĭ marĭ* pe acest pămînt de stoarcere şi umilinţă.

5. Spre Vamă.

Negocierile cu tot felul de Jidanĭ pentru dusul mieŭ la Cîmpulung saŭ, dacă se poate — şi nu se poate, pentru că Sîmbăta de mînĭ a Evreilor

e şi Sîmbăta Paştilor noastre —, până la mănăstirea Putna, ţin tărziŭ în spre amiazi. Lumea umblă în multe părţi pentru serbătorile apropiate, şi drumul mieŭ e în mare primejdie de a rămînea baltă. În sfîrşit, un Evreŭ se sacrifică şi-şi oferă caiĭ şi Ţiganul pentru suma cu totul neobişnuită de opt florinĭ pe jumătatea de zi ce maĭ rămîne. Fiind singur, nu lasă nimic, şi ne învoim astfel. Trăsura pleacă după amiazi prin mulţimea strînsă la Humor pentru tîrg şi îngrămădită la tărăbile de lumînărĭ, la prăvăliile de pălărĭi cu pene de toate felurile, la cîrciumile care mîngîie de lungimea postuluĭ şi gătesc sufletele pentru bucuria Învierii. Bieţiĭ noştri oameni se încurcă între dînşiĭ, se zăbovesc, îşĭ daŭ tot banul strîns prin muncă şi fac celor ce-ĭ vede cea maĭ rea impresie. Ceĭ maĭ mulţĭ aŭ faţa suptă, ostenită, dezgustată şi părul lung eroic fîlfîie în zădar lîngă această faţă de durere.

Dealurĭ înnalte cuprind toată zarea, şi orĭce drum trebuie să se strecoare printre culmile stîlpite cu brazĭ rarĭ. Cel mare, către Vama şi Cîmpulung, către Bistriţa decĭ şi Ardeal, trece întâiŭ apa Humoruluĭ, care aleargă iute, albăstrită de seninul ce se desfăşură de-asupra. Apă iute, limpede, vioaie.

Îndată, Moldova se vede iarăşĭ la stînga, şi la

Bucşoaia o trecem în locul unde, într'un larg cîmp de prundiş, străbătut de vînturi, ea primeşte dunga de oţel albăstriu a Suhăi. Şi de aicî înnainte, ea este însă în margenea drumuluî, ducîndu-se prin această Bucovină hrăpită, din Maramureşul descălecătoruluî spre acea ţară nouă care de la dînsa a primit numele de: Moldova. Între sălciî, supt dealurile puternic clădite, ea-şî urmează, clipă de clipă, drumul eî veşnic. De amîndouă laturile eî, înnălţimile întind pădurile de brad saŭ feţe goale, rupte, de stîncî lostopănoase şi negre. Valea samănă cu acelea de la Apus ale Moldoveî noastre.

În fund, munţiî par că închid orîce cale: un noŭ părete de brazî s'a aşternut între ceîlalţî, ca o piedecă în calea drumeţilor. Moldova, ce scînteie în vale ca luciul uneî săbiî de uriaş, nu se vede de unde ar putea să vie. De-alungul malurilor eî se desfăşură însă pe cale de treî chilometri satul zis Vama pentru că aicî se ridica vama de către oamenii Domnuluî, după ce negustoriî ieşiseră din îngustimea Cîmpulunguluî, din cuibul ciobanilor maî mult liberî decît supuşî Domnieî. Pe aicî prin Vamă aŭ trecut atîtea oştî ce aŭ căzut din Moldova asupra Ardealuluî, şi odată, la 1717, Vama a văzut tăbărînd Tătărimea sălbatecă şi pe Domnul ţeriî, Mihaî Racoviţă, care era silit să o întovărăşească.

Întorcîndu-se biruitor în aceste părţî, Mihaî-

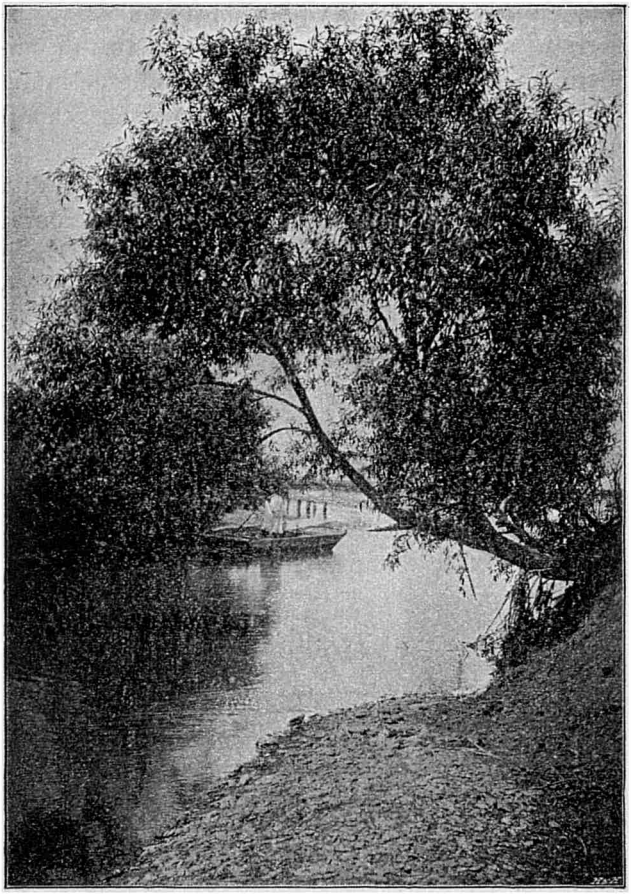

Colţ de ţară în Bucovina.

Vodă a ridicat pe dealul din dreapta, la ieşirea din Vama, un stîlp de piatră proastă, cu o inscripţie netrainică, ce se înnalţă şi astăzi în mijlocul unei împrejmuiri năruite şi pline de multe murdării mai mari decît puii de pisică scăpaţi de grijile lumii.

Azi Vama are vre-o 3.000 de Romîni şi atîţia Evrei cîţi trebuie pentru a face o impresie curat evreiască aceluia ce străbate numai acest sat, care e, de departe, un tîrguşor, unde ţerănimea vine pentru tîrguieli şi beţii. Sabăşul va scoate îndată la iveală şi la primblare pe toţi aceştî stăpînî ai vechii «vămi» cîmpulungene, oameni înfloriţi, graşi în burtă, mulţămiţi, cari-şi cîntă în minte, clătinînd picioarele în cadenţă. De toţi însă, aceştî oaspeţi aduşi de mîna Austriei n'ar fi mai mulţi decît trei sute, cari aŭ însă cele mai bune locuri, şi nu numai pe stradă.

6. Moldoviţa.

O cale ferată cu linia îngustă duce în sus pe valea Moldoviţii (poporul zice şi Moldogiţa), ceia ce arată cît e de mult de cînd s'a primit cuvîntul, pe cînd străinii scriŭ «Moldawitza» şi învăţaţii noştri nu ştiŭ, pe temeiul actelor slavone, care slavisează şi numele de locuri, decît de *Moldaviţa*. Această Moldovă mică se varsă la Vama în Moldova cea mare, şi Bucovina e faţă

de țara Moldoveĭ astăzĭ un fel de țară a Moldoviții, care însă nu se poate revărsa unde s'ar cuveni după firea și dreptatea lucrurilor. Ea nu e însă un rîŭ de nimic, un pîrăŭ de munte, ci, măcar în această parte din an, se înfățișează ca un larg canal pentru apele strînse în cuprinsul culmilor. Timp de peste un ceas ea-și va tremura undele în șopot lîngă drumul nostru și linia supțire a căiĭ ferate.

Satele aŭ pe această linie numirĭ mîndre: Frumosul, Dragoșa. Ele sînt bine închegate, cu gospodăriĭ hotărîte prin legăturĭ de prăjinĭ și scînduri, cu case de lemn acoperite cu tencuială și văruite curat în alb. Așa ceva se maĭ vede însă și aiurea în părțile bune ale Bucovineĭ, unde înrîurirea coloniștilor străinĭ a făcut să înnainteze mult vechiul tip al caseĭ moldovenești. Maĭ puțin obișnuită e rara, măreața frumuseță a femeilor ce trec înfășurate în cojoace, cu catrința prinsă înnainte, picioarele înfășurate în cioarecĭ și încălțate cu opincĭ și ștergarul strîns în jurul capuluĭ. Fața e desăvîrșit ovală, nasul potrivit, drept, ochiĭ marĭ supt sprincene supțirĭ arcuite, părul bogat, castaniŭ-închis. Samănă cu Maica Domnuluĭ din vechile icoane, și privirea lor are limpeziciunea privirilor de ciute nevinovate. Bărbațiĭ par însă și aicĭ jertfe ale traiuluĭ răŭ și ale beției: toate cîrciumile sînt pline în această zi de înfrînare, care e Vinerea Paștelor.

De multe ori ei par stafiile voinicilor din vremile bune, ai căror urmași adevărați sînt.

Trec une ori și Huțani cu șăpci roșii, cu pantaloni roșii, ca niște husari împărățești.

*

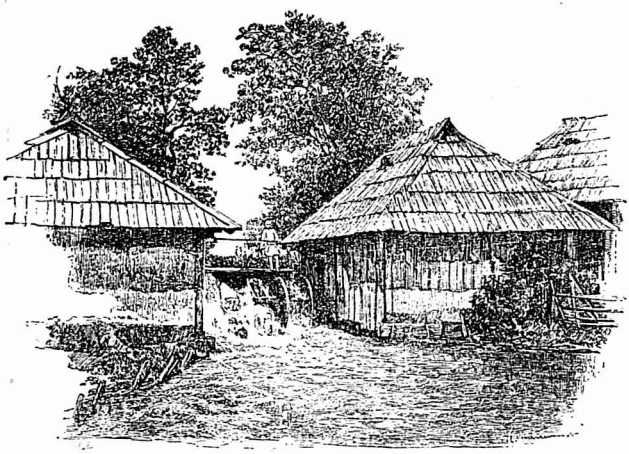

Piuă din Bucovina (după «Monarhia austro-ungară»).

Ciudat popor și acesta, care cuprinde tot muntele de la Apusul Bucovinei! Să fi fost ei cîndva niște păstori romîni, ziși Huții, precum celor din Ardeal li s'a zis odinioară: Moții? Din acest nume de «Huți» să fi făcut străinii pe acela de «Hutuli», supt care sînt cunoscuți astăzi? Să li fi schimbat Slavii — dar cari Slavi, te întrebi, de unde, cînd și cum? —, să li fi

schimbat decĭ Slavii limba lor veche, din care aŭ rămas numaĭ cuvinte răzlețe: «brînză», «cofă» și multe altele, pe care le amestecă în graiul lor slav de astăzĭ? Orĭ aŭ fost totdeauna Slavĭ, cari și-aŭ însușit, odată cu multe vorbe românești, și porecla dată de Romînii veniți spre dînșiĭ? Sigur este că sînt niște marĭ bețivĭ, niște stricați fără pereche și că mor după cîrpe roșiĭ.

*

Valea se lărgește într'un cerc de muncele. Acolo e sat nemțesc, cu nume aducător de noroc, Freudenthal. Bisericuță albă, copiĭ ascunșĭ în culcușurĭ de brad, cari strigă «guten Tag», scoțîndu-și golașele capete blonde, fete cuminți, la lucru cu ușa deschisă și ochiĭ după drumeți. Un falnic jandarm cu sabie, pușcă și chivără de postav galben.

Sînt două Moldovițe. Una era odată mănăstirea însăși, cu robiĭ și oamenii eĭ de slujbă, așezați în multe căsuțe 'mprejurul eĭ; cealaltă, destul de departe 'n sus, era Slobozia, locul de adăpostire al sătenilor chemați pe pămînturile mănăstiriĭ: veniră maĭ mulți Ruși, și firea lor rusească și-aŭ păstrat-o eĭ și pănă astăzĭ. Decĭ eĭ se numesc încă Rușiĭ Moldovițeĭ. Mă opresc la Moldovița-mănăstire, înnaintea porțiĭ zidurilor de cetate, abia rupte de vreme în față și

avîndu-şï încă un turn de la mijloc, făcut din noŭ pe vremea turnuluï de la Dragomirna, cu care samănă bine în toată alcătuirea puternică

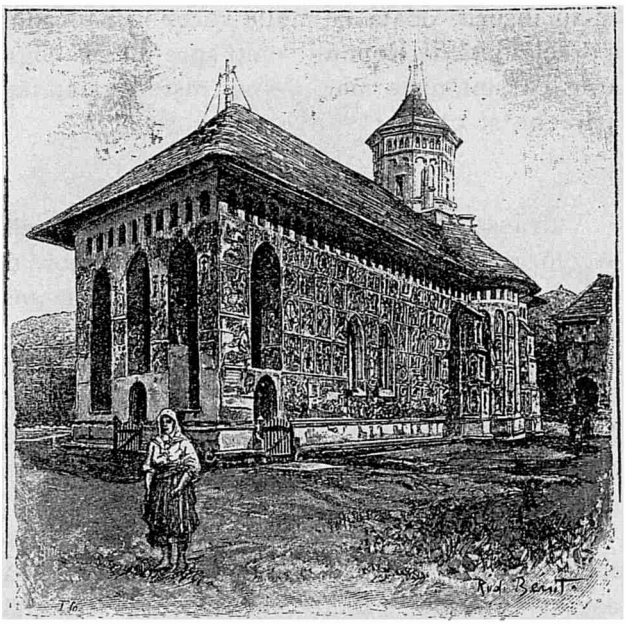

Biserica Moldoviţeï (după «Monarhia austro-ungară»).

şi în podoabele — aicï, firește mult maï puține şi sărace, — de rosete şi ciubuce de piatră; două alte turnurï străjuiesc la colţurï.

De departe, mănăstirea se vădia prin turnul supţiratec al bisericiï sale şi prin coperişurile

negre îndoite, prin șirurile de ferești ale clădirilor celor vechĭ, care sînt astăzĭ locuința unuĭ paroh închis în această pustie desăvîrșită. Dacă pătrunzĭ în curte, maĭ vezĭ în dreapta o parte din casele domnești, cu două rînduri: maĭ multe ferești încadrate bine, o ușă frumos săpată s'?ŭ păstrat neatinse.

Biserica se datorește evlavieĭ luĭ Petru Rareș. El a ales acest loc, la oarecare depărtare de mănăstirea cea veche a buniculuĭ săŭ Alexandru-cel-Bun, și cu cheltuiala luĭ s'a făcut tot lucrul. Moldovița cea nouă, rareșească, poate sta alăturĭ cu Pobrata aceluiașĭ ctitor. Dar ea se deosebește de aceasta prin multe amănunte de clădire. La început e un pridvor de treĭ orĭ boltit, care se razimă pe patru stîlpĭ de zid, pătrațĭ. De aicĭ trecĭ într'un pronaos destul de mare. Maĭ departe e cămăruța întunecoasă a mormintelor, și aicĭ doarme supt un chivot ciudat, tivit cu ciubuce și răzimat pe patru stîlpĭ pătrațĭ, «prea-sfințitul părintele nostru Efrem episcop de Rădăuțĭ», mort în anĭ 1625-6. El pornise din Moldovița ca și alțĭ doĭ ierarhĭ moldovenĭ, ale căror rămășițe aŭ fost aduse de la Scaunele lor vlădicești și astrucate aice.

Biserica însăși, naosul și altarul urmează, rotunzindu-se în treĭ abside, care sînt exagonale pe din afară și împodobite de partea aceia cu ocnițe și lungĭ nervure. Cadre de piatră încun-

jură toate uşele, în arc sfărmat la cea d'intăiŭ, iar la celelalte în unghiurĭ drepte.

Lumina vine pe cîte două ferestĭ gotice şi două altele maĭ micĭ, pătrate, de fiecare latură, afară de ferestruia altaruluĭ. Contraforturĭ sprijină părețiĭ. Un singur turnuleț, ca acela al Voroneţuluĭ, se ridică de-asupra boltiriĭ naosuluĭ.

Dar minunea e şi aicĭ ca şi la Voroneţ şi, în parte, la Humor, zugrăveala, despre care se spune anume că a fost făcută în anul 1536, cu un an înnainte ca ctitorul să-şĭ piardă Domnia. Ea samănă aşa de bine cu aceia de la celelalte două biserici pomenite, încît trebuie să se creadă că a fost făcută de aceiaşĭ meşterĭ în tustrele lăcaşurile. Păstrarea e desăvîrşită, şi luptele pentru cucerirea Ţarigraduluĭ, atacat de Ieniceriĭ călăriĭ şi de Spahiĭ cu cealmale, par zugrăvite ieri. A suferit numaĭ păretele pe care de obiceiŭ îl bate ploaia şi acele locurĭ unde şi-aŭ zgîriat numele atîția drumeţĭ cari, neputînd lua o amintire frumoasă, s'aŭ simțit datorĭ să lase una urîtă. Sus de tot, în litere marĭ, s'a veşnicit «Blanc Albert, étudiant en droit, le 15 mai 1838», unul dintre ceĭ maĭ vechĭ din veacul trecut; dăunăzĭ cete de Jidanĭ aŭ batjocurit în acelaşĭ chip zidurile bisericiĭ luĭ Rareş, în care vedeaŭ numaĭ o antichitate înteresantă a «patrieĭ» lor Bucovina.

Între ctitoriĭ, zugrăviţĭ pe păretele din dreapta al naosuluĭ, se vede Rareş cu coroana înnaltă,

împletită, în haine lungĭ și largĭ de brocard cu florile de aur țesute pe galben. Doamna luĭ, Elena, Sîrboaica, fată de Despot, poartă, cu aceleașĭ veșminte scumpe, coroană grea, de aur, cu cinsprezece ramurĭ, împodobită cu pietre scumpe și mărgăritare ca și margenile aurite ale rochieĭ. Gîtul e prins într'un guler roșu, colțurat și un lung văl cade pe amîndouă laturile trupuluĭ. Copiiĭ se văd amîndoĭ, în vrîstă de vre-o zece anĭ: Ilie și Ștefan. Asămănarea între aceste chipurĭ domnești și cele de la Humor arată că Domniĭ nu se zugrăviaŭ cu o față oarecare, ci că meșterul căuta să prindă însușirile deosebitoare ale chipuluĭ lor: Elena are aicĭ fața lungăreață, dar plină și ochiĭ marĭ, cu coada prelungită.

Dacă nicĭ aicĭ nu sînt odoare, multe din podoabele vremiĭ vechĭ s'aŭ păstrat, și ele sînt întocmaĭ ca acelea de la Voroneț. De-asupra ușilor se văd încă grinzile originale, săpate și acoperite cu aur. Strănile de tisă, tarĭ și luciĭ, ca de un fildeș galben, aŭ aceleașĭ săpăturĭ făcute de un călugăr din veacul al XVI-lea, care și-a scris numele pe o foaie de pergament lipită de lemn, și astăzĭ foarte ștearsă. Scaunul vlădicesc e lucrat și aicĭ în roate și colțurĭ, frumos colorate; de două orĭ se vede stema bouruluĭ, așa cum se făcea pe vremea luĭ Petru Rareș, cu întregul cotor al gîtuluĭ. Mesuțele în muchĭ, foarte dezgolite însă de stucul lor aurit, s'aŭ păstrat și

aicĭ amîndouă. Catapiteazma e însă mult maĭ nouă și decĭ maĭ pre jos decît acea de la Voroneț: e din aceiașĭ vreme cu icoanele împărătești, lucrate cu o îngrijire deosebită. În altar se maĭ ține un frumos pomelnic în triptic, făcut pe la anul 1600 și împodobit cu stucaturĭ aurite.

Moldovița veche e ceva maĭ încolo, pe un tăpșan de supt dealurile înnalte, chiar de-asupra apeĭ Moldoviței, ce gîlgîie în vale —, pînză ușoară, ce tremură. S'a păstrat mult din zidurile cu totul grosolane, făcute dintr'o îngrămădire de lespezĭ de toată mărimea și culoarea, legate cu ciment slab. Îțĭ daĭ samă că era un pridvor cu ferestuicĭ rotunde, cîte două de fiecare parte, un pronaos cu două fereștĭ maĭ marĭ și cu două bolțĭ de gropniță, apoĭ un naos cu alte două fereștĭ, și altarul. Se maĭ vede ceva din temeliile unuĭ turnuleț. Icoana hramuluĭ, Buna-Vestire, se cunoaște bine pe o ușă, ca și cîteva chipurĭ de sfințĭ, la altar.

Aceasta a fost una din cele maĭ vechĭ bisericĭ de zid ale Moldoveĭ. Astăzĭ, după ce aŭ luat-o șivoaiele uneĭ primăverĭ sălbatece, ciobaniĭ îșĭ fac focul de vreascurĭ supt bolta gropniților, și toporașĭ sălbatecĭ cresc în altar, pe cînd copacĭ vînjoșĭ și-aŭ făcut locul aiurea. Moldovițeniĭ știŭ să spuie despre duhurile ce umblă aicĭ în nopțile negre, despre luminile ce se aprind

năprasnic pentru rugăciuni nelegiuite la care vin morții, părăsindu-și odihna, despre comori ce zac supt rădăcinile braduluĭ celuĭ mare zbucnit între dărîmăturĭ. Eĭ țin cînĭ răĭ de către biserică, și la vederea drumețuluĭ necunoscut eĭ spumegă rupîndu-și lanțurile și mușcă și pe stăpîn dacă vrea să puie mîna pe dînșiĭ.

7. Cîmpulungul.

Înnapoĭ spre Vama, printre cîrciumele unde băciuiesc aceiași oaspeți pe cari i-am găsit la sosire. Se plătesc doĭ stîlpĭ de drum la doĭ Jidanĭ, pe cari-ĭ îndemn să învețe românește în țara Romînilor. Unul, un copil, rîde, iar cellalt bătrîn habotnic, mugește înnaintea ofenseĭ ce i-am făcut și pleacă scuturîndu-și de mînie perciunii albĭ.

Cutreier Vama în lung, printre multele cîrciumĭ murdare. Mi-e silă să ieaŭ un păhar de apă și merg să-l cer la preotul romîn de la biserica de lemn, în casa căruia mirosul de cozonacĭ proaspeți se înnalță prevestitor al Paștilor. Pe lîngă «stîlpul luĭ Vodă», ridicîndu-se ca un mormînt turcesc într'un cimitir părăsit și pîngărit, apuc pe vechea «cale împărătească», ce duce, strecurîndu-se printre munții, spre intrarea bistrițeană a Ardealuluĭ. Prin negura de întunerec a seriĭ cu stele puține și pete groase de norĭ, înnălțimile se prezăresc ca niște gheburĭ de

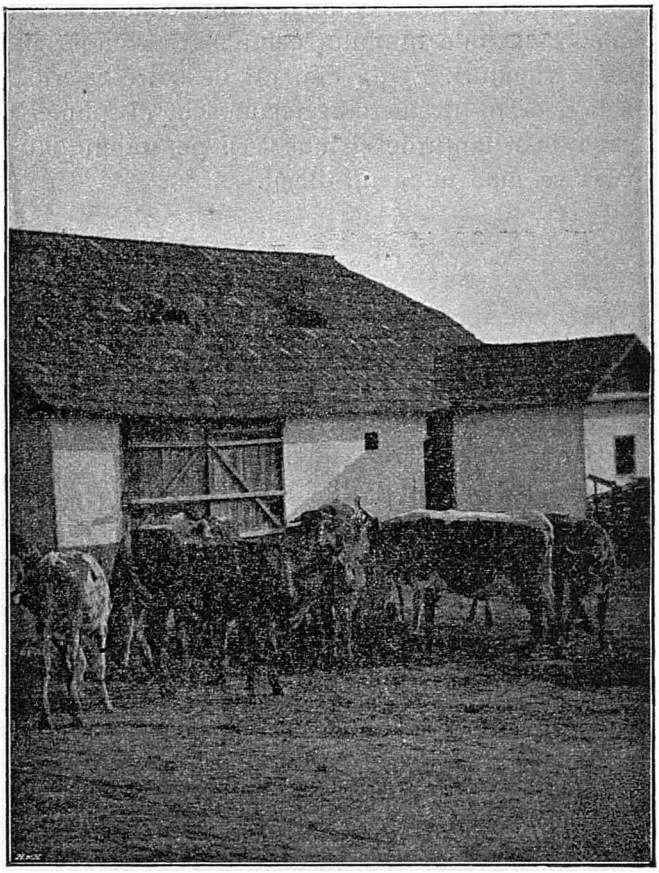

Gospodărie bucovineană de la țară.

cămilă, una după alta, mai mult goale saŭ presărate cu brazi. Pe vale, casele satuluĭ Prisaca mărgenesc drumul, şi vederea se coboară, fermecată, asupra şerpeluĭ de oţel ce se iveşte în vale şi care e Moldova. Apoĭ nu mai sînt sate. Drumeţĭ se întîmpină rar, în cară ce lunecă şterse, ca nişte umbre. După vre-un ceas numaĭ, încep cele d'intăiŭ case ale Cîmpulunguluĭ, care se tot deşiră între muncelele cu brazĭ, lăţos şi nesfîrşit.

Nu sînt nicĭ felinare în acest Cîmpulung vechiŭ; femeile îmbrăcate ca la munte, pe cap cu ştergare albe de pînză de casă, oamenii în sumane, cu pălăriĭ largĭ şi viţele lungĭ de păr uns, Nemţoaicele în haine de oraş merg pe dibuite saŭ se ajută cu felinare de mînă, ca în timpurĭ de tot vechĭ. Lumina făcliilor prohoduluĭ dumnezeiesc aprinde ferestile bisericiĭ de lemn a luĭ Ioan Teodor-Vodă Calimah, Domn al Moldoveĭ în 1758, născut în Cîmpulung, dintr'un Orheian şi o femeie de acestea cu catrinţă, cioarecĭ şi ştergar, femeĭ puternice şi suferitoare, dar fără frumuseţa acelora de sus, de pe Moldoviţa.

Felinare şubrede, de modă veche, cu petrol aruncă chiorîş puţină lumină: altfel sînt dese în strada mare, ce se deschide acum, cu prăvăliĭ impunătoare şi pavagiŭ bun. Biserica cea nouă, de zid, cu multe turnurĭ şi turnuleţe, a Romînilor,

într'o grădină publică, e o clădire ca pentru un oraș mare. Tot așa și frumosul Otel Comunal, unde jos e cîrciumă, cafenea și restaurant, în

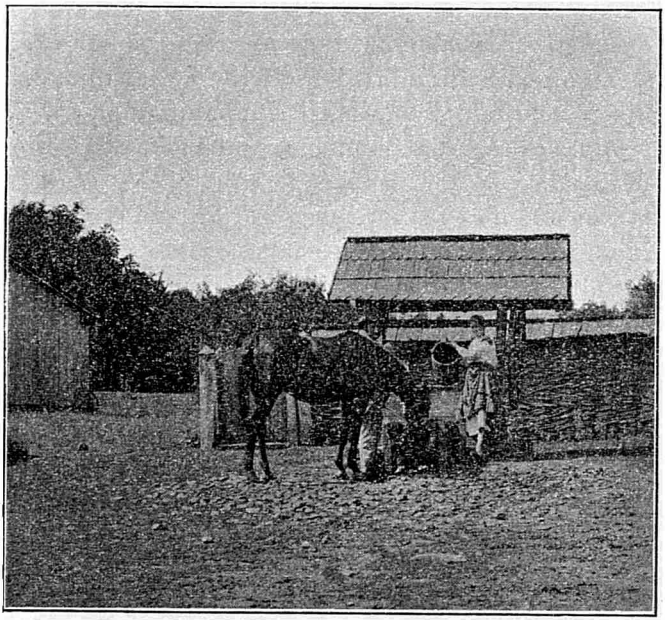

La fîntînă.

care pirotesc lucruri și oameni, Nemți și Evrei.

Acolo am petrecut o noapte rău dormită, în care somnul m'a prins numai pentru a visa că d. Tanoviceanu, profesor de drept la Universitatea din București, scrisese o mare prostie, pe

care eŭ o cetiam cu deosebită plăcere, — ceia ce arată cît de apropiate de adevăr sînt unele visurĭ.

Gîndul de a merge la Putna cu trăsura a trebuit să-l părăsesc. Chelnerul evreŭ îmĭ adusese noaptea un birjar, care-mĭ vorbia din întunerecul netulburat de lumînărica odăiĭ mele pentru a-mĭ spune că așa un drum, cu Sabăș și Paștĭ, costă optsprezece florinĭ, de două orĭ cît s'ar cuveni. Împotriva legilor egalitare ale Bucovineĭ l-am trimes să se spele și am ales trenul.

Aseară-l văzusem sosind, tîrînd un lung șir de vagoane în mijlocul nopțiĭ negre. Linia pornește de la Hatna, atinge Costîna și Cacica, Humorul și Vama, ca să vie la Cîmpulung. De aicĭ el nu maĭ are a face cu drumul împărătesc, ci-șĭ are calea luĭ deosebită, îndrăzneț tăiată și cusută cu poduri printre muchile de munțĭ cu ciucurĭ de brad, de-alungul șerpuiriĭ apelor albastre ale Moldoveĭ, printre căsuțele albe ale Cîmpulungenilor din Cîmpulung și ale Cîmpulungenilor din satele vecine. El atinge maĭ departe Sadova, de unde aŭ venit de sigur strămoșiĭ Sadoveanuluĭ nostru, Pojorîta, vechĭ cuiburĭ de oierĭ pletoșĭ, și apoĭ, înfundindu-se spre hotarul nostru pe aceiași cale de apă, el ajunge ținta sa, Dorna. Adecă Vatra Dorneĭ,

căcĭ Dorne sînt maĭ multe: la noĭ chiar, ca Șarul Dorneĭ, orĭ în Bucovina, ca Dorna Cîndrenilor, urmașilor luĭ Candrea.

Vatra, înzestrată cu strade pietruite și împodobită cu cheiurĭ, e un mare centru evreiesc, numaĭ evreiesc. Otelul comunal, clădit din baniĭ unuĭ proces cîștigat de tîrgoveții romînĭ, e ținut de Evreĭ. Eĭ aŭ și băile Dorneĭ la care vin

Stînă (după «Monarhia austro-ungară»).

maĭ mult Evreĭ din Romănia și Bucovina. Eĭ aŭ birjile care duceaŭ odată, cînd n'ajunsese linia pănă aicĭ, la Iacobenĭ, cu casele luĭ de lemn, la Valea Putneĭ, așezărĭ mărunte de Muntenĭ. Și astăzĭ aceste birje înnaintează în Ardeal pănă la Bistrița.

Drumul se înfundă în munte prin Căndrenĭ și Poiana Stampeĭ, printre căsuțe, biserică de lemn ale Romînilor și *propinații* evreiești. Romînĭ și cîte o ceată de Rutenĭ — cari nu lipsesc nicĭ

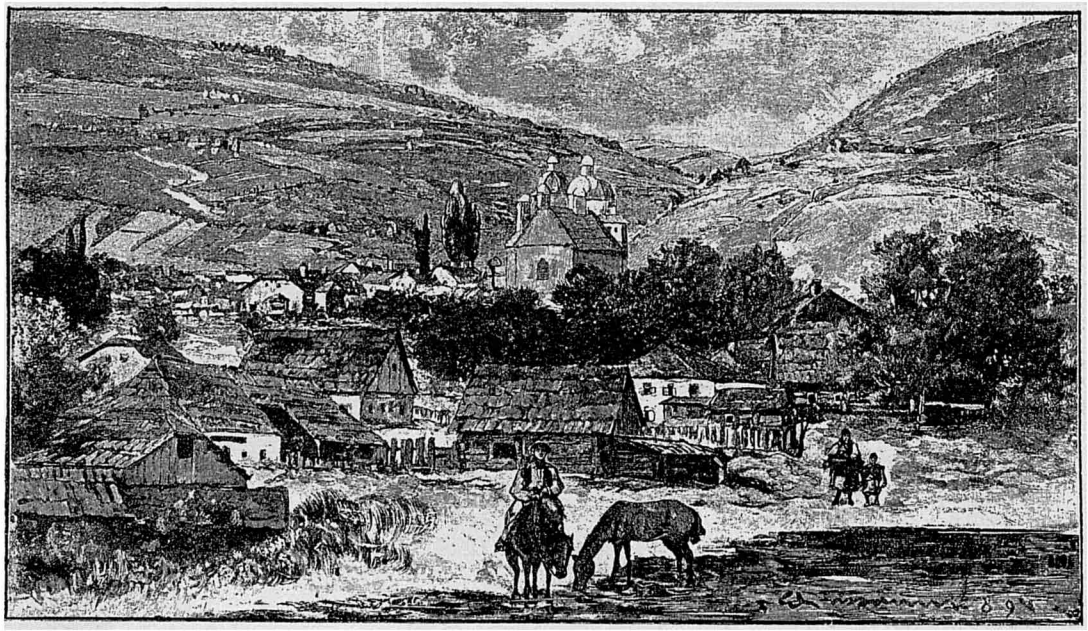

Dorna-Vatrei (după «Monarchia austro-ungară).

pe aice — străbat drumul din vale. Ţigani poposesc pe la crîşme.

Păduri dese, foarte bine ţinute, te încunjură pe alocurea. Ajungi în Ardeal fără a trece prin piatra goală. Dar în toate părţile pămîntul se sapă în cazane şi culmi, şi vara, cînd iarba e înnaltă şi verdeaţa blîndă a fagilor se îmbină cu întunecosul verde al brazilor şi molizilor, priveliştea e de un nesfîrşit farmec, care pentru noi se uneşte cu durerea lucrurilor scumpe ce s'aŭ pierdut.

III.

VALEA SUCEVEĬ

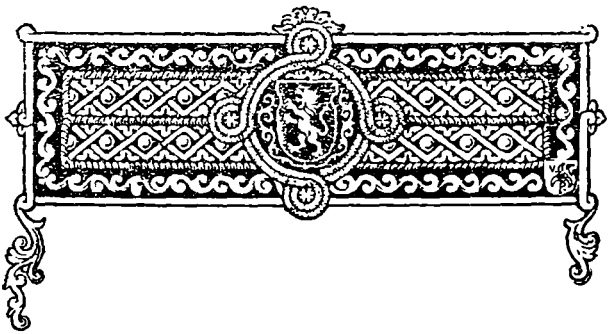

1. Spre Rădăuţi.

Trenul pleacă din Cîmpulung la 6 ceasuri de dimineaţă, şi sînt în clădirea mărunţică a gării înnainte de a răsări soarele. Geamantanul mi l-a adus argatul oteluluĭ, care se scoală la 3 şi jumătate, se culcă la 11, face tot lucrul cel greŭ, «bate berea», meşteşug pe care nu-l ştie nicĭ stăpînul, şi iea pentru asta... cincĭ florinĭ pe lună! Îl cinstesc cu o coroană, care-ĭ pare căzută din cer.

Pe băncile de-afară, aşteaptă un moş, ca un Logofăt al Mărieĭ Sale Ştefan-Vodă, o bătrînă scorojită care a venit de la Humor să-şĭ vadă băiatul bolnav în spital, şi o fetiţă pe care moşul o duce de Paştĭ acasă.

Se întinde o vorbă aşezată, moldovenească, cu poveştĭ lungĭ despre flăcăĭ cari şi-aŭ sfărmat piciorul:

— Ion îl chema pe flăcăul cîala, zice baba.
— Nu, îl chema Leon.
— Era Neamț atuncea?
— Nu, așa-i zicea luĭ.
Baba stă și se gîndește:
— Loghin îl chema pe flăcău.
Și moșul se adîncește în gînduri.
— Da așa, Loghin.
Fetițeĭ îĭ e frig și, de cîte orĭ se uită cineva la dînsa, ea tot rîde, despre aceia.
— I-ĭ frig copchileĭ, zice baba.
— E! frig, răspunde moșul. Și, dacă i-ar degera urechile, găsește ea și altele.
Pe încetul se strîng jandarmĭ, finanțĭ, ținînd la brațĭ iubite cu lacrimile în ochĭ, Nemțĭ cu pălăriuță verde, funcționarĭ, Evreice care se leagănă pe șolduri. Și tot buclucul pleacă spre Hatna, în cea maĭ senină, limpede și sfîntă din diminețile senine ale munteluĭ românesc.

*

De la Pârteștĭ înnainte, linia care urmează vioiul Soloneț iute, se ridică împreună cu acesta, îndreptîndu-se spre nodul de trenurĭ de la Hatna. De mult nu se maĭ vede pata întunecată a braduluĭ și trecem între cîmpia bine arată și între înnălțimile tot maĭ slabe, care vin de la Cacica. E partea de învălurărĭ line a Bucovineĭ. Supt dealurile acelea văd încă odată, acum la calda

și buna lumină a soareluĭ, bătrîna biserică a Părhăuților, gălbuie-neagră ca o veche țeastă de mort, goală, tristă ca și dînsa. Lumina cea mare pare că se ferește de dînsa, și abia o rază o sărută din treacăt.

Înnainte de Hatna, Suceava scînteie într'o dungă largă argintie, primind însă tot soarele

Clacă (după «Monarhia austro-ungară»).

dimineții. Și aicĭ ea trece senin, fără neastîmpărul Moldoveĭ muntene, printre sălciĭ. Întinsul șes verde, mărgenit de dealurĭ joase, împiestrit cu drumurĭ fugare, înnălbit de case, înnăsprit de arborĭ, o ține ca'n palmă, ca pe un copil alintat și cuminte.

La Hatna, se îmbulzește tot felul de lume în gara joasă și murdară. Treĭ familiĭ cu înfățișarea distinsă s'aŭ întîlnit în Restaurant. Recu-

noaştere, amintirï, glume... Bărbaţiï aŭ tipurï austriace desăvîrşite, austro-iudaice maï bine, cu pălăriuţe, mustăţï cîrligate, dungï de favorite. Mersul, căutătura, ifosul arată pe desăvîrşitul funcţionar austriac. Femeile aŭ vioiciunea, eleganţa, graţia Romînceï, sporul eï de vorbă felurită şi cochetă. Un copil, adus ca să-l cunoască şi ceïlalţï, aleargă la cea maï tînără din Doamne, căreia ceïlalţï îï spun *Tuţa* şi o chiamă «mamă». Cînd va fi mare, acest copil oacheş va purta pălăriuţă, îşï va lăsa favorite, va încîrliga mustăţile sale negre, va vorbi nemţeşte cu toţï aï luï ca şi cu străiniï. Dar acum i se îngăduie, *luï* i se îngăduie să fie încă Romîn...

Cu toată trăinicia raseï sale, cu toată buna luï stare relativă, cu toate arăturile luï de cartofï şi de trifoiŭ şi vitele luï de Algau şi de Sviţera, ţeranul romîn din Bucovina mi s'a părut greŭ rînit în puterea luï de viaţă. N'am văzut la el vînjoşia încrezătoare, aierul de «nu mă daŭ pe nimenï» al Olteanuluï orï Ardeleanuluï. De-o parte, Evreul îl înşală, îl chiamă la viţiu şi-l ţine în el; de alta, Cîrmuirea îl înzestrează cu funcţionarï străinï, şi evreï, cari nu-l scot din *ţîo* şi *ho*, cari-l privesc ca pe o vită de muncă, ca pe o vacă de muls pentru Vistierie, ca pe o rămăşiţă, de oarecare folos totuşï, a trecutuluï de barbarie moldovenească.

Și «inteligența»?

Învățătorul e pentru toți copiii din sat, și pentru al Neamțuluĭ, și pentru al Rusuluĭ, și pentru al Evreuluĭ. El e supraveghiat bine, și știe aceasta. Umblă și omul după vre-un loc maĭ bun, cu leafă maĭ mare, și ce n'ar face pentru aceasta? Perfect funcționar!

Preotul e dese orĭ maĭ bun, întru aceia că are legăturĭ cu sătenii, cari-l *vreaŭ*, că știe de nevoile lor și poate-ĭ și ajută. Dar și el cîntărește 'n fiecare zi în ce chip ar putea ajunge 'n vre-un sat maĭ bun. În casa luĭ abia dacă vezĭ cîteva cărțĭ vechĭ românești, căzute la el cine știe cum, fără nicĭ-o alegere, apoĭ predicĭ nemțești, rutenești... Nicĭ-o revistă culturală; în Bucovina ea nu este, căcĭ «Junimea literară», încă nedeplin hotărîtă ca îndreptare, e o revistă pentru studenți, pentru altă «inteligență» și are foarte puțină literatură curată. Cele din țară, cele maĭ ieftene, maĭ pentru popor, *Sămănătorul*, *Albina*, nu se văd. Romănia doar, cum se știe, e o țară barbară... Și apoĭ preotul bogat nu poate avea dărnicia săraculuĭ: orĭce e prea scump pentru dînsul. Era odată *Deșteptarea*, ziar național-ist al «boierilor»; se făcea și cîte ceva literatură în el, și acolo auziseră cîțĭva preoți bucovinenĭ, cari n'aveaŭ nicĭ «Istoria luĭ Ștefan-cel-Mare» saŭ, dacă o aveaŭ în dar, n'o cetise, de numele mieŭ. Acum nu maĭ e nicĭ «Deșteptarea», ci a rămas doar

foaia de sfaturi pentru gospodărie, de ispitire pentru alegeri și de insulte a d-lui Aurel Onciul. Aici au ajuns lucrurile: prin «Voința poporului», numai prin ea, sau prin «Agricultoriul» al guvernului, prin «Candela», foaia bisericească, scrisă pe jumătate în rutenește, e represintată presa românească din Bucovina.

Și apoi, ce vreți? și preotul e un funcționar model... Un titlu, o decorație, o înnaintare, acelea nu le poate da bietul neam românesc, în care și acest preot vede niște «proști».

Cu atît mai mult însă intelectualul, profesorul, funcționarul. Se fac, adevărat, societăți pentru ajutorarea studenților săraci, se împart, ce e drept, ajutoare, nu se rîde de copiii în sumane, cari vin la liceul, în parte românesc, pănă la un număr de clase, din Suceava; cutare *vornic* de sat a împlinit pănă la șese clase de gimnasiu.

E ceva. Dar chiar cîte un om ales din toate punctele de vedere îți va spune serios că «Romînul e cel mai murdar dintre popoare», și de la alții veĭ auzi cam tot de acestea. Creșterea austriacă, din care iese spirit de clasă, fetișism față de Stat, iubirea bunurilor materiale ale vieții, aceasta și-a pus pecetea pe suflet. Încrederea în popor, în Romînimea toată, în alt viitor, nu se vede. Și fără aceasta nu se poate face nimic.

Cu atît mai mult, cu cît un alt spirit de peire

se amestecă. Pentru acele bunuri materiale oamenii nu se iubesc între sine, și dușmăniile orășelelor despart clasa conducătoare a Romînilor în familii isolate, care nu se cunosc saŭ nu se prețuiesc.

Icĭ și colo, vezĭ cîte o «societate de lectură» în sate. Aŭ făcut-o studenții, odată, în vremurĭ de avînt, cînd *eĭ* vedeaŭ altfel lucrurile. Întemeietorii acestor cabinete de lectură vor fi fiind însă astăzĭ funcționarĭ de aceia cari cred în guvern și în leafa lor și vorbesc nemțește, strîmbînd din nas la tot ce maĭ este supt soare. Și studenții de astăzĭ? Eĭ n'aŭ vorbit încă. Și de la vorba lor atîrnă multe...

Austriacii aŭ pus Unguri în valea Suceveĭ, și eĭ aŭ întemeiat sate marĭ, frumoase, în valea roditoare. Pe unde fășia Solcăĭ aleargă spre Suceava, pe unde trece Sucevița, pe acolo sînt satele românești: Bădăuții, Volovățul, Arburea. În locurile pe care le atinge însă linia cea mare către Cernăuțĭ se cetește «Istenszegits», un «Doamne-ajută» spre peirea noastră, și Hadikfalva, satul guvernatoruluĭ Hadik, care ne-a fericit și aicĭ cu acești vecinĭ. Printre casele bune ale acestor așezărĭ ungurești trece drumul cel mare al civilisațieĭ de astăzĭ.

Un tren-tramvaiŭ, care șuieră jalnic și tremură la fiecare cuiŭ de pe șine, duce la Rădăuțĭ, —

lăsînd la o parte apa Suceveĭ, ruptă aicĭ în multe fășiĭ de argint.

Rădăuțiĭ se deapănă întăiŭ în felul Cîmpulunguluĭ, cu un șir de căsuțe ce se ivește în marea vale înverzită. Trenul străbate aleia lungă, care pleacă de la halta Plopilor și poartă numele impunător de «Calea Domnilor», *Herrengasse*. Adecă «a domnilor» funcționarĭ și a «domnilor» cu *șireamăl* de vulpe în cap, cari se primblă acum măreț, de Sîmbăta sfîntă, odihnindu-se de facerea gheșefturilor prin plănuirea lor. De aceștia din urmă sînt mulțĭ «domnĭ» în Rădăuțĭ, care e maĭ deplin al lor decît Solca și Humorul, unde joacă un rol de căpetenie cinstitul, curatul și muncitorul element german. Și, pe lîngă «domniĭ» în Israel, sînt și alțiĭ maĭ micĭ, pănă la ceĭ micĭ de tot, dar tot cu nădejdea de a fi marĭ odată, cari se îmbracă în zdrențe și aŭ fața de flămînzĭ.

Cu căsuțele luĭ urîte și neregulat aruncate, cu stradele prăfoase și pline de paiele de azĭ și cele de maĭ dăunăzĭ, cu piața sa centrală pe care chiftește murdăria în timpurile de ploaie pentru a fi spulberată apoĭ de vînturĭ, Rădăuțiĭ daŭ cu adevărat icoana unuĭ tîrg galițian, unde Rutenĭ nenorociți vin să se îmbete Dumineca și sărbătoarea la Evreĭ mîrșavĭ.

Dar și noĭ ceștia de cari se ține țerănimea săracă din aceste părți de loc avem Domniĭ noștri. Eĭ aŭ făcut în acest sat de odinioară o

mănăstioară de lemn pentru înmormîntarea creștinească a rămășițelor lor, și din această mănăstioară a răsărit apoĭ o mare biserică de piatră; o episcopie a fost înființată lîngă această biserică, pentru ca Vlădica, împreună cu păstorirea părțiĭ de sus a țeriĭ, să aibă grijă gropniții Voevozilor. Episcopia a trăit supt stăpînirea moldovenească treĭ sute de anĭ în capăt, făcînd lîngă dînsa școală și tiparnița de cărțĭ. Un învățat ca Isaia din Slatina a stătut aice, păstorind, învățînd și scriind în locul unde s'aŭ alcătuit acele pomelnice domnești cu care se începe istoria Moldoveĭ. Cînd Austria luă Bucovina, ea făcu din episcop un Mitropolit și-l înnălță la Cernăuțĭ, ajuns dintr'un tîrgușor de Rutenĭ romanisațĭ o capitală de provincie. În schimb, ea aduse Evreiĭ, îĭ așează și ocroti, cum face și pînă în ziua de astăzĭ. Iar acolo unde se rugaseră călugăriĭ în chiliĭ, unde împărțiseră binecuvîntarea episcopiĭ și meșteriĭ de tipar lucraseră cărțĭ sfinte, ea puse soldațĭ, ofițerĭ, administratorĭ aĭ uneĭ herghelii care ajunse maĭ vestită decît biserica luĭ Bogdan-Vodă întemeietorul, a luĭ Ștefan-Vodă, care a clădit-o din piatră, a luĭ Alexandru Lăpușneanu, care a împodobit-o, a Mitropolituluĭ Iacov I-iŭ, care a dres-o în veacul al XVIII-lea.

Astăzĭ biserica e văruită, și n'a maĭ rămas pe din afară nimic din podoaba-ĭ de sfinți; ceĭ d'innuntru par prefăcuți pe vremea luĭ Iacov, cum

se dovedește și prin acoperirea cu boià a vechilor iscăliturĭ scrijălate. Nimic din biserică nu e maĭ vechiŭ decît timpurile austriace. Ceia ce se arată cu oarecare respect e un aier cu totul destrămat, o cruce de prin 1780 și o ciudată icoană catolică, zugrăvită pentru Mitropolitul Bucovineĭ Dosofteĭ Herescu, al căruĭ nume e însemnat în formă de adresă pe o scrisoare.

Biserica cea veche a Domnilor Moldoveĭ arată să fi fost de lemn; pe mormintele luĭ Bogdan-Vodă și ale urmașilor săĭ, nu s'a putut pune, firește, nicĭ-o piatră. Întemeind episcopia Rădăuților, Ștefan-cel-Mare a înțeles să-ĭ dea și o biserică vrednică de noul Vlădică. Biserica aceasta a fost croită în proporții de tot largĭ și are astăzĭ o formă ce nu-și găsește părechea aiurea. Prin ușa cu multe arcurĭ sfărîmate în cadrul eĭ se intră într'un pronaos, și de la acesta o altă, ușă, încunjurată cu liniĭ de arc sfărîmat, duce la biserica însăși. Și pronaosul și naosul sînt împărțite în treĭ prin două șiruri de stîlpĭ greoĭ, făcuți din zid. E decĭ o biserică cu treĭ *năvĭ*, așa cum se maĭ întîlnește o alta la Argeș, în biserica domnească. Lumina pătrunde prin cîte cincĭ ferești de fiecare parte. Așa fiind, catapeteazma se întinde numaĭ în parte înnaintea altaruluĭ, sprijinindu-se la dreapta și la stînga pe două bucăți de zid.

Cîte cinci contraforturi de fiecare parte sprijină părețiĭ. Turnul lipsește, dar în zid se făcu loc uneĭ scărĭ care duce la acoperiș. Clopotele atîrnă într'o clopotniță cu două rînduri, ce se înnalță la o parte.

În naos se întinde lîngă zidul din dreapta un șir de pietre frumos săpate pe care Ștefan puse să le facă în amintirea tuturor acelor înnaintași și strămoși aĭ săĭ carĭ-și găsiseră saŭ trebuiaŭ să-și găsească odihna în Rădăuți. Pe rînd se cetește pe umeda piatră neagră, pătată de picurile de ceară și acoperită de un praf cleios, numele luĭ Bogdan, luĭ Lațco, luĭ Roman, tatăl luĭ Alecsandru-cel-Bun, luĭ Ștefan, fratele luĭ Roman și biruitor al Ungurilor, luĭ Bogdan, fratele luĭ Alexandru-cel-Bun, și al luĭ Bogdan, tatăl nouluĭ ctitor. Lîngă dînșiĭ își aflară apoĭ locul rude domnești și fruntași aĭ țeriĭ din timpurile nouă. Dar gropnița Domnilor era strămutată acuma la Putna, mănăstirea cea nouă, și Ștefan plătia astfel maĭ mult o datorie de recunoștință față de trecut, împodobindu-l în clipă cînd îl părăsia.

Așa aŭ trăit Rădăuțiĭ supt cîrja vlădicească, supt paza sfintelor morminte, pănă în vremea aceluĭ Alexandru Lăpușneanu, care a urmat luĭ Rareș ca înnoitor și adăugitor al monumentelor Moldoveĭ. Alexandru-Vodă, tiran bisericos, cu frică de Iad, și-a îndreptat luarea aminte și asu-

pra bisericii din Rădăuți, și el i-a adaus un pridvor împodobit în față cu o frumoasă fereastă gotică, înflorită, și avînd pe laturi alte două ferești mici, de-asupra ușilor împodobite ca din vechime. Tot supt dînsul, prin 1558, se făcu și zugrăveala cea nouă a pereților și chipurile ctitorilor, ce se văd încă la strane, în mîna dreaptă. Alexandru-Vodă ține biserica în mînă, Ștefan se află lîngă dînsul, mai de o parte, și tînărul de lîngă el nu poate să fie decît Alexandru, fiul din flori al mareluĭ Voevod: el nu avuse ca mamă o Doamnă, și de aceia nicĭ-un chip femeiesc nu se vede lîngă acestea ale Voevozilor.

Toți poartă hainele lungi de brocard în flori de aur, dar ele nu pot fi privite cu deplină încredere, căci asupra lor ca și asupra chipurilor domnești a trecut penelul pictorilor mai tărziĭ, cari aŭ dat luĭ Ștefan-Vodă și Lăpușneanuluĭ bărbile lor ascuțite, despărțite 'n două. Cred că această din urmă prefacere și împodobire a bisericiĭ s'a făcut de către Mitropolitul Iacov I-iŭ, care a fost la început episcop de Rădăuți și al căruĭ părinte, ieroshimonahul Andrian, a fost îngropat deocamdată lîngă aceste ziduri, unde i se vede încă piatra, înnainte de a fi strămutat la Putna. Colorile întrebuințate și înfățișarea sfinților arată îndestul aceasta. Atuncĭ se va fi făcut și catapeteazma fără frumusețĭ, care se vede astăzĭ.

2. Putna.

De la Rădăuți pornește un drum foarte prăfos în căldura care începe să se întindă asupra șesuluĭ roditor al Suceveĭ, ce se strecoară în dreapta, printre tufișurile înmugurite. Norĭ de praf se înnalță înnecăcioșĭ și orbitorĭ, acum ca și în Iulie trecut, cînd am străbătut acelașĭ drum pentru a vedea serbările de amintire de la Putna.

Departe, în dreapta și în stînga se văd sate: Horodnicurile, cele două sălașe ungurești: Hadikfalva, căruia Romînii îĭ zic scurt: Hadic, și Andrasfalva, saŭ satul luĭ Andraș, Costișa, Călănești, Frătăuțul, Bilca, Voitinelul. O linie ferată îngustă merge alăturea cu drumul, spre Vicovurĭ, saŭ, cum li se zice pe moldovenește, Gicovurĭ, cel de sus și cel de jos. Unul are o mare biserică cu multe stiluri de arhitectură turnate la un loc, cellalt înnalță în zare un supțiratec turn alb, din mijlocul caselor multe.

Trecem pe lîngă locuințe bune ale Nemților, cari împart cu Romînii aceste sate. De aicĭ ni s'a dat anul trecut apă rece de o Nemțoaică ce nu înțelegea românește și a prins a rîde cînd am voit să o răsplătim cu banĭ pentru această îndatorire.

Acum stă în față un șir de înnălțimĭ înnegrind de brazĭ. Zarea toată se închide prin culmile

care se urmează în grămezi mari, coşcove. Drumuri nu sînt decît la dreapta, spre Vicovul-de-sus saŭ la stînga, spre Putna. Căci într'un fald al aceleĭ pînze de verde întunecat e ascunsă mănăstirea luĭ Ştefan-cel-Mare, odihna, de atîtea orĭ tulburată, necinstită, prefăcută şi pospăită a oaselor sale.

Suceava primeşte apa Putneĭ, de la care se numeşte mănăstirea şi satul răsărit pentru folosul eĭ, la Carlsberg. E un sat de Germanĭ, cari aŭ dat munteluĭ acest nume aşa de străin nouă (oamenii l-aŭ prefăcut însă în «Carlisberg»). Pe ogoare lucrează harnic ţeranĭ în haine de orăşenĭ, femeĭ cu tulpane filfiitoare pe cap.

Putna se pripeşte în creţurĭ limpezĭ pe o albie de prund sur, ispitind prin răcoarea undelor eĭ păserile supţiratece care trec lunecînd şi cărora li se spune *amăgeĭ*, de sigur pentru că amăgesc pe cine încearcă să le prindă. Trecem apa, care abia unge roţile trăsuriĭ, şi drumul apucă apoĭ în sus prin vălcica cea nouă spre perdeaua sumbră a brazilor.

Nu după mult timp, încep casele bune ale unuĭ sat amestecat, în care mulţĭ Romînĭ se găsesc pe lîngă cîţiva Nemţĭ, — cu cît maĭ noĭ decît dînşiĭ! La portiţe răsar pe rînd copiĭ bălanĭ şi băieţaşĭ de-aĭ noştri în cămeşuţe. Femeile diretică icĭ şi colo în pripa ajunuluĭ zileĭ de Paştĭ. Cîteva firme evreieştĭ arată unde e cîrciumă, unde

măcelărie și alte locurĭ de vînzare, nu numaĭ pentru sătenĭ de-aĭ noștri, ci și pentru străiniĭ cari, înnaintea mănăstiriĭ și în dosul eĭ, lucrează la marele fierăstrău care a fost până dăunăzĭ al baronuluĭ Popper, un Evreŭ din Viena — clădăriĭ uriașe de lemnărie proaspătă, care miroasă tare a brad tăiat de curînd —, saŭ aŭ lucrat până maĭ ierĭ la fabrica de ciment a luĭ Axelrad, la fabrica de produse chimice scoase din lemn a unuĭ Prusian.

Pentru acești oaspeți aĭ împrejurimilor, menite pentru sihăstriĭ evlavioase, ale mănăstiriĭ, pentru acest amestec de Leși saŭ «Polecĭ», de Nemți și de cîte alte feluri de oamenĭ s'aŭ făcut două bisericuțe catolice, casine și cafenele. Pentru dînșiĭ de sigur, făptuitoriĭ vieții economice de astăzĭ, s'a întins până aicĭ linia șinelor negre, pe care trece de două orĭ pe zi zborul locomotivelor, tîrînd călătorĭ, poștă și mărfurĭ. Această vecinătate care șuieră, fluieră, mugește, cîntă cîntece de muncă și de beție, s'a impus erouluĭ adormit alăturĭ, colo în fund, unde vezĭ acele ziduri albe, acele coperișurĭ roșiĭ, printre care abia a rămas cîte o pată de vechime întunecată.

Căcĭ și aicĭ vremea nouă te primește pentru a te duce la mormîntul Romînuluĭ celuĭ maĭ mare și maĭ deplin, pe care, într'unul din puținele eĭ ceasurĭ de priință pentru noĭ, ni l-a

hărăzit soarta. Ce urîtă e cheresteaua goală, încununată cu vechea cruce în treï ramurï de-a curmezișul, care deschide aleia de intrare printre două livezï bine îngrădite! Turnul jos prin care intri e un dar al restauratorilor, și în cel mare, de la dreapta, cu două rînduri și multe ferești, în acea albă clopotniță din care sună vechea aramă dăruită de Ștefan, chiar în acela nu maï poți să descoperï ce a putut să fie la început.

În mijlocul curțiï înverzite, biserica se ivește acum albă de var și înroșită sus de țiglele acoperișurilor. Abia s'a mîntuit o restaurație, îndeplinită de arhitectul Romstorfer, căruia i se datoresc, în bine, săpăturile de la Suceava, iar, în răŭ, prefacerea prin țigle, schimbare de proporțiï și zugrăveală nouă a o parte din bisericile bucovinene, așteptînd să vie la rînd celelalte. Zugrăvelï nu s'aŭ adaus ca la Mirăuțï, în stil maï mult saŭ maï puțin vienes, dar pe zidurile, care și-aŭ pierdut, dacă nu podoaba de sfinți — zugrăveala pare să fi fost destul de ștearsă și era, de sigur, numaï din veacul al XVIII-lea, — măcar luciul de vechime sură al veacurilor, s'a așternut în loc o văpseală gălbuie, cu petecï de albastru pe alocurea, care face cel maï urît efect ; jos, lespezile grele care închideaŭ mormintele, scotocite pe rînd de hoți și de o comisiune învoită de Guvern, prin aniï 1850, aŭ fost înlocuite cu plăcï de olane dungate, de aceiași coloare de

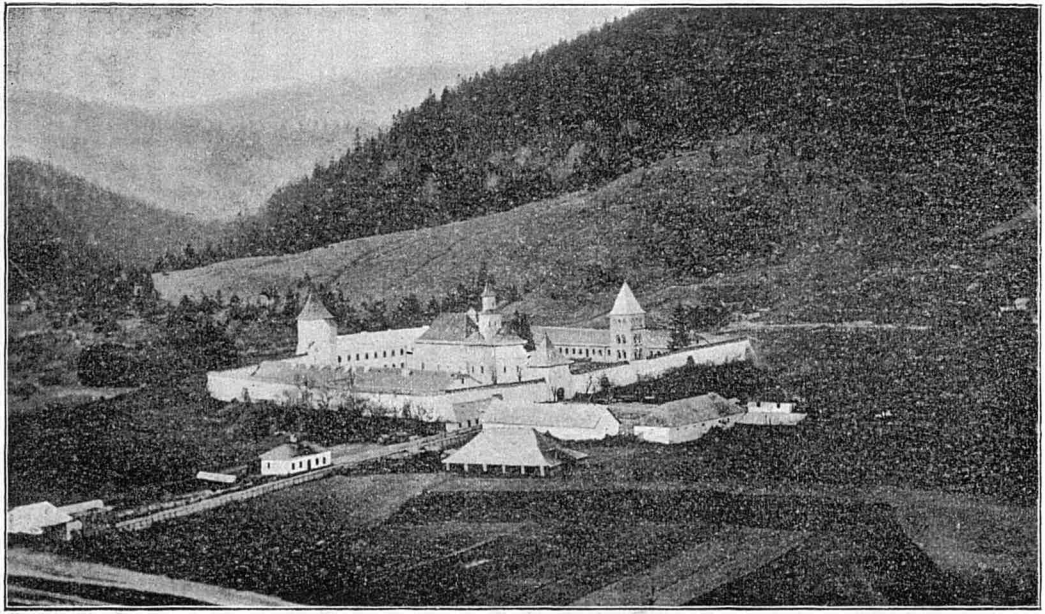

Vederea generală a mănăstirii Putna.

dovleac proaspăt care deosebește și pareții. Așa e foarte corect, foarte neted, foarte spălat, dar evlavia și-a întins aripile și a zburat în cine știe ce colț de clădire bătrînă și neagră.

Putna luĭ Ștefan-cel-Mare a fost cea d'intăiŭ și maĭ frumoasă din bisericile luĭ. Ea avea intrarea printr'o ușă în arce sfărîmate spre un pronaos, iar printr'o a doua ușă, cu cadrul în unghiurĭ drepte, spre largul naos cu stranele rotunjite și spre un altar în absidă. Patru ferestĭ gotice dădeaŭ lumina puțină pe care datina Răsăritului o îngăduia uneĭ bisericĭ mănăstirești, menită pentru îngroparea Domnilor. De-asupra naosuluĭ se ridica un turnuleț. Patru contrafortĭ sprijiniaŭ, încordîndu-se, pareții: podoaba acestuia și a pereților celorlalțĭ eraŭ ocnițe în două rînduri. Zugrăveală era numaĭ pe d'innuntru, ca în toate bisericile luĭ Ștefan, iar pe din afară cărămida aparentă și rotilele de smalt — ca la Păpăuți, la Dorohoiŭ, la Hîrlăŭ, la Sf. Ioan din Piatra, la Borzești — alcătuiaŭ singura împodobire.

În această biserică se coborîră pe rînd în mormîntul lor, supt lespedea de marmură saŭ de piatră moale moldovenească, Ștefan-cel-Mare, în acele zile de înnălțare a sufletuluĭ săŭ, în Iulie 1504. Apoĭ Doamna sa cea din urmă, cea maĭ frumoasă și maĭ iubită, Maria Raduluĭ-Vodă

Munteanul. Şi eĭ îşĭ aflară locul lîngă doĭ copiĭ morţĭ tinerĭ înnainte de aceasta, copiĭ din florĭ cu mame necunoscute, şi lîngă a doua soţie a Voevoduluĭ, împărătească Marie din Mangup, pe care un acoperiş de mormînt, ţesut din fir de aur pe mătasă, o înfăţişează dormind, cu mînile pe piept, purtînd cunună grea pe capul supţire, şi înfăşurată în brocard scump ca într'un giulgiŭ măreţ. Mitropolitul luĭ Ştefan în aproape tot cursul Domnieĭ luĭ, bunul părinte bătrîn Teoctist, care a stat neclintit cu cîrja luĭ sfinţită lîngă buzduganul sîngeros al luptătoruluĭ, şi-a aflat şi el pacea aice, în gropniţa domnească, fiind poate şi rudă de Domn, vlăstare din neamul stăpînitor al luĭ Ştefan. Şi Bogdan, fiul ctitoruluĭ, şi Ştefăniţă, fiul uşuratec al acestuĭ viteaz Bogdan, aŭ venit pe rînd lîngă părinte şi bunic, împărtăşindu-ĭ liniştea, ce se putea crede veşnică.

Dar iată că după moartea înnainte de vreme şi fără de lege a luĭ Ştefăniţă, Petru Rareş, om cu gînduri măreţe, iea Domnia ţeriĭ. În toate el vrea să facă maĭ mult, maĭ mare decît tatăl săŭ, Ştefan bătrînul. În războaie şi cuceriri n'a izbutit, în scrieri şi clădiri însă, da. Şi vezi-l cum îşĭ pune în gînd să prefacă în maĭ frumos Putna luĭ Ştefan, în care la 1529 el înmormîntase pe Doamna tinereţelor luĭ, Maria...

De sigur că atuncĭ s'a clădit pridvorul închis,

pe care-l luminează în frunte treĭ fereștĭ marĭ, maĭ marĭ și maĭ îmbielșugate decît orĭunde, cu cîte doĭ stîlpușorĭ goticĭ. Două ușĭ de un gotic maĭ simplu daŭ intrare pe amîndouă laturile.

După acest adaos de la Putna, care i-a stricat întru cîtva armonia măsurilor, încărcînd-o cu podoaba cea nouă, s'a luat Lăpușneanu cînd a înnădit cu un pridvor Rădăuțiĭ. Rareș va fi chemat și aicĭ la lucrul zugrăveliĭ măiestre pe dulce fond de albastru pe meșteriĭ de la Humor, de la Moldovița și Voroneț.

Domniĭ ce veniră după Rareș, și Rareș el însușĭ după ce luă pe Sîrboaica Elena, nu maĭ avură pentru Putna o îngrijire deosebită. Petru Șchiopul, nepot de fiică al luĭ Rareș, drese Sf. Gheorghe din Suceava, Mitropolia țeriĭ, și dură din noŭ Galata. Movileștiĭ făcură peste munte Sucevița, pe care o poțĭ atinge de aicĭ printr'un pietros drum pe de-asupra culmilor. Ștefan Tomșa al II-lea înnălță Solca, în altă vale, departe. În sfîrșit, Cazaciĭ luĭ Timuș, ginerele luĭ Vasile Lupu, prădară pentru întăiașĭ dată, strașnic, mănăstirea de legea lor.

Atuncĭ bunul boier de țară ce ajunse a fi Gheorghe Ștefan-Vodă se apucă să dreagă mănăstirea, pe care o amenința risipa. El plecă din Scaun și se stînse în străinătate fără să se fi putut duce lucrul la capăt. De sigur că acelașĭ meșter de clădirĭ va fi lucrat și maĭ departe

Biserica mănăstirii Putna.

supt Domnii următorĭ, răbdător şi bine, pînă ce, după vre-o zece anĭ de zile de muncă cinstită, se putu sfinţi biserica cea înnoită.

În ce a stat înnoitura, se vede lesne. Fereştile, uşile aŭ fost lăsate cum fusese. Nimic nu se schimbâ în orînduire şi împărţire. Şi zugrăveala din timpurĭ fu păstrată. Dar, după o datină de arhitectură care se vede de la Dragomirna şi Solca pănă la Caşinul aceluiaşĭ Gheorghe Ştefan, ciubuce împletite se întinseră ca un brîŭ în jurul bisericiĭ, între cele două rînduri de ocniţe, şi apoĭ pe toate nervúrile bolţilor, lucrate aicĭ în florĭ şi pecetluite cu capete de bourĭ, cu gît din veacul al XVI-lea saŭ fără, şi înfrumuseţate ca în toate stemele. Mormintele nu fură lăsate la locul lor, ci, la înnoirea pardoseliĭ de piatră, ele fură cercetate şi sicriele puse la un loc, în mijloc, lăsîndu-li-se podoabele. Astfel trupul luĭ Ştefan-cel-Mare, capul despoiat de coroană, pieptul acoperit încă de rămăşiţele veşmintelor şi — se zice — de o cruce, cum o purtaŭ la gît Voevoziĭ —, ajunse în acest chip puţin la dreapta de mijlocul naosuluĭ, unde şi astăzĭ pasul orĭcuĭ calcă, fără să-l cunoască, locul cel sfînt. Închinăciunea cea veche şi cea nouă s'a dus aiurea, acolo unde stătea marmora goală, săpată cu slove gotice, şi tot aşa de goale rămaseră după aceasta, în pronaos şi naos, pietrele de mormînt ale Doamneĭ Maria, în faţă cu Ştefan, ale copiilor

ei vitregi, lîngă dînsa, a lui Bogdan, în pronaos, la dreapta, și a Marieĭ lui Rareș, în față, avînd lîngă ea piatra de mormînt a lui Ștefăniță. Deasupra acelor morminte care se găsiaŭ lîngă părete, *în orînduirea cea nouă a epitafelor*, sculptoriĭ lucrară baldachine vădit întipărite de spiritul cel noŭ al Renașterii apusene, cu formele rotunde, pline, cu fel de fel de liniĭ șerpuitoare, și de florĭ destul de grosolane, și de flacărĭ ridicîndu-se la colțurĭ; mormîntul lui Efrem de Rădăuțĭ, la Moldovița, arată cum se pregătește acest obiceiŭ al baldachinelor, care nu fu urmat multă vreme. La turn se adause încă un rînd, făcîndu-l mai mare, și multe podoabe, mai simple decît la Dragomirna. Pentru a ținea naosul, se înnălțară în sfîrșit doĭ stîlpĭ greĭ de piatră săpată cu podoabele obișnuite în acest timp.

În această nouă haină apăru Putna după două sute de anĭ de la întemeiarea eĭ. Nicĭ acuma ea nu avu noroc. Peste douăzecĭ de anĭ, Poloniĭ cuceriră Țara-de-sus, și Joimiriĭ, Cazaciĭ lor stătură și în Putna, poruncind și jăcuind. După plecarea lor, la 1699, biserica rămase iarăși dărăpănată, ca și turnurile și toate clădirile din prejur, unde trăiaŭ în ticăloșie cîțiva călugărĭ. Atuncĭ, prin aniĭ 1750, Iacov I-iŭ, Mitropolitul Moldoveĭ, care fusese episcop de Rădăuțĭ și avea către Putna o veche și firească evlavie, se făcu al treilea, al patrulea ctitor. El nu înnoi

nimic în arhitectură, nefiind dintr'o vreme cînd aceasta mai era cu putință. Dar el ridică tot ceia ce căzuse, înlocui tot ceia ce lipsia și făcu toată zugrăveala cea nouă, din care se văd cîteva urme în pridvor, nu prea strălucite, ce e dreptul.

În fața mormîntului lui Teoctist, din acel pridvor (alt ierarh moldovenesc, Teofil de Rădăuți, e îngropat afară lîngă zid, ca și un Mitropolit bucovinean de dăunăzi), el își ridică sieși mormînt și lîngă piatra ce-și săpase din vreme, puse rămășițile, aduse de la Rădăuți, ale părinților săi, călugării Andrian și Mariana. Odăjdiile și odoarele fură adause, o icoană de pe catapiteazmă argintată, și podoabele nouă, mult mai sărace și mai de puțin preț, se văd încă lîngă ripidele în filigrană cu heruvimi, lucru de Veneția, lîngă greoaiele cărți manuscripte, legate în plăci de argint bătute cu ciocanul și în platoșe de lanțuri de argint, ale lui Ștefan, lîngă aierele, ce trăiesc pănă astăzi, ale ctitoruluĭ darnic.

Așa a fost a patra Putnă moldovenească, a Mitropoliluĭ Iacov, pe care o înlocui dăunăzi a cincea, a arhitectuluĭ Romstorfer, supt stăpînirea Împăratuluĭ austriac Francisc Iosif I-iu, stăpîn al Bucovineĭ și al multor altor țerĭ. Morții staŭ supuși în morminte ca și în vremile neamuluĭ lor, și numaĭ tidva feteĭ luĭ Ștefan, Domnița Cneajna saŭ Maria, e bătută în cuie

pe o bucată de mucavà, şi, cînd e scoasă din dulapul cu podoabe dezgropate, strînse în clopote de sticlă, ea lasă să cadă frînturĭ din osul aşa de sfînt pentru noĭ, care se calcă în picioare. Ce nu pot suferi morţiĭ, cînd... cînd sufăr ceĭ viĭ!

*

Călugăriĭ se gătesc de slujba Învierii. Sînt vre-o cincisprezece oamenĭ, Romînĭ cari ştiŭ romăneşte, Romînĭ de peste Prut, ca un anume Scraba, cari se zic Rutenĭ şi vorbesc limba noastră în tonul moale şi cleios al calicilor ruseştĭ de pe la hramurĭ, şi Rutenĭ cari ştiŭ romăneşte şi se zic Romînĭ. Ştefan n'are să se laude de păzitoriĭ şi slujitoriĭ de astăzĭ aĭ mormîntuluĭ săŭ. Uniĭ se daŭ în vînt după o sticlă de bere şi beaŭ cîte cincĭ păhare pe nerăsuflate, alţiĭ sînt bieţĭ orbĭ cu limba încîlcită şi mintea copilărească, cutare e un slăbănog cu căutătura poncişă, altul sufere de *nevoie*, altul a ieşit abia dintr'o casă de nebunĭ. Frumosul arhimandrit bătrîn, vrednic în înfăţişare şi iubitor de neam, bucuros de oaspeţĭ şi de sfat, părintele Pătraş, fost preot de mir şi fiŭ de ţeran din Tereblece, pare căzut din cer între atiţia stricaţĭ şi atîţia nevoiaşĭ.

Pînă la căderea serii văd chilia de piatră. Drumul trece prin cherestelele Companieĭ de Evreĭ care e adevărata stăpînă a Putneĭ, saŭ se stre-

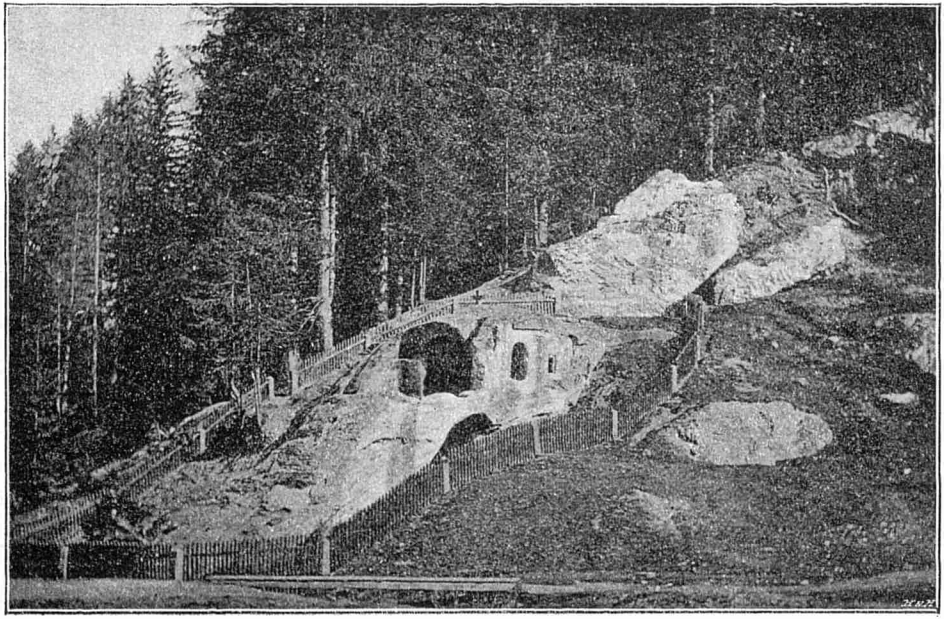

Chilia de piatră.

cură prin prundișul rîuluĭ care freamătă pe prund, tîrînd cu dînsul spre Suceava apele Putnișoareĭ și Vișăuluĭ, pîrîiașe de munte, ce fac din Putna un rîŭ, măcar pentru acest timp de bielșug al primăverĭĭ. La dreapta stă tîmpla în care sînt înfipțĭ brazĭĭ deșĭ, și pe un pripor se vede chilia. E săpată într'o peșteră, pe care lovițurĭ răbdătoare de ciocan aŭ lărgit-o și potrivit-o. E maĭ mult un paraclis în munte, cu ferestĭ și altar; ba odată ea a avut și zugrăvelĭ, ale căror urme tot se maĭ văd încă. Dar închipuirea poporuluĭ l-a prefăcut în chilia, boltită în chip minunat, «cu ajutorul luĭ Dumnezeŭ», a sfîntuluĭ românesc din vremea luĭ Ștefan, sihastrul Daniil. Aicĭ, pe un timp cînd nu era Popper și buștenĭĭ luĭ nu cădeaŭ din munte sfărîmînd îngrăditura de lemn a chilieĭ, sihastrul ar fi îndeplinit acest lucru greŭ, care uimește. Uite colo unde se vede ca o bancă de piatră, și-a căznit el oasele în somn scurt și plin de gemete, în altaraș a stat el în genunchĭ, cu carnea strivită și înghețată de piatra umedă; prin aceste ferestĭ l-aŭ bătut asprele vînturĭ de dimineață, care cutreieră văile pentru a goni negura saŭ a chema norĭĭ. Iar jos, unde se cască ochĭĭ de pivniță, acolo și-a lăsat sireapul Ștefan însușĭ, venit să se sfătuiască în această pustie cu sfîntul.

E noapte, noapte de stele, de murmure, de freamăte, de visuri, de patimi, în singurătatea văii; — noapte de armonice, de ciocniri de bile, de pahare de bere, de strigăte străine, de schiăunări de pruncĭ evreieștĭ dincoace, în ulicioarele satuluĭ industrial al luĭ Popper; — noapte de așteptare cu pași ușorĭ, luminĭ sfioase, în mănăstire, unde se pregătește taina de noapte a Învierii.

Ea nu se face în Bucovina la miezul nopții, «după Scripturĭ», ci, după întîmplare, după datină saŭ după dorința și nevoile sătenilor, la deosebite ceasurĭ de către ziuă. Nu aud ca în copilăria mea, cînd, în hainele noĭ de primăvară, nu puteam închide ochiĭ de bucuria așteptăriĭ, — clopotul de chemare, cu dangătul puternic, prelung, cu ecourĭ surde, pare că ar veni din adîncile morminte unde se va coborî acum vestea Învierii, a Învierii Dumnezeuluĭ făcut om, a Învierii oamenilor cu viața adormită pănă la judecata judecăților. Nu scînteie nicĭ luminile fugare, ci ferestile cele treĭ ale luĭ Rareș sînt oarbe de întunerec. Numaĭ sus cerul și-a aprins de Înviere toate luminile stelelor fără de număr. Nu e o șoaptă de vînt măcar; străiniĭ sgomotoșĭ aĭ Putneĭ dorm, apa nu se aude vuind de vale, călugăriĭ, ceĭ cîțiva țeranĭ cari vin aicĭ, și nu la biserica din sat, nu fac nicĭ-un zgomot. De și s'aŭ aprins cîteva luminĭ, poate prea

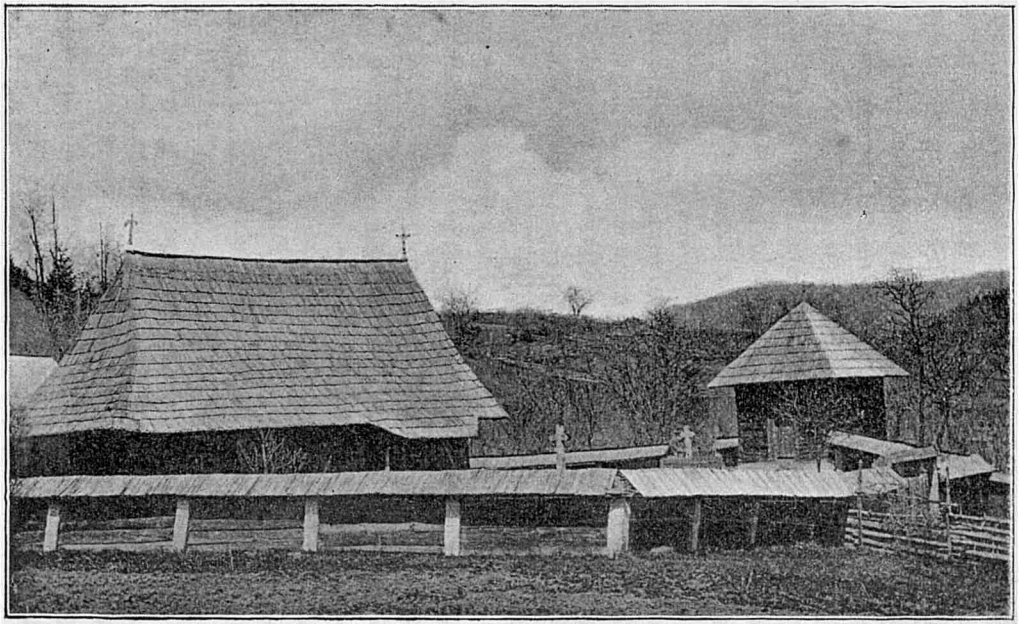

Biserica din sat de la Putna.

multe, vălurile negre, sumanele întunecate se desfac nelămurit în largul cuprins în care sînt sămănate. La mormîntul luĭ Ştefan, unde, dacă nu sînt oasele, se sălăsluieşte simbolul — şi ce sînt chiar acele oase pierdute în pămînt decît un simbol? —, cununile nouă şi cele vechĭ, urna de argint goală, porumbelul de argint, atîrnat, tricolorele păturite, margenile dulapuluĭ de sticlă, toate aceste lucrurĭ multe, greoaie şi foarte ordinare, foarte trecătoare, cu totul nevrednice pentru acela care nu poate fi încunjurat cu destul aur şi cu destule pietre scumpe de neamul pe care el l-a scăpat de la peire, — mormîntul acela, acoperit de noapte, aruncă numaĭ scînteierĭ şi raze.

Călugării nu-şĭ ştiŭ rostul, se încurcă, nu se ruşinează, aşteaptă îmbold şi îndreptare. Îĭ mînă un cantor mustăcios, care se zice că ar fi fost un Rutean unit. Orbul dă din cap, se împleticeşte în vorbă, cîntă cu un glas de copil bolnav şi rostogoleşte groaznic ochiĭ morţĭ în faţa bortilită de rănile vărsatuluĭ. Din cînd în cînd, pe buze ruseştĭ, rugăciunile vechĭ, aşa de frumoase, sună ca în batjocură.

A ieşit cu Învierea: uniĭ ţeranĭ staŭ în faţă cu lumînările în mînă; altora li se daŭ de la mănăstire lumînărĭ marĭ de ceară albă fără nicĭ-o podoabă de poleială, de florĭ, de bucurie, ca în Moldova mea. De mult încă fiecare şi le-a

aprins cînd a vrut, şi nu văd acea îngrămădeală rîvnitoare către lumînarea pe care o întinde din uşa altaruluĭ preotul aducător al veştiĭ celeĭ bune. Cîteva ţerance care aŭ rochiĭ de oraş, negre, albastre, aŭ ieşit înnainte în strana femeilor, în stînga; vre-o două cu ştergare se ascund în întunerec; cîţĭva copiĭ de tot cumiņţĭ staŭ cu picioruşele goale pe piatra foarte rece. Acestea nu vor fi apăsînd greŭ pe Ştefan-Vodă, acoperit cu tăbliţele galbene ale d-luĭ Romstorfer.

Alaiul Învieriĭ se face. În frunte, arhimandritul cu cîrja în mînă, o cîrjă nouă fără aurăriĭ şi scumpeturĭ, un băţ negru cu capătul de argint; poartă comănac şi văl negru şi are o bună înfăţişare cuvioasă. Apoĭ, îmbulzindu-se şi cotindu-se, ieromonahiĭ, «călugăriĭ-preoţĭ», în odăjdiĭ de mătasă, argint şi aur, nouă-nouă, călugăriĭ negri cu păcatele lor în spate, noĭ ceĭ cîţĭva în haine nemţeştĭ, ţeranĭ în cojoace şi sumane, femeile cu polcuţe şi cele în portul din vechime. Uşa se închide în urma alaiuluĭ, şi prin porţile pridvoruluĭ întreg şirul se înfundă în noapte.

Eŭ aşteptam pe Ştefan să învie, să învie o clipă în inimĭ, cu solie de viitor, cu solie bună de dreptate pentru ceĭ ce sufăr, cu solie bună de strămoş şi părinte, încunjurat de heruvimiĭ nădejdiĭ cu àripile aurite. Să iasă o clipă, fără sabie, fără paloş, cu mînile bătrîne întinse pen-

tru binecuvîntare şi să curăţe toate temerile, toate nesiguranţele, toate sfielile, deschizînd floarea de aur a idealuluï. Şi el nu se ridica din mormînt unde-l apăsaŭ aceştï călugărï, aceştï oamenï cu grija somnuluï şi a mîncărilor bune, unde-l ţintuiaŭ cu piroane de fier rugăciunile pentru «Împăratul nostru Francisc-Iosif întîielea».

Cînd însă nu se maï văzu din toate decît întunerecul, mişcarea neagră a mulţimilor, fîlfîirea prapurilor ca steagurile de umbră ale oştiriï morţilor, cînd nu maï străluci nimic pe lume decît sus stelele sigure, iar jos luminile fugare, fluturate de vîntul înnaintăriï, cînd toate glasurile, ale orbilor şi ale celor ce văd, ale vrednicilor şi ale nevrednicilor, ale celor credincioşï şi ale celor fără de credinţă, se topiră în acelaşï cîntec de biruinţă asupra morţiï, cînd arama clopotelor, clopotelor celor vechï de tot, prinse a vui în gemăt lung, în hohote de plîns risipite asupra munţilor şi văilor, zguduind ziduri, morminte şi suflete, atuncï se săvîrşi minunea. Aicï în noaptea care-ï poate fi mantie, el era cu noï, Ştefan, Ştefan al nostru, Voevodul, Împăratul nostru cel drept, el şi nu «Francisc-Iosif întîilea». Mergea cu noï în umbra nopţiï, între luminile ceruluï şi luminile pămîntuluï, ducînd după dînsul întreg întunerecul, pe aripile sale care atingeaŭ munţiï zărilor şi depărtarea hotarelor noastre sîngerate. Sfînt şi Îm-

părat al tuturor țerilor, al tuturor oamenilor Romînimiĭ, al tuturor celor ce cuminecă în această limbă! Și cîntările sunaŭ, și clopotele vuiaŭ, și el ducea în fruntea tuturora vestea Învieriĭ luĭ Dumnezeŭ, vestea Învieriĭ dreptățiĭ. Și prin ușa încuiată a bisericiĭ goale el trecu înnaintea tuturora și se odihni în credința viitoruluĭ nostru.

Eram acum în pridvorul luminos ca o încăpere din raiŭ. Un Romîn pletos, cu fața arsă de soare, ținea în mînă, răzimat de privazul ușiĭ, un prapur roșu cu aur pe dînsul. Stătea cu ochiĭ crunțiĭ, și părul iĭ încunjura sălbatec grumaziĭ, negru ca abanosul; cojocul alb lucia ca o platoșă, opinca stătea ca înfiptă pe pămînt. Între Teoctist Mitropolitul și Mitropolitul Iacov, egumenul-arhimandrit al Putneĭ cînta înnaintea zăvoarelor trase, cerînd luĭ Dumnezeŭ să se spulbere «vrăjmașiĭ ca fumul în vînt și ca ceara înnaintea foculuĭ».

Și sufletul mieŭ înseninat zicea în tăcerea buzelor: «Amin»!

«Adevărat a înviat!»

*

Alt drum de dimineață spre ruinele din valea Putneĭ. Dimineața de Paștĭ e răcoroasă, plină de lumină tînără și bună. Totul e acoperit de iarba primăvăratecă, din care răsar florile gal-

bene, albe, viorii. Tăpşanele sînt muiate de apă, şi izvoare nouă aleargă în toate părţile, steclind la soare.

Nu e departe sihăstria; pe un dîmb se văd ruine din bolovani răŭ legaţi între dînşii, cari închegaŭ odată chilii de rugăciune şi o bisericuţă, pe cînd pivniţi se înfundaŭ dedesupt în pămînt. Inscripţia care pomeneşte că Ilie Cantacuzino de pe la 1700 a fost acel ce a durat întăiŭ aicĭ o bisericuţă de lemn, care s'a alcătuit apoĭ maĭ trainic din piatră, cu cincĭzecĭ de anĭ maĭ tărziŭ, se află acuma într'o chilie a mănăstiriĭ. Între pietrele prăvălite de vale se văd şi două care pomenesc sihastri din timpurĭ ale căror oase s'aŭ făcut una cu pămîntul.

Atîta maĭ este astăzĭ din sihăstria unde n'ar maĭ veni bucuroşĭ sihastri, căcĭ viaţa întreagă şi-a schimbat rostul eĭ cel vechiŭ.

3. Straja.

Trăsura părinteluĭ egumen mă duce la Straja. E un drum scurt, peste apa gîlgîitoare a Putneĭ, apoĭ în valea ce se deschide la dreapta supt tîmpla munteluĭ acoperit cu brazĭ.

Straja poate fi privită ca o comună bucovineană model, ca un sat-model pentru Romînii din orĭce parte. Casele bine clădite, curate, se înşiră pe amîndouă laturile drumuluĭ drept, în-

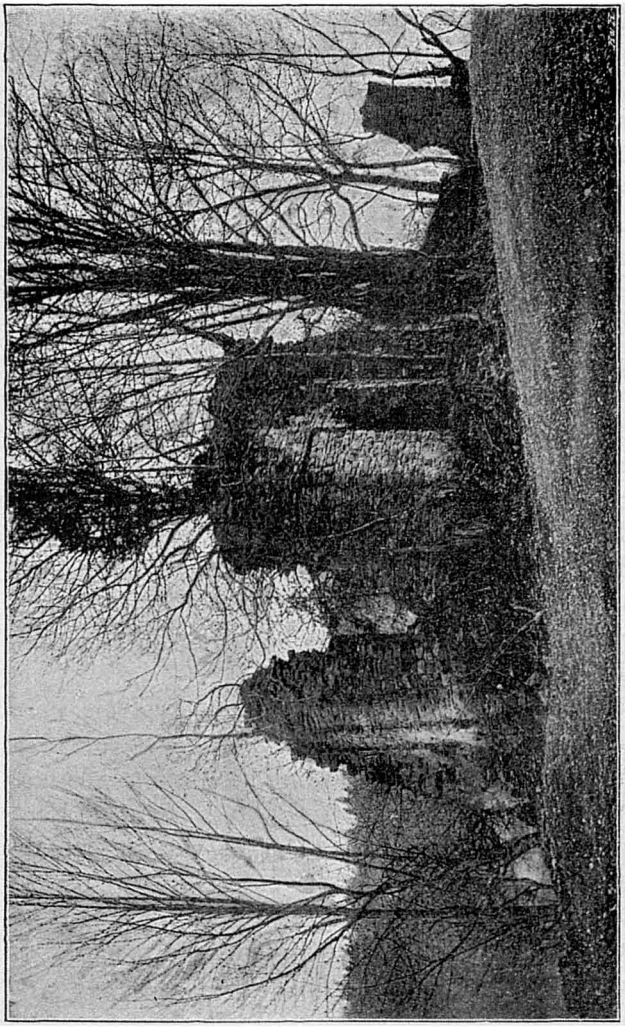

Silăstria.

cunjurate de curți largi, bine țermurite cu scînduri. Ce sînt oamenii din Straja, se poate vedea într'o zi de hram mare, cînd ei se adună toți în biserică, și, fiindcă e o Duminecă de Paști ca aceasta, în curînd ei sînt toți acolo. Chipuri mîndre cu ochii negri adînci, cu pletele revărsate pe umeri; spătoși, cu umbletul încet și sigur. Oameni, nu glumă! Cojoacele albe, nouă, tivite cu blană de miel neagră, și prin care iese mînecile largi ale cămășii de pînză curată, sumanele cafenii, cizmele nalte trase vitejește peste genunchi, li dau și mai mult înfățișarea unor luptători totdeauna gata. În mînă au pălăriile de croială ungurească, cu margenile răsfrînte în sus. Cîte unul și-a pus ciorapi verzi de lînă ca ai pădurarilor și alte podoabe împrumutate. Toți flăcăii au înfipt în pălării, de bucuria Paștilor, flori de hîrtie și pene. Și cătanele, pentru ca să arăte din partea lor că știu să prețuiască o zi ca aceasta, și-au înflorit șăpcile cu rămurele de brad.

Femeile au îmbrăcat și dînsele cojocele, care lasă slobode mînecile, ce sînt înfoiate numai la neveste. Cele mai multe poartă catrința strîmtă, prinsă înnainte, neagră, cu dungi supțiri în lung și o margine lată roșie. Dar se văd și fuste de postav umflate, puternic colorate, și care se chiamă sucne: aceia dintre fete care poate să capete o *sucnă*, e foarte mîndră de aceasta și

Oameni din Straja.

iese între rîndurile d'intăiŭ. Pe cap, femeile măritate aŭ ştergarul învălătucit pe supt bărbie, fetele-şĭ lasă cozile pe spate, iar cele care vreaŭ să se ştie că doresc mire, aşează pe părul lor lins un cerculeţ de mărgele şi alte podoabe, care se chiamă *gîţă*.

Datinĭ de nuntă bucovinene (după «Monarchia austro-ungară»).

După slujbă, care se ascultă cu o deosebită cuviinţă, mulţimea se învîrte prin curtea bisericiĭ, pe stradă, sfătuindu-se, glumind, hîrjonindu-se cîte puţin. Hora nu se prinde. Prin colţurĭ, tinerĭ îşĭ şoptesc. «Or să se ieie», îmĭ spune oaspetele mieŭ, părintele Dan. Bătrîniĭ sînt foarte vrednicĭ de vîrsta lor; par nişte senatorĭ de sat. Fără nicĭ-o sfială, eĭ se apropie de mine, îmĭ

strîng mîna ; unii îşi aduc aminte de anul trecut, cînd, după serbările cele mari de la Putna, am călcat întîia oară pragul caseĭ primitoare a prietenuluĭ mieŭ şi am ascultat întîiaşĭ dată slujba, întipărită de o adîncă evlavie şi de o înnaltă cuviinţă, din această biserică de sat cum puţine se vor fi aflînd prin oraşele altor părţi. Iar unul vine, se uită la mine, dă mîna bărbăteşte, şi, privind acum pe părintele, el îĭ zice : «frăţie ?». Adecă nu că aş fi fratele părinteluĭ Dan, ci că sînt «frate» de sînge, din Romănia. Dacă ar judeca şi atîţia cărturarĭ şi puternicĭ din oraşe ca acest ţeran doritor şi bucuros de «frăţie» !

Încetul cu încetul, la apropierea seriĭ, lumea de pe stradă se împuţinează ; de lîngă grădina găzduitoruluĭ mieŭ, de pe margenea ogoruluĭ se văd cojoacele şi cojocelele albe care suie pe potecĭ dealul din faţă şi se pierd în umbră. Se lasă o sară ca o minune, cu raze recĭ ce cad curat, evlavios din stelele nesfîrşit de depărtate.

La părintele Dan masa e întinsă iarăşĭ, o masă lungă-lungă, pentru tatăl bătrîn şi pentru buna gospodină a caseĭ, pentru fetele marĭ şi pentru fetele micĭ, pentru băiatul întors de la şcoală, pentru tovarăşul de preoţie, pentru toţĭ ceĭ ce întîmplător aŭ ajuns aicĭ. E ospitalitatea cea veche moldovenească, pe care am apucat-o în copilăria mea şi de care cu duioşie-mĭ aduc aminte, cu trăsurile veşnic la scară, movilele de

ştrudele suite pe sobe şi vinul curgînd ca din cişmea, — ospitalitate care măcar o clipă înfrăţeşte sufletele oamenilor recĭ şi măsuraţĭ de astăzĭ, cari astfel trebuie să se încălzească şi să calce tactul chines al măsurĭĭ.

În Straja se vede o casă gospodărească, dar mică şi lipsită de orĭce fel de împodobire, casă trainică şi încăpătoare pentru oamenĭ mulţămiţĭ cu puţin. Acolo s'a născut istoricul Dimitrie Onciul, şi în vorba luĭ hotărîtă şi răspicată, în lucrul luĭ încet şi sigur, în căutătura luĭ care-ţĭ caută ochiĭ, se vede înrîurirea acestor sătenĭ aĭ Strajeĭ, între cari a trăit fiul de preot ceĭ d'intîiŭ anĭ aĭ vieţiĭ sale. Acum în casa parochială se află o bibliotecă bună, şi se scriŭ de Dimitrie Dan, parochul Strajeĭ, care e şi membru corespondent al Academieĭ Romîne, lucrurĭ folositoare pentru cunoaşterea poporuluĭ nostru şi a trecutuluĭ săŭ. Şi în istoria scrisuluĭ românesc e un loc pentru mîndrul sat din preajma Putneĭ, de pe malurile Suceveĭ limpezĭ şi vioaie, care-şĭ perindează nerăbdătoare undele recĭ ca de ghiaţă.

4. Suceviţa.

Las Straja, în cele d'intăiŭ ceasurĭ de dimineaţă, cînd bate vîntul cel rece, foarte rece aicĭ, al zorilor, şi ieaŭ trenul spre Rădăuţĭ înnapoĭ.

Acum, la 5, răsare soarele, săltîndu-se focos, îmbujorat, din norii vineți ai zării.

Peste două ceasuri mi se ivește turnul gropniței vechilor Domni moldovenești. Caut o trăsură spre Sucevița, și din toate părțile Evrei răpăd spre mine mîrțoagele lor, ce tîrăsc pe roate rămășițe de lemn înnegrit, de pînză scămoșată, de piele ruptă. Aleg un «Romîn», care a cunoscut și cunoaște pe toți ai noștri de căpetenie, fiindcă «i-a dus», și, cu toate că vorba-l dovedește din ce în ce mai mult că e Rutean, mă bucur că am cîștigat printr'o plată mai mare singura trăsură curată, cu vizitiul în întregime îmbrăcat și caii împletiți cu panglice, care este în tot Rădăuțul evreiesc.

Pornim pe o cale bună, între arbori, care merge la început alături cu drumul spre Vicovuri și mănăstirea Putna. În stînga se fac pe dealuri satul unguresc al lui Hadic, Satu-Mare, Grăniceștii, Romanești. Trăsura străbate Marginea cu așezările multe și bune, răspîndite pînă foarte departe. De această comună se ține și Sucevița, înnaintea căreia este un sătuleț din cele mai mici. Aici ca și în Margine, totul e rînduit și curățit, cum se și cuvine în Lunea Paștilor; cîte un copil, o femeie în haine albe se ivesc după gardurile de răchită. Cei mai mulți s'au dus însă, cu flori în păr și flori în pălărie

pentru tineri, cu pletele bine unse și ștergarul frumos desfășurat pentru ceilalți, la mănăstire.

Aceasta se vădește de-odată în acel fund în care pare că se întilnesc, închizînd orice cărare, zece-douăsprezece muncele, acoperite în cea

Porturi românești din Bucovina (după «Monarchia austro-ungară»).

mai mare parte cu brazi. Apa Sucevițeï, pe care am trecut-o venind spre mănăstire, lunecă mai departe către Suceava.

Toată mănăstirea iese acum ca din pămînt: ziduri cu ferestuici de împușcat, case egumenești, turn de intrare, cu un lung coperiș ascuțit, firește nou, care samănă cu cel de la Dragomirna, patru bastioane în colțuri, biserica mă-

năstirii, ițiindu-și frumoasa turlă peste multele hogiaguri albe, cele două turnulețe de la biserica parochieĭ, clădită fără stil prin anii 1770, în afară de ziduri.

De la început se vede că zidirea de aicĭ e mult mai puțin acoperită și căptușită de podoabe,

Mănăstirea Sucevița (după Romstorfer).

în toate părțile eĭ, decît cea de la Dragomirna. Dar Sucevița, pe care o ridicară Movileștii, adecă ceĭ treĭ frați de la o mamă, Voevozii Ieremia și Simion și Vlădica Gheorghe, Mitropolit al Moldoveĭ, a fost mai trainică și a avut mai mult noroc, — până în ziua de astăzĭ, cînd are în păr. egumen Ilieș un bun gospodar, — mai mult noroc decît strălucitul juvaier de lîngă Suceava, decît acea pregătire a Treĭ-Ierarchilor.

Poarta de intrare și turnurile n'aŭ nimic deosebit; pe cea d'intăiŭ, bourul de piatră stă întipărit și astăzĭ ca o pecete domnească. Biserica însă robește de la început privirile prin întinderea, prin frumusețea, prin păstrarea desăvîrșită a zugrăveliĭ sale din afară, ca și prin simplicitatea impunătoare a proporțiilor. Coperemîntul de șindilă neagră, din care se desface turnulețul săpat cu două rînduri de ocnițe, ocrotește încă toate icoanele pe care le cere datina într'o biserică românească, și sfinții se desfac întregĭ, strălucitorĭ de *noutate*. Cîțiva teranĭ în port de sărbătoare, cari n'aŭ maĭ încăput în biserica tixită de credincioșĭ și scînteietoare de luminĭ, staŭ lîngă mine și se uită și eĭ lung, foarte mulțămiți că la eĭ, în satul lor, în părțile lor este o așa minune.

«— Eŭ sînt Zaremba», zice unul maĭ în vrîstă, mare, ciolănos, călcînd apăsat. «Dar d-ta?»

«Sînt cutare, profesor la Bucureștĭ.»

«La gimnasiu orĭ la Universitate?»

«La Universitate.»

«D-ta n'aĭ de unde știi», zice Zaremba, întorcîndu-se către alt sătean, «dar Universitatea e școala cea mare, cea maĭ mare școală. Maĭ mare școală decît aceia nu este în România.»

Și Zaremba mă maĭ întreabă de una-alta de prin țară, despre vreme și sămănăturĭ. Apoĭ află prietenĭ, și mă lasă, după ce mi-a spus că

Biserica mănăstirii Sucevița.

Dragomirna nu poate să fie mai frumoasă decît Sucevița, nicî măcar în turn, în sfîrșit în nimic.

— Asta e cea mai frumoasă din biserică.

Acuma altul vine, care n'are pe departe măsura și cuminția celuĭ dintăiŭ. El e însă un om care vrea să știe ce e fiecare sfînt și de ce-l înfățișează așa, de ce înțelepții Platon, Pitagora, Sofocle, Sibila poartă coroane de Împărați, de ce din trupul luĭ Ieseĭ culcat jos iese împletirea de ramurĭ verzĭ în care se cuprind ceĭ din neamul luĭ David pănă la Mîntuitorul, vrea să știe ce e cu scara luĭ Iacov, întinsă între pămînt și cer și pe care îngerĭ cuminți se suie și se coboară cu niște aripĭ drepte, albe, de păsărèle, de unde vine că merge pe o scorpie acea Împărătiță înnaintea căreia Împărații bătrînĭ se daŭ în lăturĭ cu groază. De-odată el, care a deprins, tot întrebînd, rostul multor lucrurĭ, îmĭ arată patimile Sfîntuluĭ Ioan cel Noŭ de la Suceava, povestindu-mĭ fiecare icoană. Meșterul din vremea Movileștilor a pus acolo și pe Alexandru-cel-Bun și pe Doamna luĭ, Ana, primind moaștele. El pare să fi copiat însă întru toate săpăturile de la sicriul de bronz al sfîntuluĭ; Alexandru e numaĭ un împărătesc bătrîn încununat și îmbrăcat în aur.

Deocamdată nu pot face alta decît să pătrund în pridvor și pronaos. Cel d'intăiŭ e făcut în

chip original, neobișnuit nicĭ înnainte, nicĭ pe urmă în bisericile Moldoveĭ și luat poate, prin înrîurirea stăpînirĭĭ luĭ Simion Movilă în Muntenia, din această țară. El e alipit la clădire, privind spre poartă și dînd astfel o intrare laterală: are treĭ deschiderĭ, dintre care una e ușa, iar celelalte două ferestile, toate din arcurĭ sfărîmate. Din el se trece printr'o ușă cu aceleașĭ arce sfărîmate, obișnuite maĭ ales după 1500, și care încadrează aicĭ și deschizătura ferestilor, în pronaosul frumos zugrăvit, unde dorm în dreapta morțiĭ încununațĭ, pe cînd locurile copiilor lor, o fetiță a luĭ Ieremia și o fetiță a luĭ Simion, Zamfira și Teodosia, sînt la o parte.

Mormintele luĭ Ieremia și Simion sînt acoperite cu lespezĭ marĭ de marmoră, măiestru săpate, care sînt puse pe înnalte mese de piatră. Simion și-a primit încă de la început această grea podoabă din urmă, prin îngrijirile soțieĭ luĭ Marghita, care a fost mama vestituluĭ, învățatuluĭ Petru Movilă, lumină a Răsărituluĭ slavon. Maĭ tîrziŭ numaĭ, un credincios boier al Ieremieĭ, un Stolnic al săŭ, și-a amintit cu duioșie și recunoștință de stăpînul răposat și i-a pus o marmură întru toate asemenea cu a fratelui. De aceia cred că Ieremia, mort cel d'intîiŭ, e așezat maĭ aproape de mijlocul încăperiĭ, pe cînd Simion stă de către părete.

Chipurile luĭ Ieremia și Simion se văd pe aco-

peremintele cele vechi ale mormîntului fiecăruia, ce sînt păstrate acum în dulapuri de sticlă. Cu fir de aur și de argint, pe mătase roșie, s'a făcut un Ieremia bărbos, cu falca de jos scoasă înnainte, cu nasul supțire, — sprincenat și ochios, gras, fălcos, trufaș. Simion e înfățișat ca mort, cu ochii închiși, mînile pe piept, fața foarte slabă, cu barbă mică, neagră. Haina împărătească de aur îl învăluie ca un giulgiu. Pe cap n'are cușma luptătorului, strașnica căciulă a lui Mihai Viteazul, ca Ieremia, care cu aceiași căciulă a fost învins totdeauna, — ci coroana Împăraților.

La dreptul vorbind, mănăstirea e a lui Ieremia, mîntuită cu totul numai în Domnia lui, de și începută de multă vreme cu zloții de aur ai tuturor fraților. Cînd pătrund mai tîrziu în naos, luminat de trei ferești la stranele rotunjite în abside și prinse pe din afară între două contraforturi, lumina bucuroasă a Lunii Paștilor de April ivește frumusețea vechiului alaiu domnesc zugrăvit pe păretele din dreapta, — pentru pomenirea și prin chipuri a ctitorilor. În cap stă Ieremia, încununat, în haine arhierești pe mătasă roșie, cu guler alb și mînecare roșii, — ca și pe perdeaua mormîntului — frumos, ochios, sprincenat și bărbos. Dreapta lui întinde către Mîntuitorul, ca prinos, clădirea bisericii, din care nici-un amănunt nu s'a schimbat pănă astăzi. Stînga i se razimă pe creștetul copiluluĭ Constan-

tin, încă mărunțel, venit pe urma fetelor. Cea mai mare dintre ele se vede în veșmînt numai de aur, tot încoronată, pe cînd Domnițele vechi n'aŭ decît cercurèle de mărgăritare, lîngă tatăl ei. Frumoasă, tînără, foarte asemenea cu Ieremia, se vede maica lui, Maria; de supt coroană scapătă în valuri un văl alb, rochia e de brocard de aur pe roșu, tivită cu dungi de aur, prin care trec, la mijloc, trei cusuturi negre. Elisaveta, Ilisafta, Doamna Ieremiei, femeie lacomă de putere și pedepsită în cel mai crunt chip pentru neogoita ei rîvnă de stăpînire, răsare acum, ținînd în mînă crucea evlaviei. O șuviță de păr bălan mărgenește fruntea albă de-asupra minunaților ochi negri, și un văl de mătasă roșiatecă se coboară în jos pe umerii ei. Și prin frumuseță, ea era dintre acelea care risipesc împărățiile și pier supt ruinele lor. Apoi șiragul urmează prin capete oacheșe, cu ochii mari, coborîndu-se tot mai jos, — fetele celelalte ale acestor soți: Maria, Ecaterina, Zamfira, Stana, cu cercei de aur mici în urechiușe și cozile lăsate pe spate. Între ele se află un frate mort mai de mult, Alexie, băiețaș cu părul creț supt aurul coroanei.

Între multele odoare lăsate de Ieremia, cruci de abanos, iconițe de fildeș alb, nespus de răbdător lucrate, tăvi, anafornițe, — se află și cărțile cele scumpe, prinse în legături, unele mai

vechi decît cuprinsul, cu țesături de lanțuri și plăci de argint lucrat cu ciocanul. Una e de hîrtie, vine de la Neagoe-Vodă Munteanul; o alta, cea mai frumoasă, a fost lucrată supt Ieremia, poate de meșterul miniaturist, încondeietor, care a fost Mitropolitul Anastasie Crimca. Aproape fiecare foaie are cîte un mărunt lucru în colori strălucitoare, închipuind fapte din Scripturi. Într'un loc, vezi iar pe Ieremia, cu maică-sa, cu Doamna, cu o fată, al căreĭ nume nu s'a scris, și acum cu treĭ băieți: Constantin, Alexandru și micuțul Bogdan, lucrați fin cu condeiul muiat în colori.

Constantin a fost Domn, și a perit înnecat în Nistru, cînd îl duceaŭ Tatarii cari-l robiseră; Alexandrel s'a împărtășit și ele de Domnie, dar, într'o zi nenorocită din anul 1617, el fu prins, cu mezinul Bogdan, și dus în tabăra luĭ Schender-Pașa; iar, împreună cu copiiĭ, și mama lor deznădăjduită. Doamna Ieremieĭ, mîndră, poruncitoare, învinuită că ar fi dat otravă cumnatuluĭ Simion, numaĭ ca ea, fiiĭ eĭ, trupul și sîngele eĭ, să domnească, suferi în tabăra păgînă cea maĭ mare rușine. «Boierĭ, boierĭ, rușinatu-m'aŭ păgînul», strigâ ea a doua zi înnaintea boierilor veniți să vadă cum pleacă în robie la Constantinopol aceia care-ĭ stăpînise. Ea își tăiè cozile în semn de nemărgenită durere și le trimese prin cine știe ce credincios la Sucevița, unde ele se păs-

trează încă, — o mare viță de păr castaniŭ-deschis, într'o cutie de aur, la policandru. Cutia se deșurubează și se deschide, și încă odată părul moarteĭ strălucește în lumina făcliilor ca un șarpe, șarpele gîlceveĭ și al vrăjmășieĭ, răpus. Dar gîndul la isprăvile crunte ale acesteĭ femeĭ cu voința tare piere îndată înnaintea închipuiriĭ nenorociriĭ eĭ fără de margenĭ, prinderiĭ, rușinăriĭ, aruncăriĭ în haremul unuĭ Agă, unde s'a sfîrșit aceia care trebuia înmormîntată aicĭ creștinește, lîngă soț, lîngă fiică, lîngă strălucitorul eĭ chip bălan din tinereță, — stropită de lacrimile copiilor. Și ochiĭ urmăresc cu duioșie firele strălucitoare ale păruluĭ frumos, prinosul de evlavie, de căință, de durere, care e și o jertfă de frumuseță.

Din odăile primitoare ale egumenuluĭ, am văzut sfințirea apeĭ supt cruce și prapurĭ, în mijlocul uneĭ mulțimĭ marĭ. La fîntîna cu apă bună se perîndează necontenit cojoacele și cojocelele; mînĭ frumoase, albe, brațe pline, gingașe se întind către cana atîrnată. Apoĭ, după ce se mîntuie cu totul slujba, livada mănăstiriĭ e năvălită de toțĭ oaspețiĭ în pălăriuțe de primăvară, cu florĭ și pene, de fetele cu cozile aruncate ca ale Domnițelor luĭ Ieremia. Oamenĭĭ sînt aicĭ de o sănătate și de o frumuseță rară. Deocamdată, ca la Straja, se stă la sfaturĭ, la lafurĭ

și la taine dulcï, întrerupte de hîrjoane, în care mînile tarï ale flăcăuluï pare că frîng mînuțile codaneï, care se apără răŭ și rîde. Cînd vor veni lăutariï țiganï în haine nemțeștï, pirpiriï, friguroșï, aduși de spate, scînteind de șiretenie

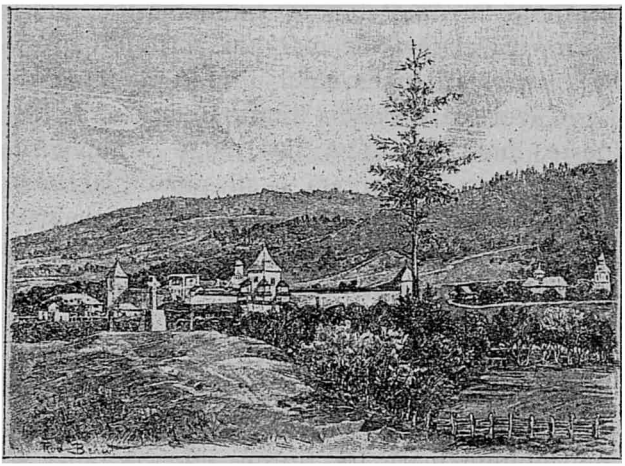

Altă vedere a mănăstiriï Sucevița (după «Monarchia austro-ungară»).

în albușul sticlos al ochilor, — va începe hora, pănă în deseară tărziŭ.

Popor curat și mîndru, cu inima deschisă și bună, popor evlavios și darnic, popor de muncă și de cuvînt, mlădiță puternică a vechilor ostașï, — neamurile nu te vor sfărîma lesne!

5. Spre Rădăuți. — Volovățul. Bădăuții.

Înnapoĭ pe valea Sucevițeĭ, între căsuțele maĭ mult pustiĭ, în aceste ceasurĭ de întîlnire și petrecere, cu cîte un copil nepremenit care tînjește că nu l-aŭ luat și pe dînsul la bucuria tuturora. Trecem pe lîngă stîlpul, destul de urît, care amintește, în limba germană, despre oprirea în acest loc, în calea spre gropnița Movileștilor, a nenorocituluĭ arhiduce Rudolf.

Norĭ se strîng asupra Sucevițeĭ, dar vîntul primăvăratec e foarte blînd, și pentru întăia oară mirosul florilor se înnalță astăzĭ de pretutindenĭ.

Un drum lăturalnic duce la dreapta, spre Volovăț. Satul se vede risipit pe o costișă, în fața Rădăuților, urcațĭ pe altă înnălțime, dincolo de valea în care Suceava îșĭ răschiră apele în voie. Am norocul să văd un nebun zvîrlit pe stradă și să fiŭ întovorășit de un biet om prostănac care-mĭ spune cum l-a bătut, frîngîndu-l de șale, un frate al luĭ pentru hotarele pămînturilor lor și mă întreabă cam cîte miĭ de galbenĭ pe lună mi-o fi dînd «Împăratul Moldoveĭ». Îĭ spun că Împăratul Moldoveĭ a fost și a murit de mult, că acuma este numaĭ un rege al Romănieĭ și că miile de galbenĭ nu se maĭ daŭ la nimenĭ.

Volovățul acesta a fost un și mai vechiŭ sălaș de Domnie decît Rădăuții, cu toate că nicĭ-un stăpînitor al tinereĭ Moldove n'a fost astrucat aice, ci toți aŭ făcut drumul lor cel din urmă acolo în față, coborînd valea ce înverzește supt ochiĭ meĭ. O poveste zice că ar fi fost aicĭ o biserică de lemn ce s'ar fi strămutat apoĭ la Putna de însuși Ștefan-Vodă. Cu adevărat Ștefan va fi dărîmat o biserică de lemn cînd a ridicat în ultimiĭ anĭ aĭ vieții și Domnieĭ sale, de la 1500 la 1502, lăcașul cel noŭ, care se vede și astăzĭ. E ca și altele din bisericile cele micĭ de la Ștefan, fără turn și fără abside. O ușă în arcurĭ sfărmate, lîngă dînsa inscripția frumos săpată, ferestĭ rătunde în felul ușiĭ. Înnăuntru nu maĭ e nimic, căcĭ mulți anĭ de zile ploaia a căzut în biserica părăsită și dezvelită. Acuma mi se spune că ar avea de gînd s'o facă maĭ mare, ceia ce ar fi încă un păcat față de trecut.

Trecem prin unele părți curate ale Rădăuțuluĭ, ca să găsim drumul Milișăuțuluĭ, saŭ, să-ĭ zicem cu vechiul nume moldovenesc, al Bădăuțuluĭ. Satul e așezat iarăși pe o muche de deal, peste Suceava, spre Satu-Mare și Hadic.

E astăzĭ românesc și rusesc; Bădăuțeniĭ din vale sînt «Moldoveni», iar Ruși vecinii lor de pe deal; altfel fac la un loc un singur sat, și

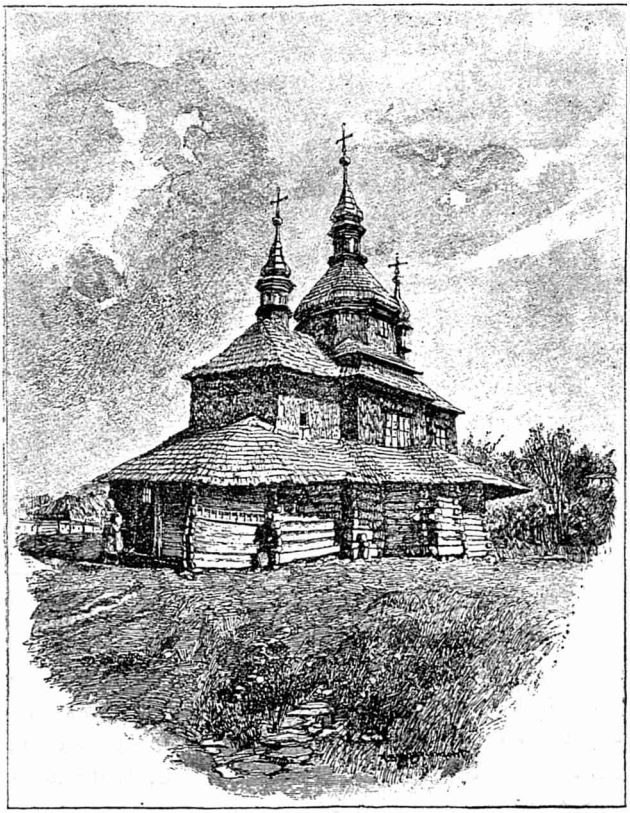

Biserică de lemn din Bucovina (Slobozia-Comareștĭ)
(după «Monarchia austro-ungară»).

căsătoriile nu știŭ granița de limbă fiindcă nicĭ Ruteniĭ nu sînt uniți, ci adevărați ortodocși, carĭ vin la biserica luĭ Ștefan-cel-Mare. Mulți știŭ amîndouă graiurile. Hotărește însă acela dintre soți care e deprins a hotărî în toate. O Ruscă, măritată cu un Romîn, — pe care o găsesc în curtea bisericiĭ, nu știe să spuie copiluluĭ eĭ în românește decît «măĭ Ioane». Un sătean pe care-l văd în curtea țintirimuluĭ se laudă însă că, de și ține și el o Ruscă, copiiĭ luĭ, cari cunosc amîndouă limbile, sînt «Moldoveni» și vorbesc «pe rumînie», «moldovenește».

De la sătenii ce s'aŭ strîns acolo în curte, unde aștept să mi se deschidă biserica, aflu lucrurĭ folositoare și adevărate. Bătrînii nu-și aduc aminte să fi fost altă dată maĭ mulți Romînĭ și maĭ puținĭ Ruși laolaltă, ci tot așa, un neam în deal, altul în vale, smulgîndu-și necontenit cîte ceva prin nunțile amestecate, crescîndu-se Ruși românește și Romînĭ rusește. E cineva de limba pe care o știe maĭ bine, și cît temeiŭ se poate pune pe statistică, arată faptul că judecata în această privință o are aicĭ vornicul (primarul), care poate fi Rus, și un Evreŭ. «Uite, domnule», zicea unul, «fratele mieŭ, frate adevărat, de un tată și de-o mamă; el a răspuns rusește și eŭ moldovenește. Așa s'a întîmplat. Și pe mine m'a trecut Moldovean, și pe dînsul Rus.» În felul acesta, statistica ar putea fi luată de

la capăt în fiecare zi pentru a face pe Romîn Rus și apoi iarăși Romîn, și așa mai departe. Sînt numai două semne care nu pot înșela: legea, — dar aicî toți Rușii merg la biserica noastră, — și necunoștința desăvîrșită a uneia din cele două limbi, — dar aceasta se întîmplă rar, și mai numai la femei. Însă, dacă bărbatul e Romîn, el va da poate pe băiatul său la școala românească și el va căpăta astfel limba, conștiința care-i lipsesc.

Altfel, ceî ce se știu Moldovenî aŭ adînc înfiptă în inima lor amintirea că pe aceste locurî a fost un mare, foarte mare trecut al neamuluî, al ostașilor și Voevozilor lor. De Ștefan pomenesc cu evlavie.

— Că doar aî noștri», li zic, «aŭ făcut toate, și biserică și războaie, dar nu ca să fie pomană la Rușî pe urma lor.

— Da, aî noștri. Că eî s'aŭ bătut colo pe cîmp cu Tatariî.

Cine știe ce veche poveste preschimbată prin vremurî...

Și unul, care a stat de s'a gîndit, spune:

— Că aŭ copiiî noștri cărți de spun despre Ștefan-Vodă, și e așa de mîndru cînd îî asculți cetind, — Doamne!

Din sus vine încet convoiul de îngropare al unuî copilaș. Preotul romîn cetește în limba noastră, dar prapurile le poartă în frunte Ru-

Îngropare de sat în Bucovina.

soaice voinice și rotofeie, grosolane, cu fața moartă. Pe cînd clopotul cel mic, nou, prinde a chema copilul mort cu un copilăresc sunet, limpede, argintiu, aud oamenii vorbind despre moartea copiluluĭ.

— Uite cum plîng ceĭlalțĭ copiĭ de acasă. E! dac'a fost voia luĭ Dumnezeu.

— Și poate neîngrijirea oamenilor, zic eŭ.

— Ce neîngrijire, Domnule; par'că asta hotărăște? Tot cum a vrut Dumnezeŭ!

Aicĭ vine o poveste lungă, din care se vede că nicĭ în această privință oameniĭ de aicĭ nu judecă maĭ bine decît ceĭ de la noĭ.

Pe din afară biserica se arată foarte frumos, în legătura contraforturilor sure cu muchile acoperișuluĭ de șindilă neagră, veche, în zbucnirea suptirateculuĭ turn cu ocnițe frumoase, care păstrează chiar, supt streșina unde se oloșesc cioarele, treĭ rînduri de discuri smălțuite, albastre și galbene.

Ferestile, sînt micĭ și ușa, laterală, obișnuită. Frumusețea nu stă decît în proporțiĭ, iar interesul în acele rotile de smalț păstrate ca în nealtă biserică din Bucovina. Înnuntru însă, în îngustul cuprins ce se împarte 'n pronaos și naos, nu se maĭ păstrează nimic de însemnătate. Și aicĭ părăsirea și-a avut urmările, dar în dreapta stranelor se maĭ vede chipul luĭ

Ştefan şi al Doamnei lui, Maria. Aceasta din urmă păstrează frumuseţa chipului ei plin, rotund, cu ochii mari negri, aşa cum se vede şi în zugrăveala de părete de la Voroneţ, pe cînd ctitorului celui mare un zugrav de ieri i-a adaus mustăţi plecate în jos şi o barbă hîdă, neagră.

La intrarea satului s'a încins acum hora, care filfîie de departe albă, în mişcări line, întipărite de o armonie simplă. Lăutarii zbîrnîie din cobze şi scripce, şi strigările căpetenieĭ joculuĭ se aud pănă la mine. Şi bărbaţii şi femeile sînt foarte frumoşi: care e Romîn şi care Rus, nu se prea poate deosebi în unitatea costumelor, împrumutate de la Romîni, şi multe căsătorii amestecate se vor fi puind la cale în asemenea prilejuri de hore ale Paştilor luminoase.

Trăsura se urcă spre Satu-Mare, după ce a trecut de locul prundos unde Suceviţa se uneşte cu Suceava într'un freamăt vesel de argint. De-a lungul Sucevei mărite se întind răchiţile. În sat sînt Nemţi şi Romîni. Casele celor d'intîiu, mari, încăpătoare, de o gospodărie în care nimic nu lipseşte, aŭ înrîurît pe ale sătenilor noştri, cari aŭ avut ce să cîştige de la vecini ca aceştia. Legea însă, portul rămîn deosebite; biserica românească şi cea nemţească se înfruntă cu cruci altfel făcute, şi pe acelaşi drum mijlociu al satului se primblă în amurgul de sărbătoare pă-

lăria moale, răsfrîntă ungurește, cojocelul și cizmele, sucna și fustele învoalte, catrința lîngă hainele de tîrg, «nemțești». Nemții de aicĭ, Zipserianĭ — *Țipserĭ*, li zic aĭ noștri —, nu înțeleg prea bine nemțeasca din carte, dar bărbații totdeauna și de cele maĭ multe orĭ femeile se pot înțelege oricînd românește cu aĭ noștri.

E sară acum. De pe ogoarele foarte bine lucrate, se întorc plugariĭ în haine de oraș, cu grapele, plugurile cu caĭ, căruțele înnalte. Cîte un «guten Tag» spus de supt pălăria verde și neagră cu fundul înnalt îți sună la ureche. Alți lucrătorĭ aĭ cîmpuluĭ nu se văd, căcĭ Romînii se bucură încă de odihna serbătorilor. Pe marea întindere a lanurilor e stăpînă liniștea nopții bogată în stele, așa de pașnică în această vale, încît nicĭ un vîntișor nu clatină grîul tînăr și florile nouă. Ele aromesc bucuroase în văzduhul umed, care se face pe încetul, noapte de noapte, zi de zi, văzduhul iubirilor din Maiŭ.

Ne urcăm spre Hadic. Birjarul — saŭ, ca să zic ca aicĭ, *fiacărul* mieŭ — e de părere că în acest sat ar maĭ fi numaĭ în parte Ungurii aduși altă dată, cărora alții, de alt neam, li-ar fi luat adesea locul. În adevăr însă nu sînt decît case lungĭ ungurești, care se mîntuie cu șurĭ, grajdurĭ și hambare, sătenĭ unguri bălanĭ, cu nasul borchinos, genele albe și mersul greoiŭ, copiĭ cu fața foarte galbenă,

cari strigă cuvinte neobișnuite la garduri și din desișurile de mărăcini. Pastorul ungur, ras, trece, cu mantia umflată și larga pălărie neagră, zicînd cu multă amabilitate «bună-sara». Biserica mare, cu turnul ascuțit, alb, care se vede așa de departe, e plină de scînteierea nesfîrșită a făcliilor de Paști. Cete se întorc însă de la danț tropăind, ținîndu-se de mînă, arătîndu-și aceiași bucurie ca și ai noștri și în același chip.

IV.

VALEA SIRETIULUĬ

1. Spre tîrgul Siretiuluĭ. — Siretiul.

Încă odată, de vale, un pod, lung peste Siretiul negru, și apoĭ începe în noapte suișul încet, greŭ, obositor al unuĭ șir de dealurĭ, cum n'aŭ maĭ fost pănă acum, — dealurĭ fără pădurĭ, fără sate, dealurĭ ciudate, rupte, scărmănate și învălmășite în tot felul, urîte dealurĭ fără umbră, fără răcoare și poesie. Unde e înnălțimea de piatră curată, șuieratul de izvoare albe, aromirea de smirnă a brazilor, ca în cellalt colț bucovinean, în acel Apus care ni trimete Bistrița măreață! Aicĭ însă, din prăpăstiĭ vin mirosurĭ grele, putrede saŭ acre: pare că un tăbăcar și-ar fi întins pieile saŭ femeĭ ar fi pus cînepa lor la muiat în ape. Sute, miĭ de broaște, neobosite în musica lor disciplinată, cîntă stelelor cîntărĭ de care ele nu sînt vrednice. E o întrecere nebună ca a paserilor ce cîntă pentru iubire. «Orac,

Cataract al Bistriţeĭ (în valea Colbului) (după «Monarchia austro-ungară»).

orac, ooarac, oooaarac», și așa mai departe. O Maiŭ, și privighetorile și aromele tale! Din stînga vîntul bate într'una, rece.

Sîntem cu totul singurĭ, eŭ și Rusnacul mieŭ, Romîn bun pănă la socoteală și pănă la bacșiș, om bun totdeauna. El n'a vrut să primească oaspeți noĭ, cari-ĭ dădeaŭ cincizecĭ, șeizecĭ de banĭ pentru un drum de două ceasurĭ, și dintre cari unul, Evreŭ de baștină, nu se sfiise să răspundă la întrebarea mea dacă nu cumva ar fi Jidan: «Euer Hochwürden, ich bin Christ», adecă: «Înnalt Preasfinția Ta, sînt creștin». Și pe drumul de pe urcuș, și pe calea împărătească ce-l taie de-a curmezișul, nu auzim alteva decît numaĭ orăcăitul mlaștinelor.

Sus, o lumină; apoĭ altele se revarsă asupra unuĭ fund de vale, uneĭ prăbușirĭ a pămîntuluĭ lutos.

Sînt iarăși dealurile de lut, rîpile moĭ ale acesteĭ țerĭ, care-mĭ apare nouă față de munțiĭ împăduriți de pănă acum.

Siretiul: *asta* e Siretiul!

Printre căsuțe micĭ cu luminĭ slabe. Se văd de la început semnele uneĭ Jidovăriĭ marĭ. În piața centrală, pămînt bisericesc vîndut nu de demult de biserica Sf. Ioan, pentru ca să fie bursa de negoț, neacoperită și puțin măturată, a Evreilor, cîteva felinare fac să se vadă fațade marĭ galbene, noroiŭ și paie. Trăsura se

înfundă într'un gang, lîngă o crîșmă răŭ luminată, foarte plină de multe lighioane. E hanul. Chelneri, slugi nicăiri, dar curtea murdară e bîcsită de trăsuri deshămate, de cai cari ronțăie,— căci mîne e zi de tîrg. După un timp iese la iveală o Evreică mare, frisată, în haine bătătoare la ochi, cu căutătura leneșă, o frumuseță în Israel, și iea buclucurile din trăsură. În odaia «no. 1», așa cum e, se poate dormi.

Ușor se vede Siretiul, destul de mic. Obișnuitele clădiri de administrație, al treilea gimnasiu german, pe lîngă acele din Suceava și Rădăuți, judecătorie măreață, notar evreŭ — și ce-ar putea fi alta? — cu fațadă grecească veche. Sus, o biserică «nemțească», la care vin și Ruteni uniți saŭ, cum li se zice aici, «uniați». La cimitir, pe drumul către Sînt' Onufrie, o biserică a Rușilor pe cari șederea în satele noastre i-a făcut ortodocși. Aici se ascultă astăzi slujba, și e o harmalaie de oameni gătiți...

Și la această biserică și la celelalte, după o veche datină, în aceste zile de Paști orîcine are voie să tragă clopotele. Si lasă de nu le trag; unul după altul, flăcăii, băietanii și copiii, îmbătați de plăcerea acestuĭ zgomot de aramă răsunătoare. Se luptă pentru un loc în clopotnițele de lemn saŭ de zid saŭ la sforile clopotelor dintr'un fel de arcade înșirate lîngă biserică.

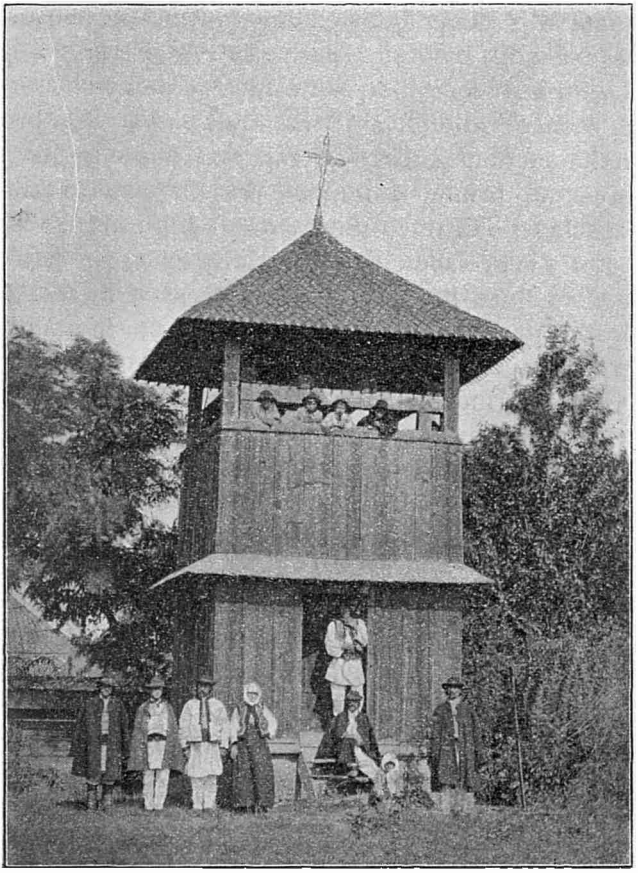

Clopotniță de lemn, cu copiĭ, în Bucovina.

Bisericile noastre n'aŭ slujbă astăzĭ. Cea din piață e o desăvîrșită clădire în stilul muntean dintre aniĭ 1660 și 1700, — ca Biserica dintr'un Lemn a Bucureștilor, saŭ clădirile Cantacuzinilor și Brîncoveanuluĭ. Mult maĭ mult lungă decît înaltă, cu două șiruri de ocnițe maĭ tot așa de marĭ și cu un brîuleț la mijloc; pridvor cu arcadele deschise. Turnul e unul singur. Înnuntru, unde totul s'a prefăcut, deschizîndu-se chiar tot zidul ce era între pronaos și naos, nu se vede nicĭ-o inscripție amintitoare, dar pietre de mormînt trimet la jumătatea d'intăiŭ a veaculuĭ al XVII-lea. Cînd se gîndește însă cineva că Stefan Petriceicu a făcut lîngă Siretiŭ mănăstirea Sînt' Onufrie, e adus a crede că tot luĭ, de și în Domniĭ așa de scurte, i se datorește și această prefacere și mărire a uneĭ vechĭ zidirĭ bisericeștĭ siretene.

Troița, a doua biserică, e sus pe un deal. A fost reparată, și nu s'a sfințit încă. Arhitectul noŭ i-a dat podoabe roșiĭ de cărămidă colțurată și a mărit-o simțitor la altar. Dar toate acestea n'aŭ putut schimba înfățișarea eĭ de măruntă vechime, cu încăperea eĭ mică, ușa, ferestile goale de podoabe, turnulețul. Localniciĭ văd într'însa o ctitorie a luĭ Sas-Vodă, care a fost înnainte de Bogdan, întemeietorul Moldoveĭ.

Căcĭ Siretiul e unul din vechile orașe ale Moldoveĭ. Mergînd prin Baia, prin Volovăț și

Rădăuțĭ, Domnia maramureșeană a luĭ Bogdan a ajuns aicĭ înnainte poate de a se pogorî la Suceava. Margareta, zisă pe românește Mușata, mama luĭ Petru-Vodă, era «Doamnă a Siretiuluĭ», și, fiind catolică, ea ridicâ aicĭ o mănăstire a Dominicanilor saŭ Predicatorilor, a călugărilor albĭ, puindu-ĭ hramul Sfîntuluĭ Ioan. Deosebit de dînsa, era o biserică a episcopuluĭ catolic, așezat aicĭ prin silințile regeluĭ polon, și la această biserică stăteaŭ Franciscanĭ, din tagma cărora făcea parte și episcopul.

Nicĭ cincizecĭ de anĭ n'a ținut însă cu adevărat această episcopie, întemeiată prin 1370. S'ar crede că Sf. Ioan de astăzĭ e pe locul vechiuluĭ lăcaș de închinare al catolicilor, dar orășeniĭ spun că bisericile catolicilor de acum cincĭ sute de anĭ eraŭ aiurea, și anume acolo unde se află acum școala de fete.

Siretiul era un minunat cuib de dealurĭ, lesne de apărat față de orĭcine. Pe un deal, Domnul își așezase Tatariĭ: acolo se zice încă Tatarcina saŭ Tătărașiĭ, Tătărășeniĭ; Sasca, de la care s'a luat poate legenda despre Sas-Vodă ca întemeietor, vine de bună samă de la Sașĭ, cari ar fi sosit aicĭ din Baia, odată cu Domnia cea nouăa «Moldovenilor»; maĭ departe, Horodnicul pomenește în numele săŭ o cetate; Zamca, despre care scriŭ uniĭ, nu mi s'a putut arăta însă; cuvîntul înseamnă «cetate», și o cetate trebuie să fi fost, precum

aŭ fost ziduri, din care văd o frîntură, făcută din bolovani, între case. Cetatea n'a putut fi însă decît acolo unde se află şi astăzi micuţa Troiţă. În ea se poate vedea paraclisul ortodox al Domnuluĭ, care primise pe episcopul catolic, dar îşĭ ţinea tot legea luĭ cea veche.

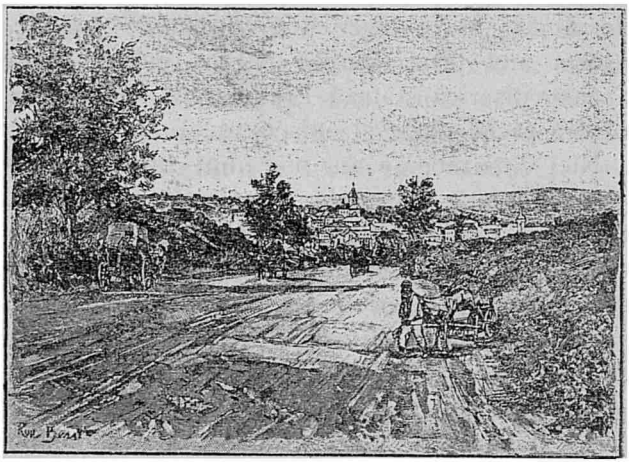

Tîrgul Siretiuluĭ (după «Monarchia austro-ungară»).

E zi de tîrg în Siretiŭ — aicĭ însă toţĭ zic astăzi Sirete, Siretele, tîrguluĭ şi rîuluĭ. Se vînd caĭ, vite, mieĭ, produse, într'o mare învălmăşire de cojoace şi sumane. Purtătoriĭ lor par toţĭ Romînĭ prin îmbrăcăminte. Dar uitîndu-te bine vezĭ multe feţe albe cu picăţeĭ, vezĭ plete bălane şi ochĭ albaştri fără viaţă şi scînteiere. De

multe orĭ, de cele maĭ multe orĭ poate, se vorbește ruseşte.

Învățaţiĭ şi politicianiĭ Rutenilor, orĭ cîte un Romîn aşa de bun ca d. Aurel Onciul, văd în aceştĭ Ruşĭ represintanţiĭ unuĭ trecut vechiŭ cît Ştefan-cel-Mare măcar, şi aĭ unuĭ viitor de fericită cucerire şi înlăturare a Romînilor din aceste părţĭ. «Şi cercul Sireteluĭ e pierdut», spune suspinînd vre-un patriot, dintre aceĭ ce oftează cu braţele încrucişate, bocindu-se că se pierde o bătălie, atuncĭ cînd eĭ aŭ în mînă încă arma bisericiĭ, care e maĭ mult românească pănă acum, armele culturiĭ, inteligenţiĭ. Ţi se spune de Tereblecea, satul din apropiere, unde cutare bătrîn ar fi apucat numaĭ Romînĭ, pe cînd acum n'ar maĭ fi decît Ruşĭ cari nu ştiŭ românește. Şi tînguirile se mîntuie cu această osîndă pe care noĭ înşine o rostim asupra noastră: «E, noĭ ne ducem», parafrasă a cunoscuteĭ părerĭ date de un German duşman al nostru, funcţionar în această Bucovină: «În cincĭzecĭ de anĭ nu vor maĭ fi Romînĭ în Bucovina».

De fapt, vechiĭ Slavĭ din aceste părţĭ, de la cari vin toate aceste nume în *ăuţĭ* (= *owce*), aceia s'aŭ topit de mult în mijlocul nostru. Ruşiĭ *aceştia*, ce se văd astăzĭ aŭ fost aduşĭ însă din Galiţia, saŭ sînt o scursoare a curentuluĭ de acolo. Ruşĭ iĭ arată faţa şi trecutul; rare orĭ vezĭ printre eĭ mîndra faţă oacheşă a Romînilor. Ru-

tenisarea nu poate să vie decît de la un număr strivitor de mare al străinilor, așezat în vre-un sat cu puțini Romînî băștinași. Așa e peste Prut, aicî însă — nu. Romînii vor vorbi românește și Ruteniî ruseşte; Austriacii cari scriŭ numaĭ «Seret», cu buchî, pe gara orașuluĭ Siretiŭ, vor sprijini pe aceștî din urmă, iar ceia ce va hotărî vor fi condițiile politice viitoare ale Bucovineĭ, cînd provisoratul austriac va înceta. Țarul Rusieĭ va fi de sigur recunoscător pentru că i s'aŭ răsădit Rușî, Regele Romănieĭ, maĭ puțin [1].

Nicî unul, nicî altul nu vor fi însă recunoscătorî pentru încuibarea temeinică a Evreilor. Nu se poate spune cît sînt de mulți, și în zilele de tîrg eĭ par și maĭ mulți de cît sînt, atîta țipă și se zbat. Unul a luat suptsuoară un miel din doĭ pe cari vrea să-ĭ cumpere și nu se înțelege din preț; omul aleargă după dînsul cu cellalt. Cînd nu mă maĭ pot înțelege cu Rusul mieŭ, căruia i s'a îmbolnăvit un cal de atîta bătaie cu biciul și cu codirișca, și care nu vrea să mă maĭ ducă la Storojineț, se face un întreg teatru

[1] Ceia ce e maĭ răŭ și nu poate să maĭ fie îngăduit e că treĭ județe din Moldova-de-sus aŭ și sate ruseștĭ. În Dorohoiŭ sînt patru, iar Tureatca e desăvîrșit rusească. Ce fac învățătoriĭ, ce fac preoțiĭ acolo, ce fac primariĭ? Cum de se îngăduie a se vorbi limba celor maĭ marĭ dușmanĭ aĭ noștri pe pămîntul Romănieĭ libere?

de jidani. Dintre ascultători se desface unul negricios, care-şi piaptănă barba cu mîna şi înnaintează cu atîta vrednicie, ca şi cum ar avea să ţie o predică.

— Preasfinţite, d-ta nu te poţi înţelege cu birjarul *(Fiakermann)*.

— Nu mă pot înţelege, dar d-ta ce aï cu asta?

— Va să zică nu te poţi înţelege. Ştiï ce e bine?

— Ce?

— El să se ducă şi să mă ieï pe mine. Orï-unde merg, cu orîce preţ.

— N'am nevoie.

Acuma, unul roşcat, cu barba în ţurţurï, ghionteşte pe cel d'intăiŭ şi iese în faţă.

— Să nu-l credeţï, e un înşelător. Dacă mă luaţi pe mine...

— Lasă-mă 'n pace şi dute de-aicï.

Un al treilea s'a răzimat într'un cot de trăsură şi se uită la mine....

— D-ta să-ţi ieaï mîna de-acolo!

— Şi de ce?

— Fiindcă nu-ţï daŭ voie eŭ s'o ţiï.

— Aşa? Dar *Fiakermann* e din Rădăuţi şi eŭ tot din Rădăuţi.

— Mă, du-te de-acolo.

Şi atuncï vine un al patrulea, care-l spurcă răpede jidoveşte şi-l dă într'o parte. Cine ştie ce ar vrea să-mï maï spună şi ăsta, care n'are

nicĭ barba lungă, nicĭ perciunii deplinĭ, dar birjarul pleacă.

Unul se suie însă — va să zică al cincilea — pe capră dintr'o singură săritură, se uită sfios la *Fiakermann*, apoĭ se întoarce iute la mine şi rîde ca o maimuţă. Un rîs în care se amestecă rugăminte, nesiguranţă, fricĭ.

— Eŭ nu te ieaŭ, zice birjarul.

— Nicĭ eŭ.

Maimuţa roşcată se uită la birjar, încă odată la mine, sare jos, se maĭ uită odată la mine, şi peste o clipă el se zbate ca argintul viŭ la o tîrguială. Ciudat neam!

Vine într'un sat bucovinean, calic lipit pămîntuluĭ, înfăşurat într'un caftan galben-verziŭ, cu bărbuţa rară de tinereţă, cu perciunii unşĭ, lungĭ, strălucitorĭ. Iea cu chirie cea maĭ rea cocioabă, dar în faţă, şi din cîţiva florinĭ ce are la sufletul luĭ înşiră la fereastă cîteva pacurĭ de tutun, chibriturĭ, o legătură de covrigĭ; el pune la răcoare un butoiaş dîn cel maĭ prost rachiŭ, otravă curată. Apoĭ stă şi aşteaptă.

Astăzĭ cumpără unul la el, mîne maĭ mulţĭ, poimînĭ are cîrciumă în regulă, gazdă, han; el împrumută cu camătă pe orĭcine are o nevoie saŭ un păcat. Îndată are şi legăturĭ cu Cîrmuirea, dă banĭ dregătorilor celor micĭ, li găseşte femeĭ, li face toate slujbele. Ajunge el însuşĭ un fel de funcţionar. La judecăţĭ cu oamenii e sigur.

Poate ajunge el însuși vornic, și pune tot pe aĭ luĭ în Consiliu. Iea nevastă cu zestre, cît de mică, îĭ rade părul, o îmbracă șese zile din săptămînă în zdrențe și a șeptea o împodobește cu mătăsurĭ și juvaere, pentru odihna luĭ Dumnezeŭ și priveala oamenilor. Face cîte un copil pe an, îĭ pare răŭ că nu s'a găsit mijlocul de a face unul pe lună. Încetul pe încetul maĭ chiamă și pe alțiĭ, pănă se fac cîte douăzecĭ de familiĭ pe sat. Acesta e atuncĭ al lor.

Dar cel maĭ bogat, descălecătorul, nu va mucezi aicĭ, unde nu sînt afacerĭ pentru un om cu însușirile și experiența luĭ. De ce vornic la sat cînd poate fi fruntaș la tîrg, om mare la Cernăuțĭ, baron la Viena? Astfel se înnalță biruitorul. Generația a doua dă advocațĭ, medicĭ, politicianĭ, funcționarĭ. Taie perciunĭĭ, merge la templu și face în scris și în vorbă pe omul scăpat de prejudecățĭ, pe *Freisinniger*.

Chiar în satele nemțeștĭ, ungureștĭ, Evreul e la mijloc, în jurul luĭ se învîrt toate. În toată Bucovina ce am cutreierat, am văzut numaĭ doĭ cîrciumarĭ romînĭ, cărora ar fi trebuit să li însemn numele. Pe unul țin minte că-l chema Agapie.

O Agapie ce veĭ face tu între atîția Leiserĭ și Moseșĭ și Israelĭ și Schulemĭ și Meschulemĭ...

În gimnasiĭ, ceĭ maĭ mulțĭ școlarĭ sînt Evreĭ. Eĭ învață totdeauna bine, rare orĭ foarte bine.

De ce să nu facă și aicĭ puțină economie, dacă se poate? Învățații evreĭ, ceĭ maĭ marĭ, nu fac oare cea maĭ mare economie cu munca pregătitoare și cu silința gîndirĭĭ către adevăr? Prisosul e un năravu al creștinilor; prisosul bun, darnic, — jertfa. Eĭ nu-l fac și nu-l înțeleg. Tot așa de puțin înțeleg eĭ cum creștinul se lasă robit de frumusețĕ, de bine, de ideal. Evreiĭ nu se amorezează nebunĭ, nu se ucid din dragoste (dar se ucid cînd sînt ruinațĭ și s'aŭ deprins cu binele). Eĭ nu fac crime, nu fură. Nu sînt printre dînșiĭ nicĭ oamenĭ răĭ, nicĭ bunĭ, nicĭ nebunĭ, nicĭ cumințĭ pentru altceva decît interesul lor. Eĭ sînt Iesuițiĭ banuluĭ, aĭ cîștiguluĭ. Banca, riscul cel mare, lupta cu milioanele e țînta din urmă a bietuluĭ Jidan sărac din sate.

Pentru ca să se atingă acest scop, putința de a se scălda în afacerile cele maĭ marĭ, se cheltuiește o muncă, o încordare a gînduluĭ, o înfrînare de toate zilele care sînt fără păreche. Însă cu atîta nu se face o rasă superioară, ci rase superioare sînt acelea care-șĭ pot da sufletul pentru ceva și pot astfel cîștiga ceva maĭ mult pentru omenire. Și eĭ aŭ dat oamenilor numaĭ, de de mult, o lege, care se îndrepta împotriva temeiurilor vechĭ ale iudaismuluĭ, împotriva dogmeĭ poporuluĭ ales, o lege pe care eĭ aŭ prigonit-o, aŭ răspins-o, pe care n'o recunosc și o desprețuiesc și pănă astăzĭ.

2. O raită peste hotar: Mihăilenii.

Plec cu trăsura la Mihăileni, care e de tot aproape. Voiu vedea încă o trecătoare a graniței spre Romănia.

Abia ai ieșit din Siretiu, și o perdea de copaci de apă vădește în vale rîul cel lat de la care orașul își iea numele. Prelingînd trunchiurile sucite, schiloade ale sălciilor, pînza albastră de apă vine lin pe prundul negru, — apă de munte încă în aceste părți, dacă nu se ține în samă iuțeala scăzută pe albia fără povîrniș. E de cîteva zile aici o căldură care arde la amiazi, răsfrîngîndu-se din gropile de lut. Ici și colo se ridică ostroavele de pietriș. Apa n'ajunge mai departe decît capătul de sus al roților.

Cellalt mal e tot austriac, căci răsluirea s'a făcut cu multă pricepere, așa încît să fie cotropită toată valea roditoare. Și dincolo sînt șoselele bune, casele temeinice, sătenii bine îmbrăcați și încălțați.

Mihăilenii se văd în față, risipiți pe deal, către valea Siretiului. Copereminte multe de șindilă sură, cîteva case mari albe, trei biserici urcîndu-se spre culme. Pănă în preajma lor chiar, pămîntul e al Austriei, și linia de sălcii care se vede, e numai un hotar de moșie, fără însemnătate, pe cînd granița se taie aiurea.

Iat'o. Două case de vamă, o barieră galbenă-neagră, un pod tricolor peste o rîpă care se chiamă Molnița, pîrăŭ păcătos care abia dacă poate sluji iarna pentru slujba Bobotezeĭ. Barieră tricoloră închisă. Un soldat fără mondir, cu bonetă se vede trecînd; departe se înnalță uu steag, un steag deznădăjduit, care flutură, chiamă.

Ca orĭ-unde, funcționariĭ noștri sînt oamenĭ prietenoșĭ, foarte deosebiți, în bine și în răŭ, de vecinii lor țapenĭ; n'aŭ nicĭ-o uniformă și nicĭ-un ifos. Eĭ primesc bucuros să deschidă bariera, care stă lăcătuită de obiceiŭ între ceasurile 12 și 2.

O stradă se deschide: «Carol I-iŭ». Întîiŭ case bunișoare saŭ părăsite, dărîmate. Apoĭ cîteva clădirĭ curățele: farmacie, jandarmerie; la o parte o școală foarte bună. Biserica e mare, într'o grădiniță, lîngă grădina publică. Are brazĭ și felinare. Pentru a cinsti Învierea s'aŭ pus chenare de brad la ușă și steguleț în toate părțile. Cine a împodobit așa, nu s'a gîndit că poate să vadă și să laude trecătorul, și e în această gătează românească ceva care înduioșează. Rădăuțeanul mieŭ găsește că aicĭ în acest tîrgușor de graniță e curat și bine. Și el ar vrea să vie în România, să ducă pe boierĭ cu caiĭ, pentru bacșișurĭ bune.

Acum însă priveliștea se schimbă. Evreimea

stă la iveală înnaintea tărăbilor joase, spurcate, pe care se zice totuşi că un foc le-ar fi schimbat în mai bine. Mihăileniĭ, din cari întemeietorul şi botezătorul lor, Mihaĭ-Vodă Sturdza, a înţeles să facă nodul de căpetenie între Bucovina şi Moldova, puind în el capătul şoseleĭ Siretiuluĭ, Mihăileniĭ sînt în decăderea cea ma deplină, pe cînd drumul cel mare spre Apus merge pe la Burdujenĭ. Oprirea prin măsurĭ veterinare a exportuluĭ de vite a fost încă o lovitură pentru tîrguşorul evreiesc de către Siretiŭ. Se maĭ vinde doar porumb pentru Bucovlna, iar anul acesta nu se maĭ vinde nicĭ atîta. Jidănăria stă fără nicĭ-o treabă în prăfoasa amiază; trupurĭ trîntite, tologite, în toate părţile ; copiĭ cari se zvîrcolesc în murdăriĭ. Noroc că această grozăvie asiatică, de care sînt adînc ruşinat, nu ţine mult, şi capătul tîrguluĭ se atinge răpede, începînd iarăşĭ cîmpul luminos de verde.

«Fiecare ţară are Evreiĭ ce merită», a zis cineva al căruĭ interes era să creadă astfel. «Fiecare ţară se poartă cu Evreiĭ săĭ cum merită eĭ», trebuie să fie răspunsul. Cît merită însă această păcătoasă calicime leneşă, care spurcă ţara pe care o locuieşte?

Îngrozit de înfăţişarea acestuĭ colţişor al ţerii mele, caut un adăpost, un păhar de apă rece, la preotul bisericiĭ frumoase şi împodobite. E un

biet bătrîn bun, care sîsîieşte; e plin de bunăvoinţă şi cu stîngăcia luï de văduvoiŭ el caută să-mï gătească pe o tablă ceva pască, cozonac şi vin.

Casa luï face în adevăr plăcere, ca şi locuinţile celor opt, adecă *numaï* opt familiï româneştï care locuiesc, afară de ţeraniï din deal, Mihăileniï. Nicï-un colţişor de murdărie, precum jos la Evreï nu e un colţişor curat. Grădină, florï, oale de maşcat şi de gheranic, cerdac albastru, plin de umbră, odăï răcoroase cu scoarţe şi divane, cu fotografiï ale familieï — părintele are un fiŭ medic, care face studiï speciale în Apus şi e însurat cu o fată de negustor bogat din Bucureştï —, cîteva cărţï bine rînduite, tablouri patriotice vechï. E o mare tăcere bună în aceste încăperï primitoare, şi din odaia cea mare aud cum oaspetele mieŭ găteşte tablaua cu cozonacul, pasca şi vinul.

El a înştiinţat pe primar, şi iată-l. E un tovarăş al mieŭ de şcoală, de clasă şi de internat, pe care de mult timp îl pierdusem din ochï. De atuncï a învăţat dreptul, a fost numit magistrat aice, a rămas ca advocat, a făcut politică şi schimbarea din urmă i-a adus primăria. E însurat cu învăţătoarea, are treï copiï frumoşï, casa luï, frumoasă cît se poate, capital strîns şi ar fi gata să iea în arendă moara de lîngă hotar saŭ vre-o moşie.

Dar aicĭ întîmpină piedeca de care se sfarmă în aceste părți toate silințile noastre: puterea celor treĭ Fischereștĭ, Mochi, Calman și Froim, stăpînii acestuĭ colț dorohoian. Toate moșiile sînt ale lor, împănate și cîrmuite de Evreĭ. Pe încetul, lumea pleacă din Mihăilenĭ, unde se poate muri de foame fără voia luĭ Fischer Mochi, Calman saŭ Froim, regĭ în acest unghiŭ din regatul Românieĭ.

— O să vie vremea de n'o să putem face consiliul comunal dintre Romînĭ.

*

Spre sară sînt iarăși în Siretiŭ. Mă fură de la hanul evreiesc părintele Dlujanschi, în care găsesc cu bucurie un fost școlar al Școliĭ Normale Superioare din Bucureștĭ, care păstrează încă o bună amintire despre România. Aicĭ a fost ajutat și sprijinit de însuși Vasile Alecsandri, ale căruĭ scrisorĭ le păstrează încă preotul și profesorul de gimnasiu siretean. Am văzut cîteva dintre ele, scrise cu o bunăvoință îndatoritoare. Părintele Dlujanschi a fost și la Mircești, și el îmĭ vorbește de sălașul poetuluĭ, lîngă cușca turturelelor, în lunca de la Mircești, loc iubit unde acum îĭ stă și mormîntul. Din spusele părinteluĭ, Alecsandri apare ca un gospodar cam lăsător în voie, adevărata cîrmuitoare a moșieĭ fiind Doamna Paulina Alecsandri.

La masă am ca tovarășă pe o doamnă, care se zice Unguroaică, dar e *unită*, crescută totuși în Rusia și măritată acum cu un funcționar austriac care face politica neamului său rutenesc. Întâia oară aud o laudă și apărare a Rusiei, făcute cu căldură și fără interes, într'o combatere îmblînzită de un zîmbet.

De cu sară până dimineață broaștele orăcăie în gîrle și bălți, musică de primăvară a tîrgului de Evrei.

Odată erau și Armeni în Siretiu ca și în Suceava și în multe alte locuri. Acuma se mai cetește numai pe o dugheniță din sus numele Burdeștilor, bogați Armeni de viță veche. Încolo, Evreii sînt stăpînii. Am băgat de seamă că și în satele nemțești, ei țin negoțul, lăsînd creștinilor numai meșteșugurile (în Moldova noastră ei le au și pe acestea). La noi Armenii se văd tot așa de puțini ca negustori în locuri unde ei au avut așezări vestite, ca Botoșanii și Romanul.

V.

VALEA PRUTULUĬ

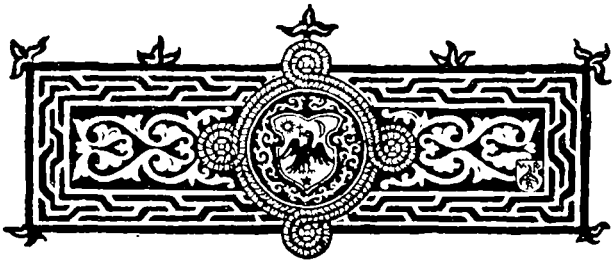

1. Spre Cernăuţĭ. — Cernăuţiĭ.

Părăsesc Siretiul a doua zi, la șase. Trăsura mă duce la gară pe lîngă un cimitir părăsit, pe un deal în care se apleacă jalnice pietre cu pisaniĭ evreieștĭ saŭ armene.

Un tren-tramvaiŭ se tîrăște pănă la Hliboca. Linia se desfășură pe întinderĭ verzĭ, atingînd Tereblecea și încă un sat mare.

Gara Hliboca e plină de lume de tot felul, maĭ mult Evreĭ și funcționarĭ însă. Într'un colț, o femeie naltă, slabă, cu ochiĭ albaștri stînșĭ și fața tăiată de zbîrcĭturĭ vorbește cu un Rutean deșirat, în suman cafeniŭ, pe cînd un Romîn cu pălărie neagră, năcăjit, dar fără glas, stă de-o parte. Cînd Rusul se duce, mă apropiiŭ de Romînul mut și de acea femeie de țară cu ochĭ șterșĭ, care vorbește de o potrivă de ușor treĭ limbĭ: românește, nemțește și rutenește.

— Eŭ, cum ți-am spus, — zice ea, ca și cum ar vorbi de cine știe ce mărunțiș al zileĭ, — eŭ țin la altul și merg după el și la capătul pămîntuluĭ. Ce mi-e mie de consistoriu? Tot trebuie să mă despartă. Altfel merg pănă la Viena, la Împăratul.

Romînul pufăie din țigară, pe cînd Rusca zbîrcită îĭ dă înnainte așa:

— Am să spun tot, tot. Că mă goneștĭ, și mă baț̆ĭ, și daĭ cu bolovaniĭ după mine, și saĭ cu cuțitul ca să mă ucizĭ. Tot am să spun.

El mîriie ceva neînțeles.

— Ce-o să spuĭ? Eĭ spune! Că mă țin cu altul? Eĭ da, uite mă țin.

Aĭ zice că va fi un omor. Nu, omul se uită la fumul lulelĭĭ, foarte tăcut. Și mă gîndesc și la ce mi s'a spus despre fetele acelea din sate românești supuse uneĭ Cîrmuirĭ înnaintate, care aŭ maĭ fiecare cîte un copil, doĭ, pe aicĭ lîngă apa Siretiuluĭ, și care ajung să se mărite. Lipsiaŭ doar astfel de păcătoșeniĭ încă...

Pînă la Hliboca, drumul mersese pe o întindere netedă; de aicĭ înnainte spre Cernăuț̆ĭ el străbate valea Derehluiuluĭ, minunat de verde, și încă odată văd dealurile prăpăstuite care deosebesc Ținutul Siretiuluĭ. Dar aicĭ ele se îmblînzesc pe încetul, văile se sapă maĭ lin, costișele se suie maĭ de o potrivă, o rînduială stă-

pînește mișcările de așezare ale pămîntului. După Cuciurul-Mare, la care acceleratul nu se oprește — sat în care limba noastră s'a pierdut, cum de aicĭ înainte se întîmplă în cele maĭ multe locurĭ —, încep să se vadă casele Cernăuților. Întăiŭ, căsuțele cu ferestuicĭ și copereminte de lemn ale orĭcăreĭ vechĭ așezărĭ moldovenești, apoĭ clădirĭ maĭ marĭ, din ziua de astăzĭ. O gară gălbuie, cojită, răŭ zidită și prost ținută, o gară ca pentru un oraș evreiesc, — maĭ bine de jumătate din ceĭ 60.000 de locuitorĭ aĭ Cernăuților, decĭ vre-o 40.000, sînt în adevăr Evreĭ. Evreĭ de tot felul: habotnicĭ cu *peisăh* și caftan de «pielea draculuĭ», cari țin cîte o dughiană prin mahalale și străbat țara cîte zece într'o căruță cu un cal care-șĭ schimbă forma, făcînd un gît ca de girafă, de mult ce trage la deal; cetățenĭ austriacĭ cari se îmbracă nemțește ca orĭcine; bancherĭ cu burta scoasă înnainte; Jidănașĭ din slujbe și din profesiile libere, cu ochelarĭ prinșĭ pe nas, cilindru strălucitor, gulere foarte înnalte și haine negre; oamenĭ marĭ cari calcă împărătește, vorbesc tare și văd toate lucrurile jos, jos, ca printr'o ceață de mîndrie.

Ceĭlalțĭ locuitorĭ sînt culeșĭ din toate neamurile. Foarte mulțĭ «Austriacĭ», adecă funcționarĭ, și fel de fel de oamenĭ în legătură cu Statul: Germanĭ, Polonĭ și ce maĭ vreĭ! Meșteșugarĭ

nemți. Rutenime săracă și, pe la margine, Romînĭ, cari nu sînt maĭ bogațĭ.

Cum viĭ de la gară, vezĭ în suișul greŭ de pe dealul înnalt de lut case maĭ mult murdare, în care se oploșește Jidovime. Pănă tîrziŭ noaptea însă, sună bicele și vuiesc strigătele de îndemnare a mîrțoagelor. Nicĭ-odată speța cailor n'a suferit o maĭ strașnică mucenicie decît aicĭ, din partea harabagiilor cu perciunĭ, cari urcă greutățĭ marĭ de mărfurĭ cu cîte o gloabă-două. Primăria — primarul e evreŭ, ca și în Siretiŭ, unde însă gardiștiĭ sînt Romînĭ și Nemțĭ —, Primăria s'a înduioșat și a prins pe un părete de la Poliție un afiș plîngător, prin care caută să îmblînzească sufletele «locuitorilor bucovineni» pentru dobitoacele lor (afișul zice pe nemțește), iar unde începe suișul, se vede o tablă în treĭ limbĭ sfătuind cruțarea cailor. Nu se prevede însă nicĭ-un cîștig pentru cine va urma povața, așa încît birjariĭ și harabagiiĭ «cruță» numaĭ în unele casurĭ, cînd duc numaĭ un călător, cînd suie puține lăzĭ și cînd nu e noroiŭ, — adecă maĭ nicĭ-odată.

Pănă maĭ ierĭ Cernăuțiĭ puteaŭ să fie vestițĭ pentru noroiul, lapovița și cleiul lor. Dacă ieșiaĭ din casă pe vremĭ ploioase, eraĭ sigur că te veĭ întoarce murdărit și stropit de sus pănă jos. Și astăzĭ stradele sînt numaĭ șoseluite, dar mi s'a părut că, mulțămită soareluĭ din April, șoselele-strade sînt maĭ bine ținute decît în alțĭ anĭ.

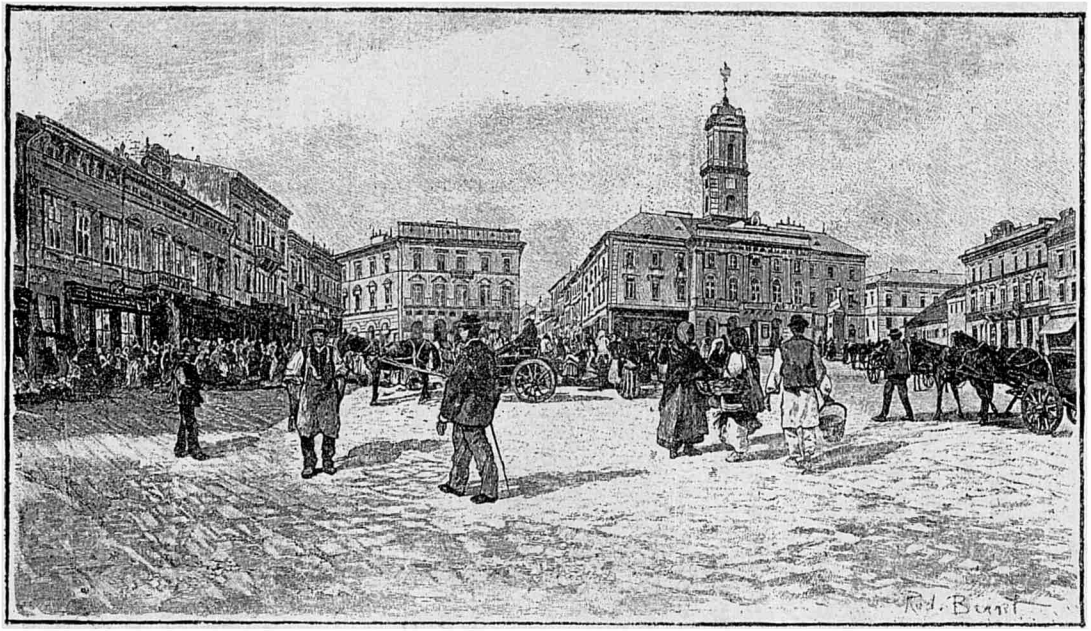

Piața centrală din Cernăuți (după «Monarchia austro-ungară»)

Şi localniciĭ aŭ ajuns să creadă aceasta. Prin urmare tot trebuie să fie ceva adevărat. Şoseaua e mărgenită de trotoare de piatră, unde ele sînt.

Şi iarăşĭ acest dumnezeiesc soare de curăţie şi lumină înnălbeşte şi aureşte tot oraşul, care nicĭ-odată nu mi s'a părut mai *bine* decît acuma. Pot zice: maĭ frumos? Două strade în lung, dintre care una se chiamă şi aicĭ «Herrengasse», strada «domnilor» celor noĭ, aŭ clădirĭ înnalte, de oraş mare, unele din ele chiar în stilul *Secession*, cu care tinerĭĭ architecţĭ aĭ Austrieĭ aŭ înzestrat omenirea contimporană. Se vede o Primărie mare, două-treĭ otele aproape luxoase, cîteva grădinĭ, o biserică centrală, cu cupolele marĭ umflate, răsărind din verdeaţă, apoĭ o sinagogă, care nu se lasă maĭ pe jos. Dacă mergĭ pănă în fund, veĭ găsi o statuie a zeiţiĭ cîrmuitoare, *Austria*, care se ascunde într'un maidan, cînd numaĭ o cruce de piatră împodobeşte piaţa cea mare, în care, înnaintea Primărieĭ, fierbe vînzarea ţeranilor ruşĭ şi isteţimea vicleană a precupeţilor cu caftane, în harmalaia şi harhătul tuturor limbilor, căci gospodine de tot neamul străbat, în costum simplu, mulţimea pentru a-şĭ face ele înseşĭ cumpărăturile de dimineaţă. În sfîrşit, la margine, se ridică o lungă clădire roşietecă-gălbuie, cu faţada străbătută de multe fereştĭ, cu zimţĭ şi crestăturĭ sus. Nimăruĭ nu i-ar trece prin minte la ce slujeşte anume această greoaie îngră-

mădire, fără gust: stilul gotic al unor amănunte se împărechiază ciudat cu cel palestinian al altora, așa încît e de fapt un stil... sinagotic, și nu te-aĭ mira dacă aicĭ s'ar aduce închinăciune Dumnezeuluĭ singuratic și întunecat, Dumnezeuluĭ *unuĭ singur* neam. De fapt, însă așa ceva, fără

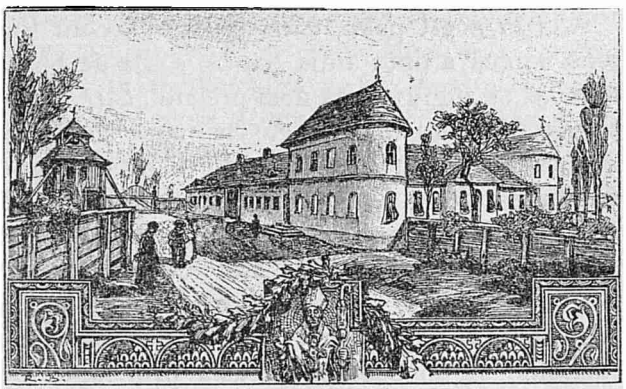

Mitropolia veche din Cernăuțĭ (după «Monarchia austro-ungară»).

biserică, fără împrejmuire religioasă, e palatul Mitropolituluĭ.

Cînd Austria a luat Bucovina, ea a găsit aicĭ un episcop de Rădăuțĭ, supus Mitropolituluĭ Moldoveĭ. Așa ceva era însă umilitor și primejdios. Episcopul fu despărțit de chiriarhul său, luat de la Rădăuțĭ, unde se așeză herghelia, și dus în capitala cea nouă a Cernăuților, cu titlul de Mitropolit neatîrnat. Ca să fie rostul luĭ maĭ stră-

lucit, i s'a dat și numele de arhipăstor al depărtateĭ Dalmațiĭ, de limbă slavă. Maĭ dăunăzĭ se întemeiase din noŭ pentru Mitropolitul de astăzĭ, P. S. S. Vladimir de Repta, fost profesor la Universitate, bătrîn frumos și blînd, sfios și nehotărît, vechea episcopie de Rădăuțĭ, dar, de cînd titularul ei a luat Mitropolia, nu s'a maĭ numit altul.

Aicĭ în acest palat, care trebuie socotit frumos fiindcă a ținut atîția banĭ și e așa de bogat mobilat și zugrăvit, stă decĭ prelatul, care corespunde din cînd în cînd cu Dalmația, iar în Bucovina face ce hotărăște consistoriul și ce impune Cîrmuirea. Om ar trebui să fie acela care ar ști ce se cuvine să facă într'o situație în care totul e nelămurit, încurcat și dezbătut! Ce drepturĭ are Statul? Pe toate, suspină Mitropolitul de astăzĭ. Nicĭ-unul, ar putea spune un Mitropolit de mîne, rămînînd să dovedească aceasta prin fapte. Ce e Biserica, ortodoxă saŭ națională? Națională, spun Romînĭĭ cu iubire de neam, cari n'aŭ uitat trecutul și nu încep a număra de la anul 1775, sfîrșit al barbarieĭ moldovenești și început al civilisațieĭ; ortodoxă, spun consilieriĭ rutenĭ din consistoriŭ, preoțiĭ rutenĭ, teologiĭ rutenĭ, agitatoriĭ rutenĭ, cari caută să întemeieze bine Biserica unită la hotarul de spre Rusia, iar în lăuntru socot că poate sluji maĭ mult pravoslavia. Și pentru aceasta, neputînd impune liturghia ruteană pretutindenĭ, eĭ cer despărțirea de Ro-

mînĭ, întemeierea uneĭ Biserică îndoite, de două limbĭ, care să împartă totul: parochiile, locurile bisericeștĭ de sus — de sigur că ar veni astfel și o alternare a naționalității Mitropolituluĭ, cînd Romîn, cînd Rutean, — ba chiar mănăstirile, lăcașurile de odihnă ale Domnilor noștri, de unde s'ar zvîrli cărțile românești și nicĭ-un cuvînt românesc n'ar flutura de-asupra mormintelor acelora cari aŭ purtat coroana Moldoveĭ. Lupta e de fiecare zi, dușmaniĭ noștri nu-șĭ pierd nicĭ-o clipă din vedere scopul pe care-l urmăresc. Și la spatele lor stă Cîrmuirea, care tace și face pentru a dezrădăcina Moldovenia din Bucovina.

În altă parte, două frumoase clădirĭ sînt Universitatea — căreia i se va face alt palat însă, anume, maĭ mare—și laboratoriile Universității. Universitatea din Cernăuțĭ a fost întemeiată acum treĭzecĭ de anĭ pentru a sărbători printr'o faptă trainică împlinirea a o sută de anĭ de la smulgerea Bucovineĭ. S'a mărturisit la serbare că scopul nu e altul de cît să se răspîndească astfel cultura germană. Ba încă, printr'o atenție amabilă față de noĭ, — barbariĭ de peste Molnița, — s'a adaos de uniĭ că această cultură trebuie dusă biruitoare, cu tradițiile și limba eĭ, departe, hăt departe spre Răsărit, spre «Orient.»

Înnalta școală are o Facultate de filosofie, una de drept și o a treia de teologie. În cea d'intăiŭ

se formează aceĭ cari aŭ să iea locurile cele de sus în învățămîntul bucovinean, a doua dă funcționariĭ țărĭĭ, a treia tinde să înzestreze toate parohiile cu preoțĭ de o deosebită învățătură, trimețînd la sate doctoriĭ săĭ în teologie.

Ceĭ ce aŭ interes pentru aceasta, încarcă de laude Universitatea din Cernăuțĭ. Ceĭ maĭ mulțĭ Bucovinenĭ — înțeleg Romînĭ din Bucovina — sînt foarte mulțămiți de dînsa, și o cred cu mult superioară Universităților pe care și le-aŭ putut înjgheba Romîniĭ din Romănia liberă. Eram odată la o masă într'o mănăstire, cînd cineva din aĭ caseĭ veni să șoptească la urechea egumenuluĭ că a sosit un profesor al Universității din Cernăuțĭ, în excursie. Eŭ fusesem primit bine, de sigur, dar ca un om cum maĭ sînt și alțiĭ; acuma se vedea însă că-și va face intrarea o ființă de o esență superioară. Convorbirile se opriră, limba germană stăpîni masa; ochiĭ se ațintiră asupra acestuĭ oaspete. Era un erudit stîngaciŭ, cu gesturile de catedră și vorba de prelegere, un erudit încă la începutul carierei sale. Ca unul ce am făcut toate școlile țerĭĭ mele și ale Apusuluĭ, care lucrez maĭ mult decît alțiĭ și poate nu maĭ răŭ decît dînșiĭ, ca unul care mă bucur că pot stăpîni cîmpul științiĭ mele, n'am rămas uimit înnaintea străinuluĭ, care lăsă să cadă cu oarecare sfială cuvîntul de «collega». Nu știŭ, poate mă înșel — și cer să fiŭ

iertat atuncea —, dar mi s'a părut că această purtare a mea punea oarecum în mirare. Cum, adecă acesta din Romănia se crede de o potrivă cu «profesorul» cel adevărat și temeinic, cu profesorul din Cernăuți?

Universitatea Bucovineĭ are însă multe scăderĭ. Nu vorbesc de Facultatea de drept, unde Austria-și coace funcționariĭ cari-ĭ trebuie și maĭ mulțĭ avocațĭ evreĭ decît are nevoie țerișoara. Am în vedere însă Facultățile filosofică și teologică.

O Universitate trebuie să aibă o *coloare,* maĭ ales în astfel de locurĭ. Care e coloarea, nuanța Universității acesteia? E germană, germană ca la Graz, germană ca la Innsbruck. Ceĭ maĭ mulțĭ profesorĭ sînt Germanĭ saŭ Germano-Jidanĭ, afară de cîțiva Romînĭ și Rutenĭ la teologie saŭ la catedrele de limbile și literaturile romînă (I. Sbiera) și ruteană (agitatorul Smal-Stocki, Galițian și Evreŭ botezat, mult maĭ mult agitator decît profesor). Decĭ această Universitate n'are o coloare bucovineană, care ar fi îndreptățirea eĭ cea bună și adevărată.

Și așa sînt lucrurile că n'o poate avea. Nicĭ naționalism german nu poate ieși dintr'însa, fiindcă el nu place de loc Cîrmuiriĭ, și fiindcă are urmărĭ antisemite de care se turbură Jidaniĭ. Aceștia sînt ceĭ maĭ mulțĭ, cu mult ceĭ maĭ

mulți; ei dau tonul, și astfel Universitatea e de fapt o Universitate austriacă pentru Evrei, afară de Facultatea de teologie, care e pravoslavnică, — strîns, îngust pravoslavnică — pentru teologi «greco-orientali», fără rost național.

Sînt măcar profesorii oameni vestiți, de o înnaltă știință, de un talent strălucitor? Zic: nu. Tinerii neîncercați, mediocrii și cei slabi domină. Unii au venit la Cernăuți — cea din urmă din Universitățile de limbă germană — pentru a zbura aiurea (cei mai buni), alții stau aici pentru că nu pot fi decît aici.

O Universitate trebuie să fie și un izvor de activitate științifică originală, îndreptată asupra acelor lucruri care sînt mai de folos în fiecare țară. Așa e la Cernăuți? Cît e de bună și de completă Biblioteca Universității? Cîte are din cărțile ce se tipăresc cu privire la trecutul moldovenesc al Bucovinei? Ce cărți s'au scris despre acest trecut? Ce cărți despre împrejurările de după anexare? Ce cărți despre starea de lucruri de astăzi, în această țară din care capriciul Austriei a făcut un muzeu etnografic viu, unde se pot cerceta toate limbile și toate datinile? S'a rămas la broșurelele foarte proaste ale lui Wickenhauser, un biet scriitor de cancelarie, care habar n'avea ce e știința și care a scris istoria Bucovinei în istoria mănăstirilor ei. D. Kozak, preot rutean, astăzi profesor de slavonă la teo-

logie, a tipărit bine și tălmăcit rău inscripțiile bucovinene. Nu mai vorbim de ce a scris d. Kaindl; ori cine-și va putea închipui de ce. Și care e partea Universității în aceste lucrări puține, risipite și, în cea mai mare parte, slabe?

Nici-o adevărată viață studențească nu se poate închipui. Fiecare neam trăiește la o parte, cu societățile sale deosebite, dușmane una față de alta. Germanii, Evreii, Românii, Rutenii stau în tabere «academice», gata de luptă fără cruțare. Chiar în mijlocul deosebitelor naționalități împrejurările politicii zilnice aduc neînțelegeri. Cît ne privește pe noi, aveam odată o singură societate, cu un caracter literar foarte deslușit, societatea «Junimea», în care intrau numai aceia ce erau în stare să treacă un examen de primire din limba și trecutul nostru. De cînd însă a inceput politica d-lui Aurel Onciul, lucrul s'a schimbat cu totul lui tot. Societatea *Bucovina*, societatea *Dacia* stau, una mai mult, alta mai puțin, supt înrîurirea celui ce caută să dea politicii Românilor din Bucovina îndreptarea cea mai prielnică setei sale nestînse de putere și stăpînire. Teologii, teologi înnainte de toate, cu gîndul la promovare și parochii, stau de-o parte, înfrățindu-se cu ceilalți pravoslavnici într'o «Academie ortodoxă».

Din mijlocul studențimii bucovinene a ieșit în anul din urmă o revistă pentru literatură, «Ju-

nimea literară». Ea tipăreşte articole cu privire la limba, la istoria noastră, poesiĭ, nuvele, cronice de critică. O conduc doĭ tineri cari sînt acuma profesorĭ la Suceava. De sigur că revista a părăsit făgaşul de superstiţiĭ al trecutuluĭ, că încearcă a se lămuri asupra îndreptărilor nouă ale sufletuluĭ românesc; pănă acuma ea este însă numaĭ în fasa de pregătire. Cînd va fi *gata*, şi în cel maĭ bun înţeles, ea ar putea să îndeplinească acest îndoit scop: să dea o icoană a Bucovineĭ româneştĭ tuturor Romînilor şi să fie o călăuză a tinerilor Romînĭ din Bucovina, precum e de mult «Luceafărul» din Pesta pentru tinerimea românească din Ardeal şi Ungaria.

Maĭ la o parte de strada cea maĭ mare a oraşuluĭ, e casa în care se ţin şedinţele dieteĭ bucovinene — parlamentul ţerişoareĭ —, în care e reşedinţa obişnuită a delegaţieĭ ce-şĭ are însărcinările pe lîngă guvernator şi a căpitanuluĭ ţeriĭ, care stă în fruntea eĭ.

Fiecare naţionalitate-şĭ are luptătoriĭ în mica adunare, şi nu numaĭ atîta, ci şi fiecare castă. Căcĭ aice, dacă se maĭ află undeva pe pămînt, e lăcaşul clasic al castelor. În cafenele şi restaurante, în viaţa socială şi politică fiecare strat de oamenĭ se află la o parte: nimenĭ nu cutează să se înnalţe, nimenĭ nu binevoieşte să se coboare.

De-o parte aristocrația, alcătuită din coborîtorĭ aĭ mazililor, boierinașilor celor micĭ și maĭ micĭ aĭ Moldoveĭ, din Armenĭ și Evreĭ bogațĭ, cari aŭ fost și eĭ înfășurațĭ în mătasa unuĭ titlu de cavaler saŭ baron — culmile pănă la care se înnalță «aristocrația» băștinașă. În sfîrșit, din străiniĭ pe cari-ĭ aduc funcțiile, căsătoriile cu Bucovinene și afacerile. «Aristocrațiĭ» — cu escepțiĭ cu atît maĭ onorabile, cu cît sînt maĭ rare — samănă între eĭ prin îngrijirea din calea afară, nu pot zice eleganța, — căcĭ elegant e un lucru de gust și care te prinde — a hainelor, pălărieĭ, încălțămînteĭ, cravateĭ, aculuĭ de cravată, nasturilor de manșetă, guleruluĭ, batisteĭ, prin rafinarea portuluĭ mustăților încîrjobate, favoritelor scurte, păruluĭ adus rotund pe frunte. Idealul în această privință e *gigerlul* din Viena, de care se apropie de altminterea și un agent de mărfurĭ, un *Reisender* maĭ bine plătit și un vizitiŭ de «casă bună». Apoĭ manierele recĭ, ascuțite, strigătele care pălmuiesc pare că, mișcările care te ghiontesc de departe. Exemplarul tipic din această clasă s'ar crede necinstit dacă ar chema altfel un chelner decît prin «Sssiee» (*sie*, «eĭ măĭ», pronunțat prelung), dacă și-ar ridica singur ce i-a căzut jos, dacă ar răspunde politicos unuĭ străin, dacă ar sta la masa orișicuĭ. Mi s'aŭ spus lucrurĭ strașnice, de audiențe care se cer la unele persoane particulare, de aștep-

tarea în antret până vine ceasul și așa mai departe în această biată Bucovină de țerani! «Aristocrații» aŭ pierdut în mare parte moșiile lor, pe care le țin Evreiĭ, eĭ s'aŭ ruinat răpede, adecă Romînii și Armenii; sînt siliți a începe cariera administrativă obișnuită și se văd întrecuți de alții ce se ridică din rîndurile celor «mai jos» decît dînșiĭ. Dar aceasta n'are a face: ifosul, îngrijirea cu lucrurile micĭ, afemeiarea rămîn aceleași. Am mers în tren odată cu treĭ călătorĭ dintre cari doĭ eraŭ nobilĭ romînĭ: stăteaŭ lăfăiați pe perinĭ saŭ cusuți în haine îngrijite-îngrijite; aŭ vorbit despre modă un ceas și jumătate. La plecare am întrebat pe cel ce părea că nu e Romîn — dar era și el — cine sînt aceĭ domnĭ și mi-a răspuns uitîndu-se la mine ca din vîrful piramidelor Egiptuluĭ și cu un ton acru parcă l-aș fi călcat pe bătăturĭ. Toate neamurile se înfrățesc în «aristocrație» prin vorbirea limbiĭ germane. Românește vorbesc ceĭ mai mulți Romînĭ cînd nu vreaŭ să-ĭ înțeleagă cineva. Toate neamurile se înfrățesc prin spoiala culturiĭ germane și prin închinarea față de cetatea cetăților, unde sînt cravatele, acele de cravată, nasturiĭ de manșetă, etc. etc. ceĭ mai bunĭ: Viena.

Ce aŭ fost vechiĭ boierĭ, adevărat și numaĭ «Moldovenĭ», aceia se va spune în alt loc al acesteĭ cărțĭ.

Iar cine are încă «moldovenism» în sufletul

luĭ astăzĭ, de ce-aș maĭ spune anume? Știŭ toți, și mi s'ar lua în nume de răŭ dacă aș insista.

Deocamdată e vorba numaĭ de aceĭ cari se poartă înnainte de toate ca «aristocrați». Între puținele lor îndeletnicirĭ, eĭ trebuie să facă și politică, și se înțelege de ce. Prin politică numaĭ se pot căpăta astăzĭ oarecare înlesnirĭ de viață socială, la care ține foarte mult «aristocrația». Dar politica dusă numaĭ pentru aceasta nu poate să fie decît fără legătură, fără muncă și fără trăinicie, pe cînd cea adevărată crește din inima uriașă a unuĭ popor întreg.

«Inteligența» se socoate ca a doua castă a țerĭĭ, castă de preoți și învățătorĭ maĭ ales, la care se adaug cîțĭva advocați și funcționarĭ micĭ. Eĭ nu se simt una cu poporul, pe care nu-l înțeleg și-l iubesc prea puțin. Crescuțĭ «austriacește», adică formalist și materialist, eĭ vreaŭ înnainte de toate «maĭ mult», cît maĭ mult. Multă vreme eĭ nu-șĭ găsiră călăuzĭ și fură astfel siliți a da ajutor acelor pe cari-ĭ numiaŭ încă, și cu respect și în batjocură, «boierĭ». Dar iată că d. Aurel Onociul, un om încă tînăr, cu strălucite studiĭ de drept, un om de o cultură maĭ largă, un om practic, cu o mare experiență economică — fusese directorul uneĭ societățĭ de asigurare — se întoarse în Bucovina, de unde era de baștină, și,

unindu-se cu o rudă, care era și el un om grăbit, dr. Florea Lupul, se puse în fruntea casteĭ a doua, întemeind așa zisul «partid democrat». «Boieriĭ» fură atacați cu învierșunare de foaia de scandal «Voința poporuluĭ», împotriva lor se făcu alianță, maĭ mult saŭ maĭ puțin acoperită, cu Ruteniĭ, cu Evreiĭ, cu Cîrmuirea; maĭ ajută și hărnicia șefuluĭ celuĭ noŭ. În ultimele alegerĭ se ajunse la o biruință deplină și îndată veniră urmările eĭ: propunerĭ pentru a se îmbunătăți soarta, foarte bună față de Romănia, strălucită față de Ardeal și Ungaria, a casteĭ. Ce va maĭ fi, se va vedea.

Jos, zace *poporul*, a căruĭ «voință» se tipărește, al căruĭ nume se speculează, dar al căruĭ bine nu-l caută nimenĭ. Societățile de cetire pentru dînsul sînt nume, internatul de băieți din Rădăuțĭ, nu departe de frumoasa «Narodovi Dimŭ», Casa Poporuluĭ, a Rutenilor, își tîrește abia zilele într'o neîngrijire și murdărie pe care o scusă numaĭ sărăcia; oamenĭĭ din sate orbecăiesc între ispitele deznaționalisatorilor, eĭ gem greŭ supt povara cameteĭ evreiești, și, pe cînd în toate Rușiĭ, fără «boierĭ» și fără inteligență zăvorîtă în castă, fac băncĭ naționale, societățĭ pentru a se vorbi numaĭ rusește *(siciŭ)*, *citalniĭ* pentru luminarea în limba rusească, pe cînd eĭ trimet pretutindenĭ studenți rîvnitorĭ, cari deșteaptă și încălzesc inimile, pe cînd eĭ întemeiază

o mare frăție a neamuluĭ, ce fac biruitoriĭ noștri, prietenii cu surle și clopoțeĭ aĭ poporuluĭ? Poate că odată îĭ vor arunca și luĭ pînea trupuluĭ, dar de pînea sufletuluĭ pentru alțiĭ ce li pasă celor ce n'aŭ suflet pentru eĭ?

2. Peste Prut.

Spre «satele ruseștĭ» de peste Prut. Acolo noĭ nu maĭ avem decît Mahalaua, parte din Cernăuțĭ, în alte timpurĭ, Lehăceniĭ Tăutuluĭ, cari poartă numele vestituluĭ boier al luĭ Ștefan, Boianul, unde Constantin Cantemir și cu Turciĭ s'a luptat cu Poloniĭ, cîștigînd o biruință mică într'o vreme cînd cele marĭ nu maĭ eraŭ cu putință, și Noua-Suliță, la granița băsărăbeană.

Ne coborîm din Cernăuțĭ pe lîngă casele micĭ, sărace ale suburbieĭ Caliceanca. Îndată începe cîmpul de un verde care prinde lumina ca o piatră scumpă. Iarba e plină de viorele, de mierea-ursuluĭ, de păpădiĭ galbene; ostroave micĭ de florĭ sînt sămănate pe întinderea pășunilor. Zarzăriĭ, cireșiĭ din grădinĭ sînt acum în floare și presară drumurile cu foĭ albe. Văzduhul tot e plin de mirosurile dulcĭ ale primăveriĭ.

Jos în vale curge Prutul, pe care-l înjugă treĭ poduri. Acesta de aicĭ, care duce la mănăstioara Horeceĭ, e mîntuit abia dăunăzĭ. Un larg val de apă strălucitoare, foarte adîncă, trece pe de-

desupt, liniștit și sigur. În față stă deal lîngă deal, toate rotunde, cu prăvălișurĭ blînde, verzĭ de păduriĭ și de livezĭ, încingînd toată zarea.

E foarte scurt drumul la Horecea, ascunsă într'o cufundătură. De-asupra se desfășură o pădurice, unde aleargă bucuroasă, în fiecare serbătoare, lumea, de toate neamurile, din Cernăuțĭ. Biserica e pe de-a'ntregul prefăcută, cu zidurĭ groase și turnurĭ marĭ. Albă, ea se prinde într'un privaz de verdeață veselă.

Și acum, cînd se mîntuie săptămîna luminată, copiiĭ sătulețuluĭ vîntură clopotele, care aruncă în toate părțile unde grele de sunet. În biserică am intra — sîntem doĭ, căcĭ mă întovărășește tînărul profesor Radu Sbiera, fiul bătrînuluĭ scriitor și patriarch —, dacă n'ar lipsi de acasă și părintele și doamna și domnișoara cea mare. Cea mică fuge de se ascunde, pe cînd două slugĭ zdravene, care se fac a nu găsi cheile, strigă speriate: «coconiță, coconiță». Prin fereastă descopăr ascunzătoarea, și, cînd fetița-și dă samă de aceasta, ea aleargă în alt ungher, unde crede că nu i se maĭ poate da de capăt.

Mergem înnainte pe drumurile albe ce se încolăcesc peste întinderea verde. Pe o costișă începe să se perîndeze Rarancea, Slobozia Raranceĭ. Un convoiŭ de îngropare trece, cu prapurile, crucea, preotul — un Romîn — îmbrăcat în

odăjdiĭ. Sătenĭ cu fața aspră, cu plete lungĭ negre, asemenea la chip și la port cu Moldovenii noștri, țin pomenile și răspund la cîntările preo-

Biserica din Horcea (după Romstorfer).

tuluĭ. Și cîntările și răspunsul sună neînțelese la urechea mea. Sînt în graiul Rușilor.

Încă maĭ sus, Toporăuțiĭ. Odată-șĭ avea aicĭ moșia bătrînul Barnovschi, soțul uneĭ Movilese

şi tatăl luĭ Miron-Vodă, de la 1620-30. Aicĭ primia el oaspeţĭ creştinĭ şi păgînĭ, între alţiĭ pe Cantemir, vestita căpetenie de Tatarĭ. Aicĭ într'o biserică de lemn i s'a coborît trupul şi pentru pomenirea tatăluĭ săŭ Miron a clădit biserica, în stilul celor de pe vremea lui Ştefan-cel-Mare, cu turnuleţe micĭ, — un îngust lăcaş de umbră. El nădăjduia s'o mîntuie şi să stea şi el cîndva lîngă părintele răposat, dar îl ajunse mazilia şi trebui să fugă la prieteniĭ săĭ din Polonia. Aicĭ nu pierdu nădejdea uneĭ întoarcerĭ a noroculuĭ. Grecul ce luase locul săŭ în Moldova, fu gonit de boieriĭ şi locuitoriĭ Iaşuluĭ şi Miron-Vodă adus înnapoĭ. El merse la Constantinopol să-şĭ capete întărirea, dar fu aruncat aicĭ în temniţă, ca pricinuitor de tulburărĭ. Capul săŭ căzu. În diata scrisă în grabă, el lăsa moştenitorilor săĭ grija bisericiĭ. Dar aceştia nu par s'o fi avut, şi trebuie să credem că nicĭ-odată nu s'a făcut zugrăveala, — astăzĭ clădirea poartă numaĭ căptuşeala întunecoasă a vechimiĭ —, că nicĭ-odată nu s'a prins în zid, deasupra uşiĭ piatra săpată a pomeniriĭ, că nicĭ-odată n'a fost împodobit mormîntul bătrînuluĭ Barnovschi. Biserică în vecĭ neisprăvită, — în locul căreia e vorba acum să se facă o alta, sus la deal, unde se vede deocamdată o crîşmă. Vechea biserică domnească ar fi să rămîie atuncĭ o biserică a copiilor din şcolĭ.

Părintele care-mĭ spune aceasta, Trofimovicĭ,

e un bun bătrîn de șeptezecĭ de anĭ, care maĭ are o singură dorință, să moară între Moldovenĭ, în locurile moldovenești. Aicĭ, în adevăr, vremile moldovenești s'aŭ dus cu totul.

Odată, pînă pe la 1860 încă, limba noastră era întrebuințată totuși ca o limbă *aleasă*. O știaŭ și mulțĭ din popor, cu toate că numele ce purtaŭ sînt de sigur ruseștĭ. Mormintele parohilor în cimitirul înflorit, cu iarba înnaltă, arată inscripțiĭ românești. Preoțiĭ aŭ fost aicĭ Cozubiĭ, cari s'aŭ purtat ca Rutenĭ pe urmă (Cozub, egumenul de la Dragomirna și Putna, vestit ca un risipitor al averilor mănăstirești și stricător al gospodăriilor ce găsise, și fiul săŭ doctorul). Cetești în slovele acoperite cu mușchiŭ galben: «Cinușa robuluĭ luĭ Dumnezeŭ Ștefan Cozub..., Dimitrii Cozub, paroh din Stroșouț... Dimitrii Levițchi, paroh... Cinușa robuluĭ luĭ Dumnezeŭ Ioan Cozub... Supt piatra acĭasta zace cinușa robuluĭ luĭ Dumnezeŭ Ștefan Cozub... Aice odihnește roaba luĭ Dumnezeŭ Maria Ilașina, nescute *(sic)* Corvut... Aice odihnește roaba luĭ Dumnezeŭ Marie Cozub nascuta *(sic)* Leițca». Anĭ sînt de la 1795 pînă la 1858. Și așa maĭ departe. Rare-orĭ cîte o «sii znamenie» («aceasta e pomenirea») rusească pentru amintirea unuĭ mort maĭ vechiŭ. Cărțile la biericĭ eraŭ numaĭ românești, toată slujba se făcea în limba noastră.

Totuși de felul lor oamenii eraŭ «Rusanĭ»

(așa zice poporul: Austriacii zic însă «Ruthenen», de unde zicem și noĭ astăzĭ: Rutenĭ). Nu par să fi fost din vremurĭ maĭ vechĭ. Dar boieriĭ din alte vremurĭ deschideaŭ sloboziĭ, ca «Slobozia Raranceĭ» și chemaŭ acolo prin scutire de bir țeraniĭ din țerile vecine, decĭ maĭ mult din Galiția rusească. Apoĭ, de la 1683 înnainte Poloniĭ s'aŭ întins asupra acestuĭ colț de Moldovă, unde stăpînirea lor a dăinuit, până jos, spre Botoșanĭ și Hîrlăŭ, douăzecĭ de anĭ, mîntuindu-se numaĭ prin pacea de la Carlowitz, în 1699. În acest răstîmp n'a maĭ fost graniță, ci a trecut și a rămas cine a voit, spre bucuria cea mare a proprietarilor de moșiĭ, cari cîștigaŭ astfel oamenĭ de ajutor și de muncă. La anexarea Bucovineĭ de Austriacĭ eraŭ decĭ prin aceste părți și Ruși de obîrșie. Cu vremea însă, eĭ deprinseră bine românește și vorbiaŭ numaĭ în limba țerii. Austriacii n'aŭ apucat decît o singură limbă a Bucovineĭ. Decĭ se făcuse cu dînșiĭ ca și cu aceĭ Ruși pe cari cucerirea românească din vremea luĭ Petru Mușat și acea din timpul luĭ Ștefan-cel-Mare îĭ găsiseră în țara Șepenițuluĭ și în părțile de peste Prut ce se țineaŭ de Pocuția. Rușiĭ îșĭ pierduseră astfel, uniĭ maĭ curînd, alțiĭ maĭ tîrziŭ, limba, și, printr' aceasta, firea lor deosebită. Oameniĭ puternicĭ, frumoșĭ, cu părul castaniŭ-deschis și ochiĭ albaștri blînzĭ se agrăiaŭ numaĭ românește.

Îndată ce Austria ajunse stăpînă și iarăși nu mai fu o graniță de spre Galiția, începu o nouă descălecare rusească. Încă de prin 1780-90 erau sate unde se vorbia românește rău, altele în care limba noastră n'o înțelegeau toți locuitorii. Cu cît a trecut vremea, cu atîta mai mult s'au strecurat în Bucovina de sus și apoi în jos, spre văile Siretiului și Sucevei, Rusanii sau «sfîrlacii», cum li se mai zice ; Mazurii cei noi, bălani, molîi și proști copleșiră satele. Femeile lor frumoase, puhabe, muncitoare și supuse — o comoară la casa gospodarului — ispitiau la căsătorie pe ai noștri. Neam greoiu, oaspeții cei noi nu puteau să învețe lesne încă o limbă, n'o puteau vorbi de tot bine nici-odată ; femeile mult mai puțin decît bărbații. Copiii vorbiau deci de cele mai multe ori rusește. Limba celor mai mulți ajunse după aceasta limba cea folositoare, limba cea bună, limba cea frumoasă : Romînii se sfiiră aici, cum se sfiesc astăzi în satele bulgărești din Dobrogea, să vorbească o limbă de care începuse a se rîde : fiindcă ai noștri erau smezi la față și fiindcă Țiganii nu se dezlipiau în nici-un chip de graiul românesc, i se zicea acestuia : «limbă țigănească». Din partea ei, Cîrmuirea vedea bucuros cum piere limba Moldovenilor : astfel vor peri și visurile lor de a-și lua înnapoi Bucovina. Astfel va ieși poate într'un viitor mai depărtat și ortodoxia, căci Unirea cu Roma e legea

Rutenilor din Galiția, la care se pot întoarce cu vremea și Rușiĭ bucovinenĭ trecuțĭ la Biserica noastră. Socotelile se făcură totdeauna în dauna Romînilor. Am văzut cum din doĭ frațĭ «moldovenĭ» unul a fost trecut ca Rus, în Bădăuțĭ. Un alt cas, și maĭ plin de învățăminte, e acela al unuĭ funcționar de la Consulatul romîn din Cernăuțĭ, care se trezi într'o bună dimineață că un agent al statisticeĭ îl însemnase ca Rutean: s'a scris pe atuncĭ ceva despre aceasta caraghioasă întîmplare, dar apucăturile s'aŭ păstrat și maĭ departe. Însă, dacă satul e rutean, ruteană se face școala, rutean se trimete învățătorul: o înrîurire mică, de sigur, aceasta din școală, dar care se unește cu atîtea altele. Vornicul se alege din ceĭ maĭ mulțĭ, și e Rus. Preotul e silit a ceti rusește.

«— Nu pot, domnule, zice duios părintele, uite, nu pot. Oameniĭ aŭ vrut să zvîrle și cărțile românești din biserică. Eŭ n'am lăsat; liturghia o fac rusește, dar acaftistul nu pot. Facă ce or face, eŭ nu pot zice acaftistul rusește. Oameniĭ mă maĭ iartă, fiindcă sînt bătrîn și știŭ că n'o să maĭ țin mult.»

Dar aŭ fost alțĭ preoțĭ carĭ aŭ luptat pentru rusificare. Pe unul îl chema Luțescu, cellalt a fost Grigore Vorobchevicĭ. Acesta din urmă, «Gregor», pare să fi adus marĭ foloase propagandeĭ rusești.

Cele mai mari le aduce munca fără preget a politicianilor ruteni de astăzi, în frunte cu fostul Evreŭ şi actualul patriot rutean Smal-Stocki, inspectorul de şcolĭ primare Omilian (= Emilian) Popovicĭ, studenţimea, care ne urăşte de moarte, mai mult decît orice alt neam.

O prăvălie mare poartă inscripţia «russcaia narodnaia torgovla», care nu arată numaĭ dorinţa de a cîştiga banĭ. Numele negustoruluĭ nu se vede. Lîngă rachiŭ şi covrigĭ se află cărţile de cetire, căcĭ în aceiaşĭ casă bine zidită e şi *citalnia*, odaia de cetire, care la Ruşĭ e un adevăr. Femeia aceia care trece cu trîmbiţa în mînă chiamă la cetire, e dintre «citalnicĭ». «Torgovla» nu strică negoţul Evreilor, cari ar fi aicĭ vre-o 500, dar ea a stricat de mult orice rămăşiţă de viaţă românească în acest sat.

Clisiarhul e un ţeran cu părul bălan şi picioarele goale. El se uită la noĭ cum vorbim românește, dar nu zice nimic.

— Romîn eştĭ dumneata, bade, Moldovean?

Se face roşu, dă din umerĭ şi mişcă hotărît din cap.

Firește, nu e Romîn (cum nu l-ar arăta nicĭ chipul). De sigur că face parte şi el din *siciŭ* şi că va fi jurat să nu vorbească decît rusește; ba poate că a împrumutat banĭ de la acea bancă care nu face împrumuturĭ decît pentru un astfel de jurămînt.

— Eĭ ce zicĭ, nu poțĭ vorbi românește de loc?

El nu răspunde de-a dreptul, ci iarăși, scuturîndu-se tot în tăgăduire, răspunde limpede și destul de bine:

— Eŭ știŭ rusește.

Alta nu se poate scoate de la dînsul. Dar d. Sbiera merge pe urma luĭ în odaie la părintele și-l maĭ întreabă încă odată ce este, puindu-ĭ mîna pe inimă, pe inima aceia vrăjmașă, tare și îndărătnică:

...Mi Voloh. *Eŭ sînt Romîn!*

Și iacă a venit un bade bătrîn: spătos, mîndru, cu plete lungĭ, mustățĭ groase, tunse asupra buzeĭ, cu fața arămie, tăiată de zbîrcĭturĭ marĭ. O frumuseță de om, de Romîn: pare că e răposatul Burlă, care avea acelașĭ trup, aceiașĭ față, și hotărîtă și bună, acelașĭ mers; numaĭ ochiĭ, foarte albaștri, nu sînt aĭ noștri, de și căutătura lor are acea pătrundere bună care deosebește privirea Romînuluĭ. Se razimă de gard și ne privește, lung, duios.

Nicĭ el nu știe românește. Dar, stînd așa pe gînđurĭ, cu ochiĭ aceia bunĭ, duioșĭ, cari ni pătrund, el îșĭ *aduce aminte.* E Rus, adecă vorbește rusește. Dar n'a fost Rus totdeauna.

— Odată și eŭ Moldovan... Acù...

Și dă din mînă cu deznădejde. Acù... niznaĭ... niznaĭ...

— Dar tata d-tale?

— Moldovan, Moldovan.
— Dar mama?
— Mama, — Ruscă.
— Dar bunul?
— Bunul, Moldovan. Şi — buna.
El are şeptezecĭ de anĭ moşneagul.

Gîndul mieŭ urmăreşte un vis nebun. Va veni odată timpul, stîlpiĭ galbenĭ şi negri vor cădea în rîpe, într'un singur fîlfîit tricolorul va străbate primăvara, sabia luĭ Ştefan va pătrunde lespedea mormîntuluĭ şi bouriĭ vor mugi ca buciumele în pădurile marĭ. Atuncĭ limbile de foc se vor coborî de sus, şi oameniĭ îşĭ vor *aduce aminte* de vorba moldovenească; eĭ vor *şti*, vor putea *vorbi*. Dar moşul de şeptezecĭ de anĭ, care «a fost Moldovan», nu va maĭ apuca acest timp.

Dascălul e din Boian, bun Romîn, dar altfel are tip rusesc, cu faţa plumburie şi ochĭ deschişĭ albaştri; poartă barba albă răsfirată. Pufăie o ţigară după alta, merge aplecat înnainte şi crăcănat; graiul îĭ este ca la boierinaşiĭ, la maziliĭ Moldoveĭ. Îl chiamă Medvighĭ. El porneşte cu noĭ ca să ni arăte *crucile* risipite prin deosebite livezĭ de prunĭ ale ţeranilor, crucĭ cu pisania ştearsă, despre care se spune că sînt de pe vremea Turcilor.

Pentru a se înţelege această credinţă, trebuie să se ştie că Toporăuţiĭ aŭ fost multă vreme

lîngă vechea raià a Hotinuluï, care cuprindea pămînt mult, în sus şi în jos, ca şi la Apusul cetăţiï. Pe cîmpul Coleuţuluï se arată încă piatra care însemna vechea vamă moldovenească la trecerea mărfurilor din raià în ţara Domnuluï Moldoveï.

Cea d'întăiŭ cruce e în curtea luï Romanciuc. Romanciuc însuşï, plugar şi prunar, ni iese înnainte. Om de şeptezecï de anï, roşcovan, cu plete lungï, rare, albe, care aŭ fost odată bălane, cu ochiï albaştri şterşï. Are pălăria lată, cămaşă albă, cizme peste genunchï. În uşă stă baba luï, baba luï cea de-a doua, maï tînără decît dînsul: cu cămaşă cu arnicï, catrinţă ridicată într'un colţ şi ştergar pe cap. Are faţa busnată, grosolană, rusească. Nora luï Romanciuc e o frumoasă femeie oacheşă, cu faţa prelungă, care spală harnic rufe într'o balie.

Toţi sînt Ruşï. Baba, femeia nu ştiŭ de loc româneşte. Bătrînul, agrăit în limba noastră, se gîndeşte puţin, îşï încreţeşte fruntea ca pentru gînduri foarte grele, îşï dezmorţeşte limba şi prinde a gîngăvi. Şi el a fost Moldovean, şi la dînsul bunul, buna sînt Romînï, Moldovenï, dar acum e Rus, şi moldoveneşte abia-şï aduce aminte. Dar, cînd începe, el zice maï bine decît cellalt, cu un accent moldovenesc hotărît, care face plăcere să-l asculţï la un pierdut ca acesta.

Romanciuc are un băiat în America; el s'a

dus la Canada să strîngă cîteva mii de florini pentru a-şi pune mai bine la cale gospodăria. Şi alţii se duc acolo, zeci de oameni tineri. Satele de peste Prut sînt prea bine împoporate— şi de aici vine numărul cel mare al Rutenilor, cari locuiesc tocmai aceste părţi —; prisosul rusesc nu mai încape nici aici, precum nu încăpuse în Galiţia, şi el caută acum locuri depărtate, peste multe mări şi ţeri, pentru a se putea hrăni. Mulţi îşi lasă nevestele acasă, şi de aici fel de fel de păcate, de duşmănii şi de despărţiri...

Într'o a doua casă cu «cruce» e un moşneag slab, cu faţa foarte lămurit rusească. Abia aude, şi nu se prea înţelege ce vorbeşte. Ici şi colo poate îngîna un cuvînt românesc. Iar în a treia, casă bună, cu o livadă mare, sînt numai femei, trei, patru femei tinere, şi fete. Nici vorbă să ştie româneşte vre una. Cînd li se vorbeşte în limba noastră, ele se uită mirate, apoi se cotesc şi rîd. Unde s'a mai auzit un graiu ca acesta?!

La întors, întîlnim tot Ruteni, cari vin de la lucru, ba odată un bătrîn ţeran pletos, care a fost cu cîţiva ani în urmă locuitor polon al Galiţiei. Îndată iarăşi şoseaua goală, trecînd printre lanurile bine lucrate, printre pajişte şi înnalta mătasă a grîului de toamnă.

Cotind la dreapta, apucăm drumul spre Cernauca, unde s'aŭ întîlnit odată fruntaşii tinerimii

românești din toate părțile. Știu că moșia e astăzi a Evreului Rosenstock, și birjarul adaugă că acest bun stăpînitor de oameni a făcut pe deal, în fața curții, și o școală de agricultură.

Mi se spune că satul e în parte românesc. «La Cernauca sînt mulți Moldoveni.»

Îndată se vede însă că satul e mai mult rusesc. Cîteva familii în vale ar mai vorbi românește. La ele se adaugă Țiganii, cari țin morțiș la moldoveneasca noastră; ceilalți sînt toți Ruteni, dar fața lor lasă să se creadă că mulți dintre dînșii aŭ fost Romîni odată. Cîțiva copii pe strada prăfoasă arată întocmai ca aceia din satele noastre, dar, dacă-i întrebi ceva românește, ei cască niște ochi mari mirați și deschid gura prostește. Nu înțeleg cum nu s'aŭ deprins măcar de la Țiganii din preajma lor cu aceste sunete care li se par așa de străine și în care neam de neamul lor și-a întrupat tot gîndul și toată simțirea bucuriilor și durerilor. Încă odată, am acel simț de deznădejde care te zguduie cînd vorbești cu un om iubit care te-a uitat în aiurările, în înstrăinarea boalei saŭ a nebuniei.

Preotul e, și aicî, un Romîn bun, și pentru îngrijirea copiilor, cari nu vorbesc decît românește, el își aduce fete din sate rămase în stăpînirea noastră, din Volcineț de pildă. Se întîmplă însă că în satul rusesc ele se mărită după Ruși. Una, care e acum la casa ei și a venit numai întîm-

plător la fostul eĭ stăpîn, vorbește numaĭ rusește cu bărbatul eĭ, și-și va crește, spune dînsa, și copiiĭ tot așa, cum e și satul. Alta spune întîiŭ că o să se întoarcă în satul eĭ să se mărite, dar îndată după aceia se vede că e amiorezată după un Rus.

— Cum să ieĭ d-ta, fată de Romîn, un Rus? Rusul e ca porcul, — o cerc eŭ.

Ea se face roșă de năcaz și răspunde scurt:

— Nu, Rusu-ĭ tot om.

Numaĭ cea de-a treia, Țigancă, vorbește mult și bucuros românește, de și îndrugă și ceva rusește cu tovarășele eĭ.

Pălimarul cu care mergem la biserică, iarăși un chip puhab, cu ochiĭ albaștri foarte șterși, nu știe nimic moldovenește.

Biserica e la stînga; lîngă poartă, cum intri în curtea Hurmuzăchenilor. Noul proprietar al satuluĭ, Rosenstockul, nu voia să o recunoască drept avere a comuneĭ, ci căuta să o capete pentru... pentru a o dărîma, poate pentru a înlătura și mormintele ctitorilor.

Biserica nu se deosebește prin nimic și nu poartă măcar o inscripție amintitoare. Mormintele sînt în cea maĭ mare parte împrejmuite cu un grilaj de fier, dar buruienile copleșesc acum crucea de piatră sură a bătrînuluĭ Doxachi, oaspetele cel bun al tuturor Romînilor ce-și iubiaŭ neamul, găzduitorul prietenos al luĭ

Bariţiŭ şi al luï Alecsandri, pietrele celor doï soţï Petrino, de-asupra cărora a crescut muşchiul. Nu se vede nicï-o altă îngrijire decît florï galbene, de cîmp, pe care le-a aruncat, zvîrcolindu-se şi prăpădindu-se de plîns, o Rusoaică guşată şi nebună care se tînguie că n'o lasă să intre în «ţrcva volosca» (biserica românească).

Casa proprietăţiï, locuinţa luï Rosenstock, e tot vechea casă a boierilor noştri. Aicï Doxachi a trăit întocmaï ca în Moldova, cu aceleaşï gînduri, cu aceleaşï datine, haine şi tabieturï ca şi ceï de sama sa în Moldova acelor vremurï. A băut vin vechiŭ, a luat cafele negre, a întins masă mare, a pus să-ï cînte lăutariï, s'a primblat în caleaşcă, a cetit cărţï cu buchï, întocmaï ca dincolo, în ţara rămasă a noastră. Ca dînsul aŭ făcut atîţia alţiï, şi într'un desemn schiţat de un German pe la 1800 şi tipărit în Cracovia, se văd în josul Cernăuţilor, aşezaţï în vale şi pe o culme, doï boierï în veşminte lungï, cu işlicele pe cap şi ciubuce lungï în mînă. Aşa a trăit, a îmbătrînit şi s'a stîns creştineşte Doxachi Hurmuzachi.

Urmaşul săŭ, Evreul, n'a schimbat, dres şi împodobit nimic. Aceiaşï ca de demult e căsuţa galbenă, de la care stă deschis un geam pentru răcoare, aceiaşï îngrăditura de scîndurï, zaplazul, acum înnegrit, aplecat şi sfîrtecat, care încunjură curtea, aceiaşï păduricea cu arboriï înnalţï, de

cari nu mai iea sama nimeni, cari nu plac nimănui și se vor tăia într'un viitor mai depărtat — adăpost al visătorilor și patrioților de odinioară —, aceleași marile alei de plopi uriași, vrednice a deschide calea către o reședință împărătească. Sufletul a zburat însă de aicea, și toate se îndreaptă spre ruină.

De jur împrejurul satului, e o sfîntă liniște de către sară. Muncèle blînde, iarbă înnaltă, de un verde adînc, de catifea moale, pîlcuri întunecate de pădure. Cerul e de un senin desăvîrșit, fără o spumă de nor, fără o aburire de negură. Spre dînsul se înnalță prinosul mirositor al tuturor florilor. Și se va înnălța încă, atîta vreme cît va rămînea aicî un părete în picioare, o scîndură înfiptă, un copac din celelalte vremi, sufletul de poesie încrezătoare, de căldură bună, ce a pătruns, pornind de la atîția oameni aleși, pănă și piatra și lemnul acestor locuri.

De la Cernauca, pe supt dealuri, atingem casa de țară a baronului Mustatza (nu Mustață). Casa e ascunsă iarăși de o mare bogăție de copaci bătrîni. Baronul era feciorul unui boier de felul lui Doxachi Hurmuzachi, dar fără însușirile alese ale acestuia, și nepotul de fiu al unui negustor grec din Moldova, îmbogățit acolo și ajuns moșier. Fratele său, mort dăunăzi, s'a făcut vestit prin răspunsul ce dădu Regelui Carol, cînd acesta-i vorbi românește în gara de la Cernăuți:

«Majestät, wir sind deutsch erzogen», «Maiestate, sîntem crescuți nemțește». Aceasta a adus baronuluĭ o decorație austriacă, multe simpatiĭ austriace și reprobarea tuturor Romînilor bucovineni, cari se țin în adevăr de neamul lor.

Peste puțin începe Șerăuțiĭ-de-jos. Îl locuiesc Ruși veniți de curînd; pentru care satul maĭ poartă și numele de Slobodca (Slobozie). Fără întrerupere, urmează acum Sadagura.

Și la noĭ a pătruns faima rabinuluĭ «făcător de minunĭ» de la Sadagura, pe lîngă care al nostru de la Buhuș saŭ cel de aicĭ, de la Boian sînt o nimica toată. Din multe părți de lume, de la Evreĭ firește, dar și de la creștinĭ, — precum aud —, vin necontenit daruri și plăți pentru rugăciunĭ, spre îndeplinirea nevoilor marĭ și dorinților ascunse.

Tîrgușorul nu se vestește prea evreiesc. Din potrivă, iese la rînd tot gospodăriĭ creștine, de plugarĭ și meșterĭ, cu părețĭ curațĭ și livezĭ de pomĭ. Ca un mijloc de apărare, parcă, împotriva vrăjilor ce vin de la rabinul minunilor, crucĭ înnalte se ridică, purtînd pe ele chipul sîngerat al luĭ Hristos cel omorît de legea vecinilor, cu suliță la dreapta și la stînga trupuluĭ și ciocanul, un adevărat ciocan de fier prins în cuie.

Pe încetul, aceste case dispar. În mijlocul tîrgușoruluĭ, pe margenile nepietruite ale uneĭ rîpĭ

galbene, într'o duhoare ce ameţeşte, se îngrămădesc case evreieşti strîmbe, care sînt lustruite de murdărie. Locuitorii lor, în lungi caftane soioase, rătăcesc prin praf, după cine ştie ce cîştig sărăcăcios.

Aceasta e viaţa Evreului de astăzi, o silă poate pentru dînsul, o povară şi o scîrbă pentru aceia în ţara cărora s'aŭ îmbulzit. Politicianii naţionali pe cari i-aŭ cîştigat de o bucată de vreme, îi îndeamnă să părăsească odată creştinătatea, cu ura, despreţul, curăţenia, rînduiala şi gospodăria ei, pentru a ridica pe Muntele Sfînt al neamului un al doilea Sion. La sionism se alipesc tinerii culţi ai poporului lui Israel atîta vreme cît ei îşi îngăduie să viseze, — ceia ce, cum se ştie, aduce multă pagubă şi nici-un cîştig. Mai tărziŭ, găsesc şi ei că aceşti creştini de orice naţie sînt destul de proşti pentru ca să li se ierte multe păcate. Ei se închină deci numai cîştiguluĭ, numai bunurilor pe care le poate da viaţa. Alţii însă, cu aceleaşi pofte şi cu aceiaşi ţintă, dar cu mai puţine mijloace, mii de mii, cărora li lipseşte învăţătura cea nouă care înstrăinează de Dumnezeŭ, se duc la rabin şi-i cer, îi cumpără minunile.

Şi, fiindcă aici aŭ găsit un «fiŭ al luĭ David» mai recunoscut decît atîţia alţii, ei aŭ zidit o mîndră sinagogă şi lîngă dînsa o locuinţă pentru coborîtorul şi înfăţişătorul regilor din Iuda şi

Israel. Palatul e o clădire lungă, urîtă, în «stil ebraic», cu inscripții și simbole religioase, în mijlocul uneĭ grădinĭ marĭ, bine ținută. Storurile sînt date în jos la reședința Preasfințituluĭ, nu se vede nimenĭ la ferestĭ, dar printre copacĭ se joacă doĭ copiĭ, cu liniĭ evreiești, cu șăpcile jidovești pe cap, cărora li slujește de guvernor un tînăr în caftan lung, cu perciuniĭ evlavios coborîțĭ pe lîngă urechĭ, cu căutătura smerită.

Cam așa e și rabinul, după cum mi se spune. Un om de vre-o patruzecĭ de anĭ, cu tip arab, tichie, caftan și perciunĭ. Stă cu ciubucul în gură între mobilele scumpe de Viena — căcĭ are un venit de 30—40.000 de florinĭ pe an, și, cînd începe a vorbi, cuvintele i se desfac lin, grav, cu toată sfințenia cuvenită. Altfel, ar vorbi nemțește bine și ar avea înțelegere pentru lucrurile lumiĭ acesteia, de și el nu face decît politica peșcheșurilor sale.

Sadagura se vede din punctele înnalte ale Cernăuților. Și într'adevăr orașul se și desface în față, pe cînd la dreapta zărești biserica mare, galbenă din Jucĭca. Un pod oarecare, lîngă marele pod al trenuluĭ, duce pe cellalt mal al Prutuluĭ, și aicĭ se cațără casele pe dealul de lut, multe, albe, frumoase de departe, pănă la cele maĭ înnalte, pănă la residența ortodoxă de sus, ale căreĭ ziduri marĭ, galbene-sure par de aicĭ ale uneĭ cetățĭ din vechile timpurĭ ale stăpînirĭĭ noastre.

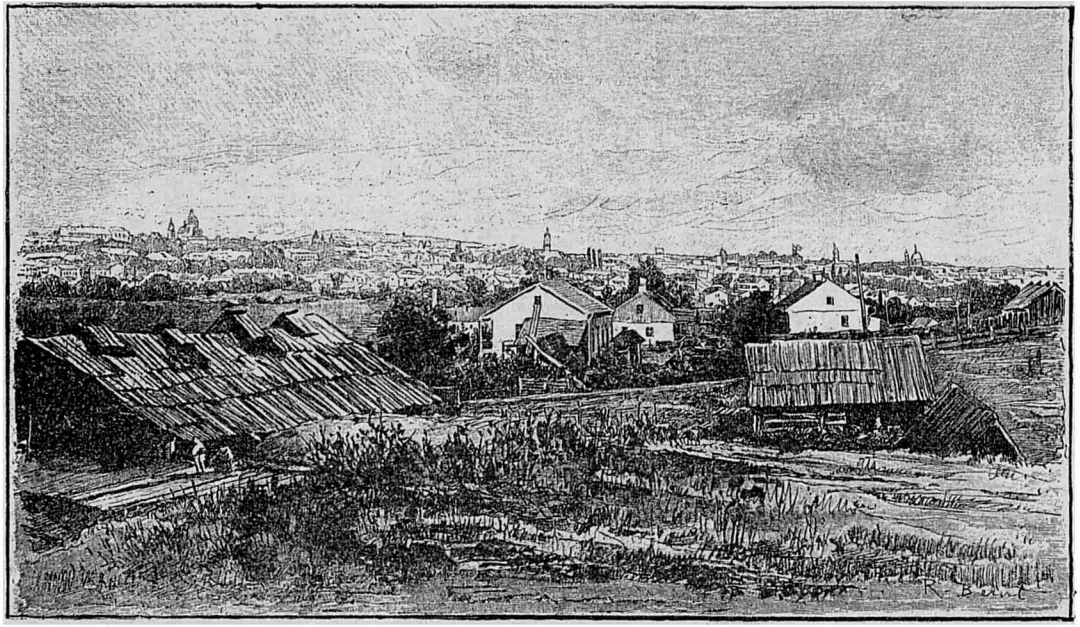

Cernăuți (vedere generală) (după «Monarchia austro-ungară»).

3. Împrejurimĭ cernăuţene.

Dintre dealurile, acum atît de strălucit verzĭ care încunjură Cernăuţul, cel maĭ vrednic de a fi cercetat e dealul Ţeţineĭ. Întăiŭ, pentru înnălţimea sa, care întrece pe a altora, pe a frumomosuluĭ «Dominic» saŭ Habsburghöhe, cu primblarea-ĭ şerpuitoare, foarte largă, — deschisă pe nişte locurĭ unde maĭ de mult păşteaŭ vacile oraşuluĭ. Apoĭ pentru că în pietrele răzleţe, în frînturile de zidurĭ ale Ţeţineĭ e ascuns ceva din cea maĭ veche amintire a Ţinutuluĭ acestuia.

Drumul străbate întăiŭ printre căsuţele mahalaleĭ Clocucĭca, unde staŭ maĭ mult Ruşĭ. De acolo dă în Roşu, unde maĭ mulţĭ sînt Romînĭĭ, plugarĭ şi zidarĭ. După aceia, el suie o culme grea, care duce spre pădure.

De aicĭ locurile sînt maĭ mult goale. Şi pădurea e cu totul pustie. O minunată pădure cu arborĭ supţirateclĭ şi mulţĭ, brazĭ şi molizĭ din cari picură ăcele uscate, făcînd un covor lunecos ca gheţuşul. Cărările se furişează în toate părţile. Suim spre culme, unde prind să se vadă pietroaie cenuşiĭ, risipite ca la o jucărie de uriaşĭ. Colo, s'a păstrat o întreagă margine de zid, alcătuită grosolan din bolovanĭĭ culeşĭ de pe aproape.

Odată zidurile se vedeaŭ de departe printre brazĭ, stăpînind toată înnălţimea. Ele întruchi-

paŭ o veche cetate, pe care Moldovenii o primiră de la Polonĭ, cari nicĭ eĭ n'o zidiseră, ci și lor li venise de la alțiĭ, de la stăpînitoriĭ rușĭ, de loc din Haliciŭ, aĭ acestor părțĭ. Polonii îĭ ziceaŭ Czeczyn, iar noĭ am zis, după dînșiĭ, Țețina. În certele de granițe și de închinare ale veaculuĭ al XV-lea, nu odată se pomenește Țețina, într'un timp cînd nu se pomenia încă de Cernăuțiĭ din vale decît ca de un sătuleț în care nimenĭ nu putea să prevadă un mare oraș de 60.000 de suflete peste treĭ veacurĭ.

La urmă, Moldovenii rămaseră asigurați în Țețina. Dar Ștefan-cel-Mare se întinse maĭ de parte decît acea lată apă a Prutuluĭ, care se vede așa de bine la vale, de pe această culme. Eĭ stăpîniră și partea de miazăzi a Pocuțieĭ, prin împrumutare de banĭ către regiĭ polonĭ și prin cucerire. Țețina nu maĭ era la hotar; cuprinsă în mijlocul țerii supuse Domnuluĭ Moldoveĭ, ea fu lăsată să se risipească și, pe încetul pietrele eĭ fură cărate în jos pentru alte scopurĭ.

Acum de pe ruină se vede priveliștea cea maĭ largă și bogată, și o cuprind cu ochiĭ în lumina îmblînzită a seriĭ limpezĭ. Dincolo de Prut, scînteietor ca o sabie uitată pe iarbă de un uriaș, iată grămăgioarele de case ale Jucĭcăĭ, ale Sadagureĭ și ale Șerăuților-de-jos. Dealurĭ se rostogolesc tot maĭ departe, dealurile uneĭ jumătățĭ bune din Bucovina de peste Prut. Cele

din dreapta ascund Horecea; într'acolo merge drumul spre Toporăuți și spre granița băsărăbeană, ce aleargă pe creștetul înnălțimii din fața satuluï, lîngă pădurice. În stînga, dincolo de satele de pe margenea drumuluï mare, e Cernauca, în dosul uneï culmï. Și maï încolo, gîceștï Coțmanul, marele sat al Rușilor de peste apă. Pe acolo curge spre Prut rîulețul Ceremușuluï, odată hotar de Nord-Vest al Moldoveï către Galiția. Cîteva dealurï de acestea încă, și aï Nistrul, care se strecură măreț, chiar dintru începuturile sale, pe la Zalescic. În urmă, spre dreapta, peste acea linie albăstrie de înnălțimï e Storojinețul, tîrg și mare sat românesc, ce se află în stăpînirea unuï Romîn, cavalerul de Flondor, pănă maï ierï șef al «partiduluï poporan» românesc, iar, și maï în urmă, merge drumul spre Straja.

Țară mică, dar bogată cum nu maï e alta în deosebirï, în nepotrivirï și în dușmăniï, — ale pămîntuluï și ale oamenilor! Spre văile eï Cîrmuirea austriacă și-a cărat toate neamurile, și ele staŭ încă în ființă, muncind împreună acest pămînt moldovenesc și smulgîndu-șï unul de la altul drepturile asupra luï. Socoteala dibace a făcut aicï ceia ce nu poate face nicï-odată întîmplarea amestecurilor. Și prin îngrijirea aceleiași Cîrmuirï, aceștï locuitorï vrăjmașï aŭ că-

pătat ca semn de unire același parasit, care începe a fi acum parasit și față de sine însuși: Evreul. Pe unde se văd dealuri albastre, pete verzi și puncte albe ca niște flori, se ară, se samănă, se grăpează, se fac meșteșugurile și se învîrte negoțul de mulți oameni, cari vorbesc multe limbi, în care ici și colo se înneacă su-

Binecuvîntarea pluguluĭ (după «Monarchia austro-ungară.)

netul limbiĭ noastre. Șiroaie sălbatece smulg trecutul în bucăți și aduc nomoluri nouă în locul luĭ. Iar, în toate acestea, se hotărește asupra noastră, asupra celor ce le avem și asupra celor ce ni sînt pierdute.

*

E Joĭ seara. Cernăuțul se gătește de noapte. Cafeneaua Habsburg, unde se adună Evreiĭ, roiește de lume, care vorbește afaceri și politică. Feli-

narele se aprind, dînd lumină bună cîteva ceasurĭ, pănă începe stîngerea lor pe încetul. Pajurea de alamă suită trufaș de-asupra Palatuluĭ comunal și-a stîns în sfîrșit strălucirea. Pe stradele din centru se revarsă o mulțime gătită; multe femeĭ frumoase, și maĭ mulțĭ prețuitorĭ; foarte dese orĭ fețe evreiești, și la ele și la dînșiĭ. Pe părețĭ se cetește anunciul de îngropare al unuĭ negustor evreŭ care a trăit 92 de anĭ și e plîns în acelașĭ timp de nepoțĭ, strănepoțĭ și de o văduvă care fusese abia cîțĭva anĭ soția răposatuluĭ. Băiețașĭ cu nasul coroietic aleargă cu picioarele goale de vînd prin cafenelele și birturile ce prind să se umple, ziarele nemțeștĭ ale orașuluĭ: «Bukowinaer Allgemeine Zeitung», «Bukowinaer Post» și alte foĭ iudeo-germane (germană e numaĭ una).

Petrec sara în cercul familieĭ primitoare a profesoruluĭ Sbĭera. Bătrînul e însă invitatul fiuluĭ săŭ, care locuiește în aceiașĭ casă mare, menită pentru adăpostirea neamuluĭ întreg, de la fiĭ, la nepoțĭ și la urmașĭ. E bucurie de oaspeți și vorbă multă veselă, despre una și despre alta, pănă tîrziŭ spre mijlocul nopțiĭ, cînd mă întorc la otelul, acum înnoit și modernisat, al «Vulturuluĭ negru».

Mîne voiŭ fi la granița Basarabieĭ, cu trenul ce pleacă la Răsărit, prin Boian la Noua-Suliță.

La Noua-Suliță Austriacă deocamdată, căcĭ sînt două, două sulițe de stăpînire cu de-a sila sînt înfipte în sfînta noastră țernă românească. După lanțurile de aur, voiŭ vedea lanțurile de fier, după conruperea gînduluĭ, uciderea luĭ.

Spre Basarabia întunereculuĭ și a robieĭ!

Tabla numelor şi lucrurilor

A.

Andrasfalva, 127.
Arburea, 69, 121.
Aristocraţia, 215 şi urm.
Armenĭ, 198.

B.

Bilca, 127.
Bădăuţĭ, 121, 168 şi urm.
Boian, 219, 229, 244.
Bosancea, 51 şi urm.
Burdujenĭ, 9 şi urm.

C.

Cacica, 77, 109.
Căjvana, 68.
Călăneştĭ, 127.
Caliceanca, 219.
Cândrenĭ, 110.
Carlsberg, 128.
Cernauca, 231 şi urm., 242.
Cernăuţĭ, 201 şi urm., 241 şi urm.
Chilişenĭ, 52.
Cîmpulung, 105 şi urm.
Clocucĭca, 240.
Costîna, 64, 109, 127.
Coţman, 242.

D.

Dorna, 109-10.
Dragomirna, 33 şi urm.
Dragoşa, 97.

E.

Evreĭ, 189 şi urm.

F.

Fîntîna-Albă, 38-9.
Frătăuţĭ, 127.
Freudenthal, 99.
Frumosul, 97.

G.

Grăniceştĭ, 155.

H.

Hadîkfalva, 121, 127, 155, 168, 174-6.
Hagîgadar, 33.
Hatna, 109, 116 şi urm.
Hliboca, 201-2.
Horecea, 219 şi urm., 242.
Horodnic, 185.
Humor şi Gura-Humoruluĭ, 75, 81 şi urm., 109.
Huţanĭ, 98-9.

I.

Iacobenĭ, 110.
Istensegits, 121.
Iţcanĭ, 47 şi urm.
Iţcaniĭ-Noĭ, 34 şi urm

J.

Jucîca, 238.

L.

Lehăceniĭ-Tăutuluĭ, 219.
Lipoveni, 36 şi urm.

M.

Mahalaua, 219.
Margine, 155-6.
Mihăileni, 193 şi urm.
Milişăuţĭ. V. Bădăuţĭ.
Moldoviţa, 96 şi urm.

N.

Noua-Suliţă, 219, 244-5.

P.

Păltinoasa, 79-80.
Părhăuţĭ, 63 şi urm.
Părteştiĭ-de-sus, 77, 116.
Petrăuţĭ, 45 şi urm.
Pleşul (munte), 110.
Poiana-Stampeĭ, 110.
Poieni, 77.
Pojorîta, 109.
Politica parlamentară, 214 şi urm.
Prilipca, 52.
Putna, 123 şi urm.

R.

Racova, 77.
Rădăuţĭ, 115 şi urm., 154-5, 167 şi urm.
Rarancea, 220 şi urm.
Reuseni, 50 şi urm.
Romaneştĭ, 155.
Romînii din Bucovina, 118 şi urm., 217 şi urm.
Roşu, 240.
Rus-Mănăstioara, 52, 55 şi urm.
Ruşiĭ-Moldoviţeĭ, 99.
Ruteni, 186-8, 223 şi urm.

S.

Sadagura, 236 şi urm.
Sadova, 109.
Sasca, 185.
Satu-Mare, 155, 168, 174-5.
Şcheia, 63-4.
Şerăuţiĭ-de-jos, 236.
Sînt' Ilie, 31 şi urm.
Sînt' Onufrie, 184 şi urm.
Siretiŭ, 181 şi urm.
Solca, 69 şi urm.
Soloneţ, 68.
Storojineţ, 188, 242.
Straja, 148 şi urm., 242.
Stroieştĭ, 49.
Stupca, 49.
Suceava, 94 şi urm.
Biserică:
Sf. Dumitru, 16.
Sf. Gheorghe, 19.
Mirăuţĭ, 24.
Cetatea, 26.
Sucevița, 154 şi urm.

T.

Tătărăşenĭ, 185.
Ţeţina, 240 şi urm.
Ţiganĭ, 39.
Toporăuţĭ, 221 şi urm., 242.

U.

Universitatea, 209 şi urm.

V.

Valea Putneĭ, 110.
Vama, 92 şi urm., 105, 109.
Vicovurĭ, 127-8.
Voitinel, 127.
Volovăţ, 121, 167 şi urm.
Voroneţ, 86 şi urm.

Z.

Zahareştĭ, 49 şi urm.
Zalescic, 242.
Zamca, 47 şi urm.
Zipserĭ, 79.

TABLA DE MATERIĬ

I. ÎN JURUL SUCEVEĬ

	Pag.
1. Spre Suceava	9
2. Suceava	10
3. Sînt' Ilie	31
4. Dragomirna	33
5. Petrăuţiĭ	45
6. Iţcaniĭ. Zamca	47
7. Zahareştiĭ	49
8. Reuseniĭ	50

II. VALEA MOLDOVEĬ

1. Părhăuţiĭ	63
2. Solca	70
3. Humorul	75
4. Voroneţul	86
5. Spre Vamă	92
6. Moldoviţa	96
7. Cîmpulungul	105

III. VALEA SUCEVEĬ

1. Spre Rădăuţĭ	115
2. Putna	127

Pag.
3. Straja 148
4. Suceviţa 154
5. Spre Rădăuţĭ. — Volovăţul. Bădăuţiĭ 167

IV. VALEA SIRETIULUĬ

1. Spre tîrgul Siretiuluĭ. — Siretiul 177
2. O raită peste hotar: Mihăileniĭ 193

V. VALEA PRUTULUĬ

1. Spre Cernăuţĭ. — Cernăuţiĭ 201
2. Peste Prut 219
3. Împrejurimĭ cernăuţene 240

LISTA ILUSTRAȚIILOR

	Pag.
Biserica Sf. Dimitrie din Suceava	17
Biserica Sf. Gheorghe din Suceava	20
Procesia cu moaștele Sf. Ioan cel Nou din Suceava	23
Biserica Mirăuților	25
Ruinele cetății Suceava	28
Lipovan cu zarzavat	35
Biserica lipovenească din Fîntîna-Albă	37
Mănăstirea Dragomirna (după Knapp)	41
Mănăstirea Dragomirna (după Romstorfer)	43
Biserica din Petrăuți	46
Biserica din Reuseni	53
Biserica din Rus-Mănăstioara	56
Biserică de lemn în Bucovina	65
Biserica din Părhăuți	66
Țerani romîni din Bucovina	71
Grup de țerani bucovineni	84
Colț de țară în Bucovina	87
Biserica din Voroneț	90
Colț de țară în Bucovina	95
Piuă din Bucovina	98
Biserica Moldoviței	100
Gospodărie bucovineană de la țară	106
La fîntînă	108

	Pag
Stînă	110
Dorna-Vatra	111
Clacă	117
Vederea generală a mănăstirii Putna	131
Biserica mănăstirii Putna	135
Chilia de piatră din Putna	140
Biserica din sat de la Putna	143
Sihăstria	149
Oameni din Straja	151
Datini de nuntă bucovineană	152
Porturi românești din Bucovina	156
Mănăstirea Sucevița	157
Biserica mănăstirii Sucevița	159
Altă vedere a mănăstirii Sucevița	166
Biserică de lemn din Bucovina	169
Îngropare de sat în Bucovina	171
Cataract al Bistriței	180
Clopotniță de lemn, cu copii, în Bucovina	183
Tîrgul Siretiului	186
Piața centrală din Cernăuți	205
Mitropolia veche din Cernăuți	207
Biserica din Horecea	221
Cernăuții	239
Binecuvîntarea pluguluĭ	243

NB. Ilustrațiile sînt făcute după Romstorfer, «Arta bizantino-moldovenească», după «Monarchia austro-ungară» (ambele în nemțește), după acvarele de Knapp și fotografii comunicate de păr. D. Dan, profesorul Eusebiu Popovicĭ din Suceava și păr. egumen al Sucevițeĭ.

Cetitorii se pot folosi de mapa școlară românească a Bucovineĭ editată la Pardini în Cernăuți de Eduard Fischer.